T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI
PROTOHISTORYA VE ÖN ASYA ARKEOLOJİSİ
BİLİM DALI

HİTİT TASVİR SANATINDA BOĞA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

PROF. DR. AHMET A. TIRPAN

HAZIRLAYAN
SEDA AKARSU

KONYA–2007

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ iii
1.GİRİŞ.....1
1. 1. Kapsam.....4
1. 2. Yapılan Araştırmalar.....4
1. 3. Amaç ve Yöntem.....5
2. HİTİT TARİHİ COĞRAFYASI.....6
2. 1. Hitit Coğrafyası.....6
2. 2. Hitit Siyasi Tarihi.....14
2. 2. 1. Hitit Eski Krallık Çağı.....16
2. 2. 1. Hitit İmparatorluk Çağı.....18
3. KATALOG.....23
3. 1. HİTİT ESKİ KRALLIK ÇAĞI.....23
3. 1. 1. Boğa Tasvirli Seramikler.....23
3. 1. 1. 1. Testiler.....23
3. 1. 1. 2. Kabartmalı Kaplar.....23
3. 1. 1. 3. *BIBRU*'lar.....34
3. 1. 1. 4. Heykelcikler ……..…….……..…40
3. 1. 2. Mühür ve Mühür Baskıları.....41
3. 1. 3. Boğa Tasvirli Metal Objeler.....43
3. 1. 3. 1. Heykelcikler……..…….....43
3. 2. HİTİT İMPARATORLUK ÇAĞI.....44
3. 2. 1. Boğa Tasvirli Seramikler.....44
3. 2. 1. 1. *BIBRU*'lar.....44
3. 2. 2. Boğa Tasvirli Metal Objeler…….....48
3. 2. 2. 1. *BIBRU*' lar…….....48
3. 2. 2. 2. Heykelcikler…….....50
3. 2. 2. 3. Kolye Uçları.....52
3. 2. 2. 4. Tripotlar.....53
3. 2. 3. Heykelcikler.....54
3. 2. 4. Mühür ve Mühür Baskıları.....56

3. 2. 5. Çeşme Taşları.....62
3. 2. 6. Boğa Heykelleri.....62
3. 2. 7. Protomlar.....63
3. 2. 8. Ortostatlar.....63
3. 2. 9. Kaya Kabartmaları.....65
3. 2. 10. Hitit Çivi Yazılı Belgelerinde Boğa.....68
4. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ.....73
BİBLİYOGRAFYA ve KISALTMALAR.....76
TRANSKRİPSİYON ve DİĞER YERLERDE KULLANILAN İŞARETLER.....89
LEVHALAR VE HARİTALAR LİSTESİ.....90
LEVHALAR.....101
HARİTALAR.....220

ÖNSÖZ

Hititlerde dini bir sembol olarak her zaman güncelliğini korumuş olan boğa, Hitit tasvir sanatında çok sıkça resmedilmiştir. Dolayısıyla boğa'nın, Hitit pantheonunun baş tanrısı olan Fırtına Tanrısı'nın sembolü oluşu ve heybetli görünüşü, Hitit sanatında ve metinlerde sürekli olarak yer almasına neden olmuştur.

Özellikle Alacahöyük'te sur kapısını süsleyen ve bir Hitit bayramını tasvir eden ortostatlarda başrolü boğa çeker. Çünkü o, güçtür ve Fırtına Tanrısı için oradadır, yapılan tüm törenler onun için düzenlenmiştir. Yine Eflatunpınar'da yapılan temizlik çalışmaları sırasında ortaya çıkartılmış olan boğa protomları belli ki Fırtına Tanrısı'nın gücünün sembolü olarak oradaydı.

Bu çalışmanın asıl konusu olan boğa, bu bağlamda ele alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Hititlerin görsel sanatı günümüze erişebilen ve farklı kullanıma yönelik ayrı malzeme ve değişik boyutlarda yapılmış eserlere yansımıştır. Biz de bu çalışma ile Hitit görsel sanatını yansıtan boğa tasvirli veya boğa biçimli madeni kaplar, taş yontu sanatı, çeşitli materyallerden üretilmiş heykelcikler, kaya kabartmaları, glyptik ve figürlü seramikleri ele alarak genel bir katalog yapmayı amaçladık.

Bu çalışmanın her aşamasında yardım ve tavsiyelerini esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Ahmet A. Tırpan'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca her konuda bana sürekli destek olan hocalarım Dr. Hatçe Baltacıoğlu'na, Yrd. Doç. Güngör Karauğuz'a müteşekkirim.

Ayrıca kütüphane çalışmalarımız sırasında yardımlarından dolayı Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü, İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü, Türk Tarih Kurumu ve İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi çalışanlarına içtenlikle teşekkür ederim.

1. GİRİŞ

Boğa tasvir geleneğinin en erken örneklerine Paleolitik Dönemde, mağara duvar resimlerinde rastlanılmaktadır. Üst Paleolitik avcı kültürlerin hayvan evcilleştirmeye ve yabani tahılları kültüre almaya başladıkları, bu geçiş döneminin mağara resimlerinde, en çok tasvir edilen hayvan boğa olmuştur. Fransa'da Cosquer Mağarası[1] (Levha 1, 1), Ardeche Bölgesi'nde Chauvet Mağarası[2] (Levha 1, 2) ve Fransa'nın güneyinde yer alan Niaux Mağarası[3] (Levha 2, 1–2) kalker duvarları üzerine, Üst Paleolitik Çağ ressamları koşan atlar, geyikler, penguenler ve bizonlar çizmişlerdir.

Orinyasiyen çağın sonlarına tarihlendirilen Lascaux Mağarası dehlizleri ise adeta bir sanat galerisi gibidir. Bazılarının üzerine yenileri yapılmış, bazı hayvan resimleri de yarım bırakılmıştır. 150 hayvan resmi ve 850 gravür içeren Lascaux Mağarası hayvan resimleri (Levha 3, 1) kimi zaman belirli bir düzen ve mantık içinde karşımıza çıkar[4]. Bir duvar tümüyle atlara ayrılırken, bir başka duvardaki tüm bir pano ise boğaların heybetli görüntüleriyle donatılmıştır[5]. Örneğin Lascaux'da boğa panosu (Levha 3, 4, 5,) 17 m uzunluğunda ve 5 m yüksekliğinde muazzam bir dekor oluşturur[6]. Kromanyon insanı, çevresinde yaşayan vahşi hayvanları resim ve gravürlerle sanki ölümsüzleştirmiştir.

İspanyadaki Altamira Mağarası duvarlarında (Levha 6, 1–2), kırmızı renkte boyanmış, çoğunlukla ayakta durur pozisyonda bir şekilde betimlenmiş bizon figürleri yer almaktadır. Mağara duvarlarında yer alan boğa figürleri bazen stilize edilerek çizilmiş bazen de özenle, doğal boyutları içinde ve anatomik ayrıntılarıyla tasvir edilmiştir[7].

Üst Paleolitik Çağın son evresi sayılan magdalanyen sonuna doğru, bir başka deyişle 12 bin yıl öncesinden itibaren, duvar resim sanatında bir fakirleşme gözlenir. Kromanyon insanının yaşamında önemli yer tutan bizon, boğa, step atı, gergedan gibi würm buzulunun (son buzul devri) tipik hayvanları, pleistosen sonlarında yavaş yavaş kaybolurken, mağara resim sanatı da giderek tarihe karışmıştır[8]. Sanki besin kaynağıyla birlikte insanın esin kaynağı da yok olmuştur.

Anadolu'da mağara resim sanatı, Avrupa'daki örneklerine oranla daha geç dönemde

[1] Lauber 1998, 15.
[2] Lejeune- Welte 2004, 276.
[3] Özbek 2000, 80; Lejeune- Welte 2004, 277.
[4] Yalçınkaya 1999, 5, Figür 3.
[5] Özbek 2000, 82; Windels 1949, 56- 78.
[6] Windels 1949, 25.
[7] Curtis 2006, 55-62; Guthrie 2006, 107-120
[8] Yalçınkaya 1975, 207-220

başlamıştır. Üst Paleolitik'ten, Epipaleolitik Çağ'a (Mezolitik Çağ) geçiş dönemine tarihlenen Öküzini ve Beldibi Mağaralarında boğa tasvirlerine rastlanılmıştır. Antalya'da bulunan her iki mağaranın da duvarlarında yer alan boğa figürleri, kazıma ve kabartma tekniği ile yapılmıştır. Öküzini Mağarasında ayakta durur biçimde kabartma tekniği ile yapılmış bir boğa tasviri vardır. Beldibi Mağarasında ise kazılarak yapılmış sağa koşan adımlarla hareket halinde işlenmiş geyik ve başını geriye çevirmiş, yatar pozisyonda betimlenmiş bir boğa figürü bulunmaktadır.[9]

Neolitik Dönem Anadolu'sunda en erken boğa tasviri, Urfa'nın kuzeydoğusunda yer alan, Göbekli Tepe (M. Ö. 8000) yerleşmesinde görülmektedir. Akeramik Dönemin önemli merkezlerinden biri olan Göbekli Tepe'de üç yapı katı tespit edilmiştir[10]. II. ve III. tabakalardaki yapılar içinde kireçtaşından, 10 ton ağırlığında, "T" biçimli payandalara rastlanılmıştır[11]. II. tabakada boyları 1,5 m. olan 14 adet, III. tabakada boyları 3 m.'yi geçen 25 adet payandanın üzeri, boğa (Levha 7, 1–2), aslan, tilki, yılan ve ceylan kabartma figürleri ile kaplıdır[12].

Anadolu'da Neolitik kültür geleneğini, Konya Ovası'nda yer alan Çatalhöyük yerleşmesi sürdürmüştür. Çatalhöyük'te (M.Ö. 7400–6000) tapınak olarak kullanıldığı düşünülen 50 civarındaki yapının duvarlarında sıva üzerine, kırmızı, yeşil, siyah ve beyaz boyalarla yapılmış duvar resimlerine rastlanılmıştır. Resimlerde geometrik bezekler, dans eden avcılar, insanlar, boğalar (Levha 8, 1) ve akbabalar betimlenmiştir.[13]. Kat kat sürülen sıvanın plastik bir biçimde biçimlendirilmesi ya da kesilmesi sonucu yapılmış duvar kabartmalarında da boğa figürleri (Levha 8, 2) sıkça görülmektedir[14]. Bunların yanı sıra seki ve duvarlara, kilden plastik olarak biçimlendirilmiş boğa başları (Levha 8, 9, 10, 11, 12) dizilmiştir[15]. Sıvayla bezeli bu boğa başlarının yanına bazen avlanan boğaların başları yerleştirilmiştir. Bazen de boğa boynuzları sekilere gömülü (Levha 12, 2) olarak saptanmıştır[16].

Kalkolitik Dönem (M. Ö. 5500–3000) Anadolu yerleşmelerinde, Neolitik de olduğu gibi, bölgesel özelliklerin hakim olduğu, Çatalhöyük, Hacılar (Burdur), Canhasan (Konya), Kuruçay (Burdur), Köşkhöyük (Niğde) gibi yerleşim yerlerindeki devamlılıktan anlaşılmak

---

[9] Otte- Yalçınkaya-Leotard- Kartal- Bar-Yosef- Kozlowski 1994, 201–213.

[10] Sperlich 2000, 22- 36.
[11] Tok 2000, 16- 24.
[12] Schmidt 2000, 1-14.
[13] Mellaart 2003, 75–100.
[14] Hodder 2006, 35.
[15] Mellaart 2003, 24, Resim 15.
[16] Hodder 2006, 46; Mellaart 2003, 24, Resim 16.

tadır. Bu çağın önemli merkezlerinden olan Yumuktepe (Mersin), Korucutepe (Elazığ), Tilkitepe (Van), Beycesultan (Denizli), İkiztepe (Samsun), Alişar (Yozgat), Arslantepe (Malatya), Alacahöyük (Çorum), Değirmentepe'de (Malatya) oldukça fazla sayıda boğa tasvirine rastlanılmıştır[17](Levha 13, 1–2).

Eski Tunç Çağı, ticaretin artmasının da katkısıyla güçlü beyliklerin ortaya çıktığı bir dönemdir. Batı Anadolu'daki Troia II'nin yanı sıra Kızılırmak batısında, Ankara yakınlarında Karaoğlan, Ahlatlıbel, Etiyokuşu, Polatlı, Kızılırmak doğusunda ise Alişar ve Alacahöyük bu dönemin en önemli yerleşimleri olmuştur[18]. Bunlar içinde Alacahöyük'ün özel bir yeri vardır. Dönemin sonlarında zengin ve etkin bir beyliğin merkezi gibi görünen Alacahöyük'ün en önemli özelliği Kral Mezarları'dır. Yerleşme alanı yamaçlarında bulunan bu mezarlıktaki gömülerin dönemin beyleri ve eşlerine ait olduğu düşünülmektedir. Gömü işleminden sonra mezar üzerine, yenen ölü yemeğinden geri kalan öküz kafaları ve bacak kemikleri dizilerek bırakılmıştır[19].

Bu mezarlarda ele geçen hediyelerin en ilginçlerini geyik ve çoğunlukla boğa motifli (Levha, 14, 15, 16), son derece karmaşık, gelişmiş dökme ve dövme teknikleriyle yapılmış standart başlıkları ve sistriumlar oluşturmaktadır[20]. Orta Karadeniz Bölgesi'nde geniş bir alana yayılım gösteren ve Eski Tunç Çağı'nın son evresinin boğa standartlarına, Eskiyapar, Horoztepe, Alişar ve Oymaağaç gibi önemli yerleşmelerde de rastlanılır[21]. Tunçtan yapılmış muhtelif şekildeki bu heykelciklerin bazılarının boğa boynuzları üzerine oturtuldukları (Levha 14, 2; 16, 2) görülmektedir[22]. Tunç Çağı boyunca boğa tasvirleri, standart başlıkları ile sınırlı kalmamış, pişmiş topraktan ve tunçtan yapılmış boğa heykelcikleri de (Levha, 17, 1) yoğun olarak görülmüştür[23].

M. Ö. 2. binin ilk çeyreği, Orta Anadolu'da, geniş topraklara sahip, kral ve kraliçeler tarafından yönetilen ve çok sayıda odalı sarayları bulunan büyük şehirlerin oluştuğu dönemdir. Bu şehirlerin çoğu aynı zamanda birer devlet merkezidir. Anadolu halkı ile takas esasına dayanan ticaret ilişkileri geliştiren Assurlu tüccarlar, geniş kapsamlı ticari koloni merkezleri (Karum ve Wabartum) kurmuşlardır[24]. Bu çağı en başta Neša Krallığı'nın merkezi, Pithana ve oğlu Anitta'nın zapt edip merkezi yaptıkları Neša

[17] Ertem 1988, 14; Osten 1937b, 36–44; Duru 1994, 62, Lev. 194/1, 195/1; Öztan 2002, 58–59, Resim 10, 14.
[18] Özgüç 2002, 400; Akurgal 2000, 22–28.
[19] Arık 1937, 66- 67, 79- 98; Baltacıoğlu 2002, 91, Çizim 1; Ertem 1965, 45; Koşay 1951, 12, 54, 60, 66- 68, 70–73.
[20] Arık 1937 65,69; Koşay 1938, 183 vd., Levha 17a-b, 18a-b, 19b, 20a-b.
[21] Özgüç 2002, 401; Osten 1937b, 36–44; Akurgal 2000, 29, Resim 16, 17, 18a-b.
[22] Ertem 1965, 46; Akurgal 2000, 23.
[23] Baltacıoğlu 2002, Tablo 3; Ertem 1988, 13–16;
[24] Karauğuz 2005, 21; Ünal 2003, 65–68. .

(Kültepe/ Kaniş) temsil etmektedir. Dönemin diğer önemli şehirleri Acemhöyük, Alişar, Karahöyük, Boğazköy (Hattuša) gibi merkezler olmuştur[25].

Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nın bu önemli yerleşmelerinde boğa biçimli kaplar, kulp uçları, emzikleri, ağız kenarları boğa başı ile süslü kaplar, boğa başı ve boğa boynuzları ile bezeli kadehler, boyun kısmı ve gövdesi boğa protomları ile kaplı vazolar, boğa figürlü mühür ve mühür baskıları, kurşun ve pişmiş topraktan yapılmış boğa figürinleri gibi çok fazla sayıda boğa tasvirli (Levha 18, 19) eser ele geçirilmiştir[26]. Bu çalışmada ise Hitit Eski Krallık ve Hitit İmparatorluk Çağı'nda boğa kullanımı ile ilgili bilgiler (tespitler) sunulacaktır.

1. 1. Kapsam

Hitit Eski Krallık Çağı'ndan (M. Ö. 1650- 1450), Hitit İmparatorluk Çağı'nın (M. Ö. 1450–1200) sonuna kadar olan döneme tarihlenen ve yayınlanmış olan, Hitit tasvir sanatında kullanılan boğa figürlerinin görülmüş olduğu eserler kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Bu bağlamda belirtilen dönemlere tarihlenen, boğa tasvirlerinin görüldüğü; testiler, kabartmalı kaplar, boğa ***BIBRU***' (hayvan biçimli kaplar)' ları, mühür ve mühür baskıları, heykelcikler, kolye uçları, tripotlar, boğa heykelleri, orthostatlar, protomlar, kaya kabartmaları ve çeşme taşı (su kültü ile ilgili) detaylı olarak incelenecektir. Yine konu kapsamında Hitit çivi yazılı belgelerinden yararlanılarak bu belgelerin çözümleri de verilmiştir.

1. 2. Yapılan Araştırmalar

Bu konuyla ilgili doğrudan çalışma bulunmamakla birlikte bir takım kaynaklarda Hitit tasvir sanatında boğa ile ilgili bazı bilgiler bulunmaktadır. Bununla ilgili tespit edebildiğimiz en eski çalışmalardan birisi K. Bittel'in "*Boğazköy Die Kleinfunde der Grabungen 1906–1912*" adlı çalışmasıdır. Bittel, bu kitabında Bogazköy'de 1906 ile 1912 yılları arasında yapmış olduğu kazı çalışmasında Hitit Dönemine ait ortaya çıkarılan buluntuları ayrı ayrı değerlendirmiş, burada bulunan boğa figürlerini de ele alarak daha önceki ve sonraki dönem örnekleri ile kıyaslama yoluna gitmiştir.

T. Özgüç " *İnandıktepe*" adlı eserinde, İnandıktepe kazılarında bulmuş olduğu küçük

[25] Darga 1992, 12; Kınal 1998, 64; Özgüç 2000, 402–403; Steiner 1989, 471- 480.
[26] Özgüç 1986, 58–59; Özgüç- Özgüç 1949, Levha LXI 683, 686; LXII 696.

buluntuları ve Eskiyapar kabartmalı seramik parçalarını formlarına göre ayırmıştır. Kült vazoları üzerindeki boğa tasvirlerini, pişmiş toprak boğa heykellerini, Hitit Eski Krallık Dönemi'nin en erken ve en geç örnekleri ile karşılaştırmıştır.

R. M. Boehmer ve H.G.Guterbock, "*Die Glyptik aus dem Staatgebeit von Boğazköy*" isimli eserinde 1931–1939 ve 1952–1978 yıllarında yaptığı Boğazköy kazılarında bulmuş olduğu mühür ve mühür baskılarını, Assur Ticaret Kolonileri Çağı'ndan başlayarak İmparatorluk çağına kadar sınıflandırmıştır.

K. Bittel *"Die Hethiter"* adlı eserinde Hitit Eski Krallık ve Hitit İmparatorluk Dönemi tasvirli sanat eserlerini detaylı olarak incelemiştir. Boğa tasvirli eserleri kendi dönemleri içinde, aynı türden diğer eserler ile mukayese etmiş ve bu tasvirlerin biçem özelliklerini vermiştir.

M. Darga "*Hitit Sanatı*" adlı kitabında, Hitit sanatını Hitit tarihine parelel olarak ele almıştır. Hitit tarihinin özetini vererek, sanat yapıtlarının oluştuğu tarihsel sınırları aktarmayı hedeflemiştir. Temelinde Hitit sanatını içeren yapıtta, Hitit Dönemi pişmiş toprak heykelleri (***BIBRU***), maden hayvan heykelcikleri, rölyefli seramikleri (özellikle kült vazoları), mühür ve mühür baskıları, kaya kabartmaları ve ortostatları ayrı başlıklar altında toplamıştır. Hitit görsel sanatı yansımaları olan bu eserleri, kendinden önceki dönemin (Assur Ticaret Kolonileri Çağı) örnekleri ile kıyaslamıştır.

1. 3. Amaç ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı; Hitit Eski Krallık Çağından, Hitit İmparatorluk Çağı'nın sonuna kadar olan döneme tarihlenen, arkeolojik çalışmalarda bulunan boğa tasvirlerini bir araya getirmek ve yorumlamaktır. Konu kapsamında, çalışma üç aşamada gerçekleştirilmiştir.

Birinci aşamada, Hitit coğrafyası, Hitit siyasi tarihi bilgileri ve Hitit çivi yazılı metinlerin incelenmesi için kütüphane çalışması yapılmıştır. Kütüphane çalışmasında konumuzla ilgili belli başlı yayınlar taranmıştır.

İkinci aşamada, katalog kapsamında yer alan arkeolojik buluntular için müzelere gidilmiştir. Burada katalog içinde yer alan buluntular tespit edilerek resimleri çekilmiş ve envanter numaraları alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, tespit edilen eserler kendi içlerinde dönemlerine, yapıldığı malzemeye ve buluntu türüne göre değerlendirilmiş ve özellikleri belirlenmiştir.

2. HİTİT TARİHİ COĞRAFYASI

2. 1. Hitit Coğrafyası

M. Ö. II. Binin ilk yarısında Hititler, Hatti ülkesi olarak bilinen, Orta Anadolu ve Karadeniz kıyı dağlarının güneyindeki alana, Kızılırmak kavsinin iç kısmına yerleşmişlerdir.

I. Hattušili Döneminde Hitit bölgesi kuzeyde Zalpa'dan, Aşağı Ülke ve Kizzuwatna'yı kapsayarak Akdenize kadar uzanmaktadır[27] (Harita 1). Zalpa (Zalpuwa) kentinin yeri belli değildir. Ancak bazı araştırmacılara göre İslahiye[28], bazılarına göre de Bafra yakınlarında aranması önerilmektedir[29].

Aşağı Ülkenin (**KUR *ŠAPLITI***), Arzawa-Tuuanuua Bölgesi ve Konya Ovası ile Tuz gölü arasındaki bölgede olduğu yönünde birçok araştırmacı fikir birliği içerisindedir[30]. Aşağı Ülke, Anadolu'nun batısı, güneybatısı ve özellikle Arzawa'yla Hitit arasında tampon bir bölge oluşturmaktaydı. Batıdaki vassal devletlerin muhtemel ayaklanmalarına karşı bu bölgede Hitit askeri karargahı kurulmuş olduğu düşünülebilir[31]. Hititler, Arzawa'yı birkaç kez fetih düzenlemişlerdir, Hapalla ve Mira'da tampon krallıklar yaratmışlardır. Ancak batıda kalıcı bir politik birlik sağlayamamışlardır[32].

III. Tuthaliia döneminde Arzawalı düşman geçici bir süreliğine Aşağı Ülkeyi ele geçirmiş, Tuuanuua'yı sınır yapmıştır[33]. I. Šuppiluliuma krallığının son yıllarında yüksek rütbeli bir memuru Aşağı Ülkeye ordu komutanı olarak atamıştır. Bu dönemde Arzawa'lıların saldırıları, Aşağı Ülke sınırları içerisinde olan Hapalla'dan önlenmiş ve Lalanda ele geçirilmiştir[34]. II. Muršili, döneminde de Aşağı Ülke Hitit Devletinin bir parçası durumundadır. II. Muršili buraya kardeşi olması muhtemel, yüksek rütbeli bir memuru vali olarak göndermiştir. Ardından bu bölgeye Arzawalılar tarafından yapılacak herhangi bir saldırıya karşı önlem alması için takviye birlikler yollamıştır[35]. II. Muvatalli, kardeşi III. Hattušili'ye Yukarı Ülke'nin (**KUR UGU*TI***) yönetimini vermiştir. Kendi de,

[27] Karauğuz 2005, 27.
[28] Ünal 1999, 61 vd.
[29] Otten 1973, 58- 61.
[30] Garstang 1944, 18; Garstang-Gurney 1959, 64- 65; Gurney 1954, 27–28; Macqueen 2001, 60.
[31] Karauğuz 2005, 44.
[32] Macqueen 2001, 60- 61.
[33] Kınal 1953, 19.
[34] Mellaart 1986, 217.
[35] Garstang 1944, 19.

Aşağı Ülke'nin yönetimini alarak, başkenti Hattuša'dan Tarhuntašša'ya taşımıştır[36]. Ancak bu dönemde, Hattuša tamamen boşaltılma mıştır[37]. II. Muwatalli ölünce Urhi-Tešup (III. Muršili) başkenti tekrar Hattuša'ya taşımıştır[38]. Aşağı Ülke III. Hattušili ve III. Arnuwanda dönemi boyunca da Hitit Bölgesi olarak kalmıştır[39] (Harita 2).

Başkent Hattuša'nın konumu birtakım güvenlik sorunları doğurmuştur. Hattuša'yı kuzeyde bekleyen en büyük tehlike Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Kaşkalılardır. Bu bölgeden yapılacak saldırıları önlemek Hitit İmparatorlarının sürekli uğraşısı olmuştur. Dolayısıyla bölgenin stratejik merkezi Hakpiš, Hanhana (Çankırı'nın 20 km. güneyinde yer alan İnandık) ve Nerik, Kaşka saldırılarına karşı tampon bölgelerdir[40]. Hakpiš'in hemen doğusunda sınır hattı Sivas'a, yukarı Kızılırmak'a ulaşana kadar devam etmektedir. Bu hat boyunca da Kaşka saldırıları devam etmiş, Hititler burada da kalıcı bir üstünlük elde edememişlerdir. Kaşka orduları Kızılırmak'ın kuzeyindeki bölgeyi ele geçirip zaman zaman ırmağı geçmiş ve Kaneš/ Neša (Kayseri'nin 20 km. doğusunda bulunan Kültepe) şehrine doğru ırmağın güney kıyısını topraklarına katmışlardır[41]. II. Tuthaliia döneminde Kaşkalarla yapılan antlaşmalar Hititlerin bu düşman ülkeye olan politikasını göstermiştir. Buna göre toprak sahibi yapılan Kaşkalılar, zaman zaman ekonomik açıdan Hititlere bağlı hale getirilmiştir[42].

Aşağı Ülke sınırları içerisinde yer alan Tarhuntašša memleketinin yeri hakkında pek çok görüş ileri sürülmüştür. J. Garstang, Suğla gölü civarı; M. J. Mellink, Gülnar'ın 9 km. güneyinde; H. Klengel, Konya'nın güneyinde; J. Garstang- R. Gurney, Çarşamba çayı üzerinde; A. Ünal Hatunsaray höyük olabileceğini önermişlerdir[43]. Yine antlaşmalarda adı geçen Hulaia Nehri Ülkesini ise araştırmacıların çoğu Çarşamba Çayı civarına yerleştirmişlerdir[44]. III. Hattušili döneminde Tarhuntašša vassal bir krallık haline gelmiştir. III. Hattušili buraya prens olarak Kurunta'yı (Ulmi-Tešup) göndermiştir[45].

III. Hattušili ve IV. Tuthaliia döneminde yapılmış olan antlaşmalarla Hulaia Nehri Ülkesi sınırları çizilmiştir[46]. Buna göre antlaşma tabletleri şöyle tarihlendirilir[47]:

---

[36] Darga 1992,20; Kınal 1998, 141.
[37] Bittel 1970, 21,88.
[38] Bittel 1970, 26.
[39] Carruba 1973, 37.
[40] Gurney 1993, 36.
[41] Macqueen 2001, 58- 59.
[42] Darga 1992,16.
[43] Garstang 1944, 19; Garstang-Gurney 1959,66; Klengel 1992, 224–238; Ünal 1999, 65.
[44] Garstang 1944, 14- 37; Gurney 1992, 217.
[45] Gurney 1993, 13; Güterbock 1942, 10; Otten 1988, 10–28.
[46] Gurney 1993, 14.
[47] Laroche 1948, 40–48.

III. Hattuššili/ Kurunta, **ilk antlaşma** (M. Ö. 1267)

III. Hattuššili/ Kurunta, ikinci antlaşma (?) (kısmen KBo IV 10: 16-37'de korunmuştur)

IV. Tuthaliia/ Kurunta, ilk antlaşma (M. Ö. 1240) (bronz tablet Bo 86/299)[48]

IV. Tuthaliia/ Ulmi-Tešup antlaşma (ABoT 57)

IV. Tuthaliia/ Ulmi-Tešup, ikinci antlaşma (KBo IV 10 ve demir tablet)

IV. Tuthaliia ve Kurunta arasında yapılmış olan bronz tablet üzerindeki antlaşmada Tarhuntašša-Hulaia Nehri Ülkesi'nin sınırları, III. Hattušili ve Kurunta arasında yapılmış olan antlaşmalara oranla daha da genişletilmiştir[49]. Onun için sınırlar (şöyle) tespit edilmiştir:

"*Pitašša şehri nüfus sahasından Haua dağı, Zarnija şehri Kantanna'sı sınır (dır). Zarnija şehri Kantanna'sı Hulaia Nehri Ülkesine aittir. Pitašša Ülkesi nüfus sahasından itibaren Arimatta, Nahhanta, Hattašša şehirleri sınır (dır). Fakat Nahhanta ve Hattašša şehirleri Hulaia Nehri Ülkesine aittir. Huuatnuuanta dağı nüfus sahasından itibaren hallapuuanza sınır (dır). Fakat hallapuuanza Hulaia Nehri Ülkesine aittir. Kuuaršauanta şehrinden ona yukarıdaki köpek şeklindeki* $^{NA}{}_4$*Huuaši sınır (dır). Ušša Şehri nüfus sahasından Zarata şehri sınır (dır). Zarata kenti Hulaia Nehri Ülkesine aittir. Ona Uanzatraua nüfus sahasından Harrazzuua şehri sınır (dır). Fakat Harrazzuua şehri Ušša Ülkesine aittir. Kuua(kuua)liiatta dağı nüfus sahasından ona babamın ilk antlaşma tabletinde Šuttašna şehri sınır yapılmıştı. Ona Uanzataruua ve Kunzinašša şehri nüfus sahasından Arlanta dağı ve alana şehri sınırdır. Alana şehri, Hulaia Nehri Ülkesine aittir. Fakat su Arlanta dağı üzeri (ndedir). Ve onu Hulaia Nehri ülkesi ve Hatti Ülkesi müşterek olarak kullanılacaktır. Šinuanta şehri nüfus sahasından ona Luladağı, Damnaššaru dağları sınır (dır). Fakat Ninainta şehri Hulaia nehri Ülkesine aittir. Zarnušša şehri nüfus sahasından Šarlaimi dağı pınar havuzu (?) sınırdır. Şimdi Parha şehri nüfus sahasından itibaren Kaštaraja Nehri ona sınır (dır). Eğer Hatti kralı (Kaštaraja Nehri) yukarısında (herhangi bir yere) sefer çıkarsa, Parha Ülkesi'ni silah (gücü) yle zapt ederse o zaman söz konusu (şehir) Tarhuntašša kralına ait olacaktır. Şimdi Walma şehrinin nüfus sahasından itibaren Huuahhuuarua, Alluprata, Kapruua, Haššuuanta, Uallippa ve Uala şehri sınır (dır). Fakat bu müstahkem şehirler Hulaia Nehri Ülkesine aittir*[50]*".*

[48] Otten 1987, 56.
[49] Otten 1987, 410–412.
[50] Otten 1988, 10–15.

Bu antlaşmalarda geçen Hitit kentleri: Alana (Hatti ve Hulaia Nehri Ülkesi arasında bir sınır şehridir), Alara (Karaca Dağ eteklerinde bir sınır şehri), Alluprata (Walma ve Hulaia Nehri Ülkesi arasında bir sınır şehri- bugünkü Çakıtsu), Arimatta (Hulaia ve Pitašša arasında bir sınır şehri), Harhašuwanta (Hulaia Nehri Ülkesinin batısında bir sınır şehri), Harrazzuua (Hulaia Nehri Ülkesi doğusunda Ušša'da sınır şehridir), Hattašša (Ilgın Höyük olmalıdır), Kunzinašša (Hulaia Nehri Ülkesi'nin doğu sınırı üzerinde ve Uanzataruua şehri yakınındadır), Mata (Hulaia Nehri Ülkesine deniz kısımından sınır olan bir şehir), Mila (Ušauala ve Hulaia Nehri Ülkesi arasında sınırdır), Nata (Hulaia Nehri Ülkesinin batısında), Palmata (Ušaula ile Hulaia Nehri memleketleri arasında sınır şehri), Tarapa (Hulaia Nehri Ülkesinin batısındadır), Tupiša (Haualiia ile Hulaia Nehri Ülkesinin batısında), Ušauala (Hulaia Nehri Ülkesi ile Walma arasında sınır şehri), Walippa (Hulaia Nehri Ülkesi ile Walma arasında sınır şehri), Zarnušša (Hulaia Nehri Ülkesinde sınır şehridir), Zarniia (Hulaia Nehri Ülkesi, Tarhuntašša ve Pitašša arasında sınır şehri) şehirleri vardır[51]. Hulaia Nehri Ülkesi sınırları Ulmi-Tešup antlaşmasında Pitašša, Walma, ve Waluara'ya ek olarak Parha, Haualiia ve Kastariia Nehri'ne kadar uzanmaktadır[52]. II. Šuppiluliuma döneminde, Tarhuntašša'nın da içinde bulunduğu, Anadolu'nun güney ve güneybatısı Hitit kontrolü altındadır[53]. Yukarıdaki metnin ışığında, sınırları içinde pek çok müstahkem şehir bulunduran Hulaja Nehri Ülkesi'nin, bölgenin coğrafi; Tarhuntassa'nın idari bir isimlendirme tarzı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bazı araştırmacılar Hulaia Nehri ve Tarhuntassa Ülkesi'ni birbirinden bitişik ve ayrıolarak düşünmüşlerdir[54]. H. G. Güterbock, Tarhuntassa'nm Hulaja Nehri Ülkesi'nden daha büyük olduğunu ve bölgenin tümünü kapsadığını ifade etmiştir[55]. O. R. Gurney de, "Hulaia Nehri Ülkesi Gasıp krallarından olan Telipinu zamanında levazım ambarı olan nehrin havzası için sadece coğrafik bir deyim olarak kullanıldığını" belirtmiştir[56](Harita 1).

Pitašša Memleketi adına birçok Hitit çivi yazılı metinlerinde rastlanmaktadır[57]. Pitašša'nın, J. Mellart Kadınhanı-Ilgın arasına; J. D. Hawkins Ilgın bölgesine yerleştirilme sini öne sürmüşlerdir[58]. Pitašša Memleketi, Ušša kentinin batısında olup, Hulaia Nehri Ülkesi'nin sınır şehridir. I. Šuppiluliuma döneminde, Pitašša'nın Mira ve Arzawa'ya komşu olduğu görülmektedir. II. Muwatalli döneminde Pitašša Hitit ordusu için asker

[51] Karauğuz 2005, 67.
[52] Gurney 1993, 27.
[53] Garstang-Gurney 1959, 69.
[54] Gurney 1992, 221.
[55] Karauğuz 2005, 66.
[56] Gurney 1993, 28.
[57] Gurney 1940, 29 vd.
[58] Karauğuz 2005, 83.

veren önemli bir merkez konumundadır. Ulmi-Tešup dönemindeki antlaşmalarda ise; Hitit İmparatorluğu, Pitašša ve Hulaia Nehri Ülkesine kuzeybatı yönünde sınırdır[59].

I. Šuppiluliuma dönemindeki yazıtlarda adı geçen şehirlerden biride Ušša kentidir. Bu kent Hulaia Nehri Ülkesi'nin doğusunda bir sınır şehridir[60]. J. Garstang-R. Gurney Ušša kentinin Aksaray ve Bozdağ arasında olabileceği görüşündedirler[61]. III. Hattušili ve IV. Tuthaliia döneminde yapılmış olan antlaşmalarda adı geçen Walma kenti (Akşehir Gölü civarı) Hulaia Nehri Ülkesi ile sınırdır. Bu şehir Hitit ve Arzawa arasında daima kavga sebebi olmuştur[62]. II. Muršili krallığının üçüncü yıllarında ise Walma şehrinde Arzawalılar ile savaşmıştır. Bu savaş Hititlerin zaferiyle sonuçlanmış ve Arzawa beyleri ile antlaşmalar imzalanmıştır[63].

Eski Hitit ve özellikle I. Hattušili Döneminde Hitit Devletinin bir eyaleti durumunda olan Kizzuwatna, Anadolu'nun güneydoğusunda, Hatti ve Hulaia Nehri Ülkesi arasındaki ulaşımı sağlayan önemli bir merkezdir[64]. Amunna döneminde, Amunna'ya karşı isyan eden devletlerarasında olan Kizzuwatna Hitit eyaleti olmaktan çıkmıştır. Bu dönemden sonra bağımsız bir ülke olduğunu Telipinu ile Kizzuwatna Kralı Išpatšu arasında, II. Zidanta-Palliiai, Tahurwaili/Alluwamna-Eheia, II.Hantili-Padatiššu antlaşmaları doğrular niteliktedir[65].

I. Muršili döneminden sonra başlayan iç kargaşa ve savaşlar sonucunda Anadolu'da Hurri gücü ve etkisini artmıştır. Daha sonraki dönemlerde de, Hurriler sınırlarını Hititlerin askeri karargahı olan Maşat'a (Zile'nin 32 km. güneybatısında -Tapigga) kadar genişletmişlerdir. Eski Hitit Krallığının yaklaşık yarım yüzyıl süren parlak döneminin ardından Hitit Devleti gücünü yitirmiş Anadolu'nun güneydoğusundaki egemenliği zayıflamıştır. Bu durumdan yararlanan Hurriler, Yukarı Fırat ile Habur Irmağının sınırlarını oluşturduğu bölgede Mitanni Krallık Devleti'ni kurmuşlardır[66]. Yine bu dönemde Mitanni Devleti Kizzuwatna'yı egemenliği altına almıştır. I. Šuppiluliuma dönemine kadar Mitanni Krallığı güçlü bir devlet olarak kalmıştır. II. Tuthaliia ve oğlu I. Arnuwanda döneminde ise Kizzuwatna, Karkamiš ile Halpa tekrar Hitit egemenliğine girmiştir. [67]. I. Arnuwanda döneminde Hitit askeri gücü Aşağı Ülke ve güneydoğuya ilerlemiştir. Kizzuwatna ile

[59] Steiner 1993, 126; Karauğuz 2005, 85.
[60] Mellaart 1993, 416.
[61] Garstang-Gurney 1959, 68.
[62] Garstang 1944, 39.
[63] Carruba 1973, 37.
[64] Ünal 2000, 43- 68.
[65] Ünal 2000, 49.
[66] Macqueen 2001,48- 49.
[67] Darga 1992, 16; Karauğuz 2005, 96.

İšmerik antlaşması imzalanmış böylece Kizzuwatna Hitit Krallığında özel bir konuma sahip olmuştur[68]. Kizzuwatna ile yapılan antlaşmada[69]:

"İsmerik Ülkesi'nin Ehal-Tesup'un Kizzuuatna Ülkesi'nde şehri Zazlippa' (dırlolacaktır). Ancak o,Uassukanna'da idi. İsmerik Ülkesi'nin [], Kizzuuatna'daki onun şehri Uassukanna' (dırl olacaktır). İsmerik Ülkesi'nin Uar- [ ] onun şehri Ziiaziia'(dırl olacak). Kizzuuatna <Ül-kesi'ndeki> onun şehri Uassukanna\dırl olacaktır). İsmerik Ülkesi'nin [ ] onun şehri Ziiaziia '(dır/olacak). Kizzuuatna <Ülkesi'ndeki> onun şehri Uassukanna'(dır/olacak). İsmerik Ülkesi'nin [ ] onun şehri Ziaziia' (dır/olacaktır). Kizzuuatna Ülkesi'nde o, bir Uassukannahdır. İsmerik Ülkesi'nin dört adamı olan Aliuasu, Nanni, [ ]-limma, Kizzuuatna Ülkesi'nde onun şehri [ ]\ dır/olacaktır). İsmeriga Ülkesi'nin iki adamı olan Mazziia ve Hurlanni'nin şehri Adara' (dır/olacaktır).Kizzuuatna Ülkesi'ndeki onların şehri Arana' (dır/olacaktır). İsmerik Ülkesi'nin iki adamı olan Akiia ve Huhanani'nin, Kizzuuatna Ülkesi'ndeki şehri Terussa' (diriolacaktır). İsmeriga Ülkesi 'nin iki adamı olan Zardumanni ve]-u a 'mn şehri [}- misa' (dır/olacak). Kizzuu atna Ülkesi 'ndeki onla- nn şehri Uriga' (dır/olacaktır). [ ]- puriia Ülkesi 'nin, Kizzuuatna Ülkesi 'nde onun şehri Urussa'(dır/olacaktır). Irrita Ülkesi'nin [ ]; KizzuuaftU Ülkesi'ndeki onun şehri Urussa'(dır/ olacaktır). Zazlipa'nın iki adamı olan Pariiamuua ve[ ]-«is [(Ay. 11-24). [70]"

III. Tuthaliia döneminde Kizzuwatna, Hitit Krallığının bir parçasıdır. II. Muršili döneminde Kizzuwatna Hitit eğemenliği altındadır[71]. III. Hattušili döneminde ise Kizzuwatna'da siyasi gelişmelerle ilgili hiç bir kayıt yoktur, keza burası artık bir Hitit eyaleti gibidir ve her iki ülke de siyasi ve kültürel açıdan nerdeyse iç içedir. Develi ile Hanyeri arasında yer alan Fraktin, Taşçı, İmamkulu ve Hanyeri (Gezbeli) kaya kabartmalarının hemen hepsi III. Hattušili zamanında yapılmıştır. IV. Tuthaliia devirlerinde Hitit Ülkesinin çok önemli bir kültür kaynağıdır. Hitit kralları artık buralara istedikleri gibi hükmetmekteydi[72].

Hitit çivi yazılı belgelerinde adının Arzawa memleketi ve Arzawa memleketleri olarak geçmesinden anlaşıldığı üzere iki tür Arzawa vardır[73]. Arzawa memleketleri, Arzawa, Hapalla, Šeha Nehri Memleketi, Mira-Kuwaliia[74], Appawiia, Wiluša, Ziplaša ve

[68] Karauğuz 2005, 97; Garstang- Gurney 1959, 54 vd.
[69] Garstang- Gurney 1959, 55 vd.
[70] Garstang- Gurney 1959, 51 vd.
[71] Ünal 1997, 20; Carruba 1973, 39.
[72] Ünal 2000, 43- 68
[73] Kınal 1953, 10.
[74] Macqueen 2001, 60.

Hariiati memleketinden oluşmaktadır[75]. Arzawa'nın yeri belli değildir. Ancak birçok araştırmacıya göre Aşağı Ülke'nin (sınır Konya Ovasıdır) batısındadır[76]. I. Hattušili, I./II. Tuthaliia ve I. Šuppiluliuma dönemlerinde Arzawa'ya seferler düzenlenmiştir[77]. I./II. Tuthaliia Arzawa sınırları içerisinde olan Šeha Nehri Ülkesine kadar ilerlemiştir[78]. III. Tuthaliia döneminde Arzawa yayılması, Erciyes Dağı'nın güneyinden, Torosların eteklerine kadar Konya Ovasını kapsamıştır. Ancak III. Tuthaliia'nın, başarılı manevralarla Aşağı Ülke, Arzawa ve Alašiia'a (Kıbrıs) hakim olduğu görülür[79].

II. Muršili krallığının ilk yıllarında Kaška Ülkesine bir sefer düzenlemiş ve Kaşkalıları yendikten sonra Arzawa'ya yönelmiştir[80]. Krallığının ikinci yılında Arzawa'yı yağmalamıştır. Krallığının üçüncü yılında Arzawa sınırları içinde olan Huuarašnašša ve Hapanuua'ya seferler düzenlemiştir. Krallığının üçüncü ve dördüncü yıllarında Kardeşi Karkamiš kralı Šarri-Kušuh ile beraber, Arzawa'lılar ile savaşmıştır. Walma şehrinde yapılan savaş Hititlerin zaferiyle sonuçlanmıştır[81]. Arzawa beyleri ile antlaşmalar imzalanmıştır. Ancak Arzawa, Mira Kuwalija beyi öncülüğünde Pitašša Bölgesinde yeniden bir ayaklanma başlamıştır. Bu ayaklanmayı bastıran II. Muršili buraya Kupanta-Kurunta'yı atayarak bir antlaşma imzalamışlardır[82].

III. Arnuwanda döneminde Arzawa memleketleri ve Batı Anadolu'daki küçük krallıklar bir araya gelerek Hititlere karşı savaşmışlardır. Yine ülkenin kuzeyinde yer alan Kaška ve güneydoğusunda düşman memleketlerin akınları da başlamıştır[83]. I. Suppiluliuma'nm Arzau a'ya karşı giriştiği tek seferi, Aşağı Ülke'den görünüşte başarılı olan bir Arzaua saldırısının geri püskürtülmesiyle ilgilidir. Savaş alanı olarak Huuana, Tupaziia ve Tiuanzana şehirleri geçer. I. Suppiluîiuma'nm annallerinin geri kalan kısmı sadece Anzapahhaddu ile bağlantılı olarak Arzawa konusundadır. Buradaki kavga yine Arzawalıların eylemleriyle başlatılmıştır. Pitassalılar, Arzaua tarafından ayartılmıştır. Bunun sonucunda askeri çarpışma Mira Ülkesi'nde olmuştur[84]. Arzawa'da, Hitit Eski Krallığın geç dönemlerinden itibaren konuşma dili Luvicedir. Luvice konuşan komşu ülkeler arasında Lukka, Kizzuwatna'nın bir bölümü, Hulaia Nehri Ülkesi ve Tarhuntašša Memleketi

[75] Kınal 1953, 14; Otten 1961/1962, 112–113.
[76] Macqueen 2001, 61.
[77] Kınal 1953, 15.
[78] Otten 1951, 129–132.
[79] Mellaart 1974, 504.
[80] Mellaart 1986, 217.
[81] Carruba 1973, 37.
[82] Mellart 1986, 218.
[83] Gurney 1993, 18; Kınal 1998, 120.
[84] Carruba 1973, 40.

sayılabilir[85]. Hitit Kralları Hulaia Nehri Ülkesi, kuzeybatıda yer alan Pala ve Tumanna Ülkelerini (Kastamonu civarı) Karadeniz ve daha kuzeydeki halklara karşı bir tampon bölge olarak kullanmayı planlamışlardır. Ancak Hititler bu bölgede de kalıcı politik bir birlik sağlayamamışlardır. Pala ve Tumana Ülkeleri muhtemel Kaşka saldırılarına karşı savunma sız bölgeler olarak kalmıştır[86].

Fırat Nehrinin, Malatya Ovası karşı yakasında yer alan İšuwa'nın Hitit ve Mitanni arasındaki konumu, bu ülkeler arasında sorun olmuştur. I./II. Tuthaliia döneminde İšuwa topraklarına Mittanni saldırıları başlamıştır. Daha sonraki dönemlerde Mitanni Kralı ile birleşerek Hititlere baş kaldıran İšuwalılar batıya, bugün Gürün ile eşitlenen Tegarama'ya doğru yayılma girişiminde bulunmuştur[87]. Bunun üzerine I. Šuppiluliuma bir sefer düzenleyerek İšuwa'yı Hitit topraklarına katmış, Mitanni başkenti Wassukanni'ye kadar ilerlemiştir. Hitit ordularının donatımı için uzunca bir süre kullanılan bu bölgeyi, III. Hattušili döneminde Assurlular ele geçirmiştir. İšuwa hanedanlığına IV. Tuthaliia son vermiştir[88].

II. Arnuwanda döneminden itibaren giderek güçlenen Assurlular, IV. Tuthaliia döneminde de Hititler için bir tehdit unsuru olmuştur[89]. Anadolu'da ise Arzawa ve Kaškaların isyanları bastırılmış, Lukka ve Wijaniuwanta ülkelerine karşı askeri seferlere girişilmiştir[90]. II. Šuppiluliuma döneminde, Anadolu'nun güneybatısındaki Lukka, Wijanawanta ve Maša ülkesine yönelik askeri seferler yapılmıştır. Bu dönemde Karkamiš ve Amurru krallığı Hitit yararlarına uygun politika sürdürüyorlardır[91].

Hattuša kral hanedanlığı tarafından, Fırat kıyısında kurulmuş olan Karkamiš Krallığı,I. Muršili'nin Babil'i ele geçirmesiyle bir süre Hititlerin egemenliğine girmiştir[92]. Daha sonraları Mitanni egemenliğine geçen bu krallık, I. Šuppiluliuma'nın Mitanni Devletini ortadan kaldırmasıyla Hitit devletinin bir parçası haline gelmiştir. Burayı vassal bir krallık haline getiren I. Šuppiluliuma döneminde sınırları, Fırat'ın doğusunda Samsat'a, Fırat'ın batısında Amik, Ovasına kadar uzanmaktadır[93].

[85] Karauğuz 2005,104- 105.
[86] Macqueen 2001, 61.
[87] Kınal 1998, 103.
[88] Macqueen 2001, 59
[89] Darga 1992, 22; Kınal 1998, 111.
[90] Karauğuz 2005, 37.
[91] Karauğuz 2005, 38; Otten 1961/1962, 115.
[92] Darga 1992, 12. Kınal 1998, 106.
[93] Garstang-Gurney 1959,28.

2. 2. Hitit Siyasi Tarihi

Anadolu'da ilk siyasi birliği kuran Hititlerin Anadolu'ya gelişleri ile ilgili çeşitli görüşler vardır:

Yaklaşık olarak M.Ö. 2000 dolaylarında Anadolu'ya akın eden Hint-Avrupalı kavimlerle doğudan, Kafkasya yoluyla doğrudan Anadolu'ya gelmişlerdir[94].

Balkanlardan boğazlar yoluyla veya deniz yoluyla Orta Karadeniz Bölgesine buradan da büyük nehir vadilerini izleyerek Orta Anadolu'ya gelmişlerdir[95].

Kafkasya yolu ile önce Kuzey Mezopotamya'ya gelmişler ve çivi yazısını burada öğrendikten sonra Anadolu'ya girmişlerdir[96]. Hititlerin, I. Hattušili'nin güneye yaptığı sefer sırasında çivi yazısını öğrenmiş olabilecekleri şeklinde başka bir görüş de vardır. Yukarıda bahsi geçen görüşler Hititlerin Eski Tunç Çağının sonlarına doğru Anadolu'ya dışarıdan geldikleri varsayımına dayanmaktadır.

Bir başka görüş ise Hititlerin göçler yolu ile dışarıdan gelmedikleri, Anadolu'nun yerli halkı oldukları ve Assur Ticaret Kolonileri Çağında Hititlerin, Kızılırmak bölgesinde yaşadıklarıdır. Bunu da Eski Assurca belgelerde geçen Hititçe kelimelerden dolayı ileri sürmüşlerdir[97].

M.. Ö. 1900 yıllarında Anadolu halkı ile takas esasına dayanan ticaret ilişkileri geliştiren Assurlu tüccarlar, Orta Anadolu'da, geniş kapsamlı ticari koloni merkezleri (Karum) kurmuşlardır[98]. Ticareti yoğun olan büyük yerleşmelere Karum, küçük birimlere ise Wabartum adı verilmektedir. Burada yapılan ticaret genellikle Assurlu tüccarlar tarafından yapıldığı için, bu dönem Assur Ticaret Kolonileri Çağı olarak adlandırılmaktadır. Ancak bu koloniler, birer sömürge olarak algılanmamalıdır. Assur ile Orta Anadolu arasında oldukça geniş bir yol ağı yer almaktaydı ve ticari mallar bu yollar üzerinden kervanlar ile götürülmekteydi (Bkz. Harita 3). Mezopotamya'dan Anadolu'ya getirilen kalay ile Anadolu'dan Mezopotamya'ya götürülen gümüş ve bronz, değiş tokuş edilen malların sadece en önemlileridir. Çoğunlukla Assur kökenli olan bu tüccarlar, güvenli bir ticaretin sağlanması için Anadolu beylerine belli ölçüde bir vergi ödemekteydi[99]. Anadolu, bu yıllarda süregelen ticaretten dolayı kültürel açıdan birçok yenilikle tanışmıştır. Bunlardan

[94] Darga 1992, 12; Macqueen 2001, 27; Sommer 1947, 3-8.
[95] Darga 1992, 12.
[96] Kınal 1998, 83.
[97] Karauğuz 2005, 22.
[98] Karauğuz 2005, 21.
[99] Ünal 2003, 65.

en önemlisi hiç kuşkusuz Anadolu'ya getirilen yazıdır. Mezopotamya'da M. Ö. 4. Bin yılın sonlarından itibaren kullanılmaya başlanan yazı, bu ticaret yolları ile ilk defa Anadolu'ya gelmiştir. O dönemde Anadolu'da kullanılan yazışma dili Eski Assurca idi. Anadolu'da, bu dilde yazılmış on bini aşkın tablet ortaya çıkarılmıştır. Anadolu'ya getirilen bir diğer yenilik ise, ticaret için büyük önem taşıyan ve imza olarak kullanılan Assurlar'ın kullandıklar silindir mühürlerdir.

Bu dönemde Anadolu'da aralarında siyasi birlik olmayan Hattili, Hurrili, Luwili veya diğer yerli beyler tarafından yönetilen şehir devletçikleri vardır. Bunlar arasında Kaneš, Hattuša, Prušhanda, Zalpa (Zalpuwa) ve Kuššara'yı sayabiliriz[100]. Kaneš Krallığı hakkındaki bilgilere, Mama şehri kralı Anum-Hirbi'nin, Kaneš Kralı Waršama'ya gönderdiği mektupta rastlanılmıştır[101]. Mektupta, Taišma*'lı* birinin bir ayaklanma başlattığı ve kenti yağmaladığından, ardından Kaneš Kralı Waršama'nın babası İnar ile olan dostluğundan söz edilmektedir[102].

Bu krallık hakkında bilgi veren Anitta metninden (CTH 1) anlaşıldığı üzere, Kaneš Krallığına Kral Anitta son vermiştir[103]. Bu metinde Kral Anitta kendi icraatlarından söz etmekte, babasının ölümünden sonra isyan eden bütün doğu memleketleriyle savaştığını belirttikten sonra; Neša, Tegarama, Wašhanija, Harkiuna, Zalpa ve Hattuša, şehirlerini ele geçirdiğini ve krallığın merkezini Kuššara'dan Neša'ya taşıdığını anlatmaktadır[104]. Kültepe II. katında ele geçen, Anitta'ya ait olduğu kabul edilen ve üzerinde "Kral Anitta'nın sarayı" yazılı kama bunu doğrulamaktadır[105]. Böylece M. Ö. 18 yy. sonlarına doğru Kuššaralı Pithana'nın oğlu Kral Anitta, doğudan Sivas, batıdan Tuz Gölü ile sınırlanan, kuzeyde Karadeniz kıyısından güneye kadar uzanan beylikleri birlik haline getirerek Kuššara Krallığına dahil etmiştir. Kaneš/ Neša şehrini de başkent yapmıştır. Anittanın Neša'yı ele geçirmek istemesi kentin ekonomik öneminden kaynaklanmaktadır. Assurlu tüccarların faaliyetlerini kontrol altına almak istemiş ve bu ticaret ağının önemli bir noktasında olan Kaneš/Neša karumunu ele geçirmiştir. Ancak Babil Hanedanlığının güç kazanması Anadolu'daki Assur etkinliklerinin durmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda da Neša ekonomik önemini kaybetmiş ve birlik dağılarak küçük birimlere bölünmüştür[106].

[100] Otten 1973, 58–61; Ünal 1997, 345–354.
[101] Balkan 1957, 8.
[102] Kınal 1998, 64.
[103] Neu 1974, 12.
[104] Steiner 1989, 471- 480.
[105] Darga 1992, 12; Kınal 1998, 64; Özgüç 2000, 402–403.
[106] Ünal 2003, 67.

2. 2. 1. Hitit Eski Krallık Çağı

Anitta'dan sonraki yarım asırlık bir boşluk döneminin ardından kurban listelerinde I. Tuthaliia ve oğlu Pušarruma'dan söz edilmektedir. Kuššaralı bir bey olan Pušarruma, I. Labarna'nın babasıdır. I. Labarna öldükten sonra yerine II. Labarna (I. Hattušili) geçmiştir[107].

I.. Labarna (M. Ö. 1670-1650) hakkındaki bilgileri Telipinu metninden (CTH 19) öğrenmekteyiz. Bu yazıta göre, Eski Hitit Krallığı Labarna ile başlamaktadır. Labarna'nın Anadolu'daki savaşlarıyla krallığın birliğini sağladıktan sonra çıktığı seferleri anlatır. Seferden dönünce çocuklarını gönderdiği Hupišna, Nenašša, Landa, Zallara, Paršuhanta ülkelerinden ve bu ülkeleri devamlı olarak idare ettiklerinden söz eder[108]. Bu metinden de anlaşıldığı üzere, I. Labarna Orta Anadolu'nun güney ve kuzeyine hakimdir.

Kızılırmak havzasında,"Hatti Ülkesi" olarak tanımladıkları geniş bir bölgeye egemen olan Hitit Devletinin kurucusu I. Hattušili (M. Ö. 1650- 1620) başa geçince başkenti Neša'dan Hattuša'ya taşımıştır. Kendiside Hattušalı anlamına gelen Hattušili ismini almıştır. Ülke içindeki durumu sağlamlaştırdıktan sonra Torosları aşarak Halpa şehrine kadar ilerlemiştir. Güneydoğu Anadolu'da Aruwar ve Karkamıš'ı ele geçirmiştir[109]. Hattušili'nin güney ve Güneydoğu Anadolu'ya yönelmesi üzerine Anadolu'nun güneybatısına yer alan Arzawalılar saldırıya geçmiştir. Bundan dolayı I. Hattušili, krallığının üçüncü yılında Nenašša ve Arzawa ile savaşmak zorunda kalmıştır. Arzawalıları yenilgiye uğratmış, Hurrilerin Anadolu içlerine saldırması üzerine batıdaki seferden vazgeçip Hattuša'ya dönmüştür. I. Hattušili Döneminde Hitit bölgesi kuzeyde Zalpa'dan, Aşağı Ülke ve Kizzuwatna'yı kapsayarak Akdenize kadar uzanmaktadır[110].

I. Hattušili'den sonra yerine I. Muršili (M. Ö. 1620 -1590) geçmiştir. Telipinu metninde, I. Muršili'nin Halpa şehrini ele geçirdikten sonra Babili de ülke topraklarına kattığından söz edilmiştir. Böylece Hammurabi Hanedanlığı sona ermiştir. Ardından Hurrilerle savaşmış ve Karkamıš tekrar Hitit egemenliğine girmiştir[111].

I. Hattušili ve I. Muršili'nin hedefleri Hitit Devletini, güneye çıktıkları seferlerle sınırla rı geniş ve güçlü bir devlet yapısına kavuşturmaktır. Bütün askeri çabaları, Hitit Krallığını

[107] Karauğuz 2005, 25.
[108] Darga 1992, 11; Kınal 1998, 85.
[109] Kınal 1998, 87.
[110] Karauğuz 2005, 27.
[111] Darga 1992, 12.

Orta Anadolu'ya oranla daha çok bereketli topraklara, deniz kıyılarına ve Mezopotamya'daki merkezlere taşıyarak, onların zenginliklerinden ve yüksek düzeydeki uygarlıklarından yararlanmak olmuştur. Bundan dolayı ilk hedef Halpa kentidir. Daha sonra Babil de ele geçirilmiştir. Ancak Babil'in istilası kalıcı olmamış, bir süre sonra I. Muršili Hana Kralını buraya vali tayin ederek ayrılmak zorunda kalmıştır[112].

I. Muršili Babil seferinden dönünce, eniştesi I. Hantili ve I. Zidanta Muršili'ye süikast düzenlemişlerdir. I. Hantili (M. Ö. 1590- 1560) başa geçince ülkede istikrar bozulmuştur. Kaška saldırıları artmış, Hititlerin elinde olan Kizzuwatna ve güneydeki toprakları Hurriler almıştır. Ardından I. Zidanta (M. Ö. 1560- 1550) ve ondan sonrada Amunna başa geçmiştir.

Telipinu (M. Ö. 1525 -1500) yönetimi ele aldığında, devlet iç çekişmeler sonucu zayıf düşmüş, güneybatı ve Güney Anadolu'da Hitit egemenliği bitmiştir[113]. Arzawa ayaklanarak tekrar bağımsızlığını ilan etmiş, Kizzuwatna bağımsız duruma gelmiştir. Ancak Telipinu güneyde durumunu sağlamlaştırdıktan sonra Kizzuwatna kralı İšpathšu ile antlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Telipinu aynı zamanda tahta geçişi düzenleyen bir ferman çıkarmıştır. Ancak Telipinu'dan sonra bu kural yine bozulmuştur[114].

Telipinu'nun ardından kurban listelerinde dört kral adına daha rastlanılmaktadır. Bunlardan Tahurvaili'nin (M.. Ö. 1500) adı Telipinu fermanında kral sanı olmaksızın "altın mızrağın adamı" unvanıyla ve Boğazköy'de bir mühür baskısı üzerinde kral unvanı ile geçmektedir Alluwamna'nın adı ise iki toprak bağış belgesi üzerinde yer alan mühür baskısında "Labarna, Büyük Kral" sanıyla geçmektedir[115]. Kizzuwatna ile yapılan II. Zidanta- Palliiai, Tahurwaili/Alluwamna-Eheia, II.Hantili-Padatiššu antlaşmalarıyla diğer iki kralın adlarına rastlamaktayız[116].

Eski Hitit Krallığının yaklaşık yarım yüzyıl süren parlak döneminin ardından Hitit Devleti gücünü yitirmiş Anadolu'nun güneydoğusundaki egemenliği zayıflamıştır. I. Muršili döneminden itibaren Anadolu'nun güneydoğusunda etki alanlarını giderek genişleten Hurriler bu durumdan yararlanmışlardır. Yukarı Fırat ile Habur Irmağının sınırlarını oluşturduğu bölgede Mitanni Krallık Devleti'ni kurmuşlardır[117]. Bu devlet I. Šuppiluliuma dönemine kadar güçlü bir devlet olarak kalmıştır[118].

---

[112]Macqueen 2001, 48.
[113] Kınal 1998, 90.
[114] Darga 1992, 14–15; Macqueen 2001, 49
[115] Darga 1992, 15
[116] Ünal 2000, 49.
[117] Macqueen 2001,48-49.
[118] Karauğuz 2005, 31

2. 2. 2. Hitit İmparatorluk Çağı

I./II. Tuthaliia (M. Ö. 1450–1420) tahta geçtiğinde, bu dönemde Mitanni Krallığı sınırlarına dahil edilen Kizzuwatna ile ittifak tazelemiş, güneydoğu ticaret yolu bir kez daha Hititlerin kontrolü altına alınmıştır. Batıya yönelen Tuthaliia Arzawa ve Šeha Nehri Ülkesine akınlar düzenlemiştir. Bu dönemde Hitit Krallığının kuzeyinde Kaška, Elazığ yakınlarında İšuwa topraklarına Mittanni saldırıları başlamıştır. Ardından Kizzuwatna hızla kaybedilmiş, Hattuša düşman ülkelerin saldırısına uğramıştır[119].

I. Arnuwanda'nın (M. Ö. 1420–1400) ve eşi Ašmunikal çiftinin adına yazılı belgelerde rastlamaktayız. Yine aynı kaynaklarda I./II. Tuthaliia ve eşi Nikalmati'ninde adları geçmektedir. Görüldüğü üzere kralların adları Hititçe, kraliçelerin adları ise Hurricedir. Bu durum, dönemin Hattuša krallarının Hurrilerle iç içe olmasından kaynaklanmıştır[120]. I. Arnuwanda döneminde Hitit askeri gücü Aşağı Ülke ve güney doğuya ilerlemiştir. Kizzuwatna ile İšmerik antlaşması imzalanmış böylece Kizzuwatna Hitit Krallığında özel bir konuma sahip olmuştur[121].

III. Tuthaliia (M. Ö. 1400- 1380) dönemi ile birlikte Hitit devleti kendini toparlama başlamıştır. III. Hattušili'ye ait bir metinde, III. Tuthaliia'nın krallığının son yıllarında Hattušaya karşı düşman saldırıları olduğu ve bunların başarıyla üstesinden gelindiğinden söz edilmiştir[122]. Bu düşman ülkelerinden bir olan Arzawa yayılması, Erciyes Dağı'nın güneyinden, Torosların eteklerine kadar Konya Ovasını kapsamıştır[123].

I. Šuppiluliuma (M. Ö. 1380–1345) kuzeyden gelen Kaška saldırısı ile tahrip olan Hattuša ve Maşat höyük gibi sınır şehirlerini tekrar inşa ettirmiştir. Kizzuwatna, Halpa ve Karkamıš'ı ele geçirmiş, Mitanni Krallığına son vermiştir. Ancak Mitanni krallığını yıkmayıp, Mitani'nin düşmesiyle güç kazanan Assur'a karşı burayı vassal bir krallık haline getirmiştir. Amurru Krallığını politik manevralarla Hititlere bağlamıştır. Arzawalıları Kızılırmak bölgesinden çıkararak bir antlaşma imzalamıştır. Bu antlaşma ile Arazawa'yı hukuki yönden Hitit devletine bağlamıştır. I. Šuppiluliuma 'nın krallığı boyunca kuzeyde sorun oluşturan Kaškalılar, Šuppiluliuma'nın ölümü üzerine saldırıya geçmişlerdir[124]. II. Arnuwanda (M. Ö. 1345–1343) tahta geçince erkek kardeşi Pijašalli'yi (Šarri-Kušuh)

[119]Otten 1951, 129–132; Kınal 1953, 19.
[120] Darga 1992, 16; Karauğuz 2005, 96.
[121] Karauğuz 2005, 97; Garstang- Gurney 1959, 54 vd.
[122] Karauğuz 2005, 30.
[123] Mellaart 1974, 504; Otten 1961/ 1962, 112–113.
[124] Darga 1992, 17.

Karkamiš kralı olarak atamıştır. Torosların güneyindeki topraklarda Hitit hakimiyetinin devamını sağlamıştır[125].

II. Muršili (M. Ö.1343–1310) döneminde bazı vassal krallıklar ve düşman ülkeler saldırıya geçmişlerdir. II. Muršili krallığının ilk yıllarında, Kaška ve Arzawa ülkeleri ile yaptığı savaş yenilgiyle sonuçlanmıştır. II. Muršili, döneminde Hitit Devletinin bir parçası durumunda olan Aşağı Ülke'ye kardeşi olması muhtemel, yüksek rütbeli bir memuru vali olarak göndermiştir. Ardından bu bölgeye Arzawalılar tarafından yapılacak herhangi bir saldırıya karşı önlem alması için takviye birlikler yollamıştır[126]. Assur baskılarını, Karkamiš kralı vasıtasıyla durdurmuştur. Ancak krallığının üçüncü yılında Arzawa'ya, dördüncü yılında Puranda ve Lipa'ya, dokuzuncu yılında Kizzuwatna'ya karşı savaşa girişmiştir. Bu arada Arzawa kralı, Šeha Nehri Ülkesi kralı ile birlikte Hitit devletine karşı ayaklanmışlardır. II. Muršili bu saldırı karşısında kardeşi Karkamiš kralı Šarri-Kušuh ile beraber düşman ülkelere karşı savaşmışlardır. Walma şehrinde Arzawalılar ile yapılan savaş Hititlerin zaferiyle sonuçlanmıştır[127]. Arzawa beyleri ile antlaşmalar imzalanmıştır. Ancak Arzawa, Mira Kuwalija beyi öncülüğünde Pitašša Bölgesinde yeniden bir ayaklanma başlamıştır. Bu ayaklanmayı bastıran II. Muršili buraya Kupanta-Kurunta'yı atayarak bir antlaşma imzalamışlardır[128]. II. Muršili'den sonra yerine oğlu II. Muwattalli (M. Ö. 1310–1382) geçmiştir. II. Muwattalli (**NIR.GÁL**)[129]hakkındaki bilgiler kardeşi III.Hattušili dönemindeki yazıtlara dayanmaktadır. II. Muwataili, kardeşi III. Hattušili'ye Yukarı Ülke'nin (**KUR UGU*TI***) yönetimini vermiştir. Kendi de, Aşağı Ülke'nin yönetimini alarak, başkenti Hattuša'dan Tarhuntašša'ya taşımıştır[130]. Ancak bu dönemde, Hattuša tamamen boşaltılmamıştır[131].

III. Muršili'nin (M. Ö. 1282–1275) tahta çıkışından amcası III. Hattušili memnun olmamıştır. III. Muršili (Urhi-Tešup), III. Hattušili'nin idare ettiği Hakpiš ve Nerik'in yönetimlerini elinden almış, başkenti de Tarhunttašša'dan Hattušaya taşımıştır. Bu olaylar karşısında III. Hattušili, Šeha Nehri Ülkesi kralı ile birleşerek isyan başlatmıştır. Savaşı kazanarak III. Muršili'yi tahtan indiren III. Hattušili başa geçmiştir[132]. III. Hattušili dönemi boyunca da Aşağı Ülke Hitit Bölgesi olarak kalmış, Tarhuntašša ise vassal bir krallık haline gelmiştir. III. Hattušili, Tarhuntašša'ya prens olarak Kurunta'yı (Ulmi-Tešup)

[125] Karauğuz 2005, 31.
[126] Gurney 1940, 51.
[127] Carruba 1973, 37.
[128] Garstang 1944, 19.
[129] Novicki 1983, 111–115; Güterbock 1973, 140–141.
[130] Darga 1992,20; Kınal 1998, 141.
[131] Bittel 1970, 21,88.
[132] Carruba 1973, 37.

göndermiştir[133]. III. Hattušili döneminde yapılmış olan antlaşmalarla Hulaia Nehri Memleketi sınırları çizilmiştir[134]. Hitit ordularının donatımı için uzunca bir süre kullanılan İšuwa'yı, III. Hattušili döneminde Assurlular ele geçirilmiştir[135]. III. Hattušili döneminde Kizzuwatna'da siyasi gelişmelerle ilgili hiç bir kayıt yoktur, keza burası artık bir Hitit eyaleti gibidir[136].

IV. Tuthaliia (M. Ö. 1250–1220) döneminde Amurru krallığı Hitit devletine bağlıdır. Bu dönemde asıl tehlike sürekli güçlenen Assur olmuştur[137]. Anadolu'da ise Arzawa ve Kaškaların isyanları bastırılmış, Lukka ve Wijanawanta ülkelerine karşı askeri seferlere girişilmiştir[138]. İšuwa hanedanlığına son verilmiştir[139]. IV. Tuthaliia, Kurunta'yı Tarhuntašša kralı yapmıştır[140]. IV. Tuthaliya dönemindeki mimari hareketlilik en çok dini mimariye yansımış ve Yukarı Şehir neredeyse baştanbaşa tapınaklarla donatılmıştır[141].

IV. Tuthaliia'dan sonra yerine oğlu III. Arnuwanda (M. Ö. 1215–1210) geçmiştir. III. Arnuwanda döneminde Arzawa memleketleri ve Batı Anadolu'daki küçük krallıklar bir araya gelerek Hititlere karşı savaşmışlardır. Yine ülkenin kuzeyinde yer alan Kaška ve güneydoğusunda düşman memleketlerin akınları da başlamıştır[142].

III. Arnuwanda'dan sonra başa geçen II. Šuppiluliuma (M. Ö. 1210–1200), Hitit İmparatorluğu'nun son kralıdır. Anadolu içindeki huzursuzluklar ve Assur tehlikesi sebebiyle zayıflayan bir krallığı devralmıştır. Alašia'ya (Kıbrıs) karşı savaştan büyük bir zaferle çıkmıştır. Wijanawanta, Lukka ve Maša ülkelerine askeri seferler yapmıştır Buradan da anlaşıldığı üzere, II. Šuppiluliuma döneminde Tarhuntašša'nın da içinde bulunduğu Anadolu'nun güney ve güneybatısı Hitit kontrolü altındadır. Karkamış ve Amurru krallığı Hitit yaralarına uygun politika sürdürüyorlardır[143].

M. Ö. 13. yy.'ın sonlarında muhtemelen Kaška saldırıları sonucu Hitit egemenliğinin zayıflamasını takip eden bu dönemde, Anadolu'da bazı değişlikler olduğu görülür. Hitit askeri gücü iç karışıklar sonucu zayıflamış olmalıdır. Aynı zamanda ekonomik sebeplerden dolayı halk arasında bir karışıklık çıkmış olması da muhtemeldir. Sonuç itibariyle

[133] Gurney 1993, 13.
[134] Gurney 1993, 27
[135] Macqueen 2001, 58.
[136] Gurney 1997, 20; Karauğuz 2005, 99.
[137] Darga 1992, 22; Kınal 1998, 111.
[138] Karauğuz 2005, 37; Otten 1987, 410–412.
[139] Macqueen 2001, 59.
[140] Karauğuz 2005, 35.
[141] Darga 1992, 23.
[142] Gurney 1993, 18; Kınal 1998, 120.
[143] Karauğuz 2005, 38.

Anadolu'daki şehir merkezleri bu değişiklerden etkilenmiş olmalıdır. Bunların merkezi bir hükümete bağlı oluşları ve başka bağlı olacakları bir güç olmadıkları için ekonomik ve kültürel olarak hayatta kalmaları da güçleşmiştir. Bu dönemde görülen dağlık alanlara ve geçitlere yönelik Hitit yerleşimleri, düşman saldırılarına karşı alınmış önlemler olarak değerlendirilebilir[144]. M. Ö. 1200 yıllarında tüm bu değişimlerin gözlendiği İmparatorluk sona ermiştir.

BİLİNEN HİTİT VE ARZAWA KRALLARI

HİTİT KRALLARİ	**ARZAWA KRALLARİ**
.	
II. Tuthaliia	Kupanta-Kurunta
I. Arnuuandal	Madduuatta
Suppiluliuma'nm babasi	Tarhundaradu
I. Suppiluliuma	Anzapahhaddu (II. Arnuwanda)
II. Mursili	Uhha-zit
	I I
	Piiama-Kurunta Tapalazunauili
	(E.GAL.PAP ?)
II. Muwattalli	Manapa-Tarhunda
	(ya da Ura-Hattuša)

[144] Karauğuz 2005, 38.

HİTİT KRALLARI LİSTESİ

ESKİ HİTİT KRALLIK DÖNEMİ

M. Ö. 1650-1620	I. Hattušili (= II.Labarna)
1620-1590	I. Muršili (Babil'in zaptı 1594)
	I. Hantili
	I. Zidanta
	Ammuna
	I. Huzziya
1525–1500	Telipinu
1500-	Tahurvaili
	Alluvamna
	II. Hantili
	II. Zidanta/Zidanza
	II. Huzziya
	I. Muwattalli

HİTİT İMPARATORLUK DÖNEMİ

M. Ö. 1450–1420	I./II. Tuthaliia
1420–1400	I. Arnuwanda
1400–1380	II/III. Tuthaliia
1380–1345	I. Şuppiluliuma
1345–1343	II. Arnuwanda
1343–1310	II. Muršili
1310–1282	II. Muwattalli
1282–1275	III. Muršili (=Urhi-Teşup)
1275–1250	III. Hattušili
1250–1220	IV. Tuthaliia
1220–1215	Kurunta (=Ulmi-Teşup)
1215–1210	III. Arnuwanda
1210–1200	II. Şuppiluliuma

3. KATALOG

3. 1. HİTİT ESKİ KRALLIK ÇAĞI

3. 1. 1. Boğa Tasvirli Seramikler

3. 1. 1. 1. Testiler

Levha 20, 1a-b:
Buluntu Yeri: İnandık
Yükseklik: 103 cm.
Genişlik: 56 cm.
Bulunduğu Müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi
Envanter Bilgileri: Kırmızı astarlı, perdahlıdır. Gaga boğa başı biçimindedir. Testinin boyun kısmı kısa ve incedir. Ağız kenarını omuza bir kulp bağlamaktadır. Gövde üstünde de simetrik iki kulp vardır. Boğanın ağzı, testi ağzı olarak kullanılmıştır. Gözleri iri, badem şeklindedir. Göz bebekleri yuvarlak bir çukur halinde yapılmıştır. Alnı düzdür. Ağzı deliktir.
Kaynakça: Özgüç 1986, 58, Levha 110, 2 a-b, 3 a-b; Özgüç 1988, 11, Levha 25,1a-c.

3. 1. 1. 2. Kabartmalı Kaplar

Levha 21–22:
Buluntu Yeri: Eskiyapar
Yükseklik: 59,7 cm.
Ağız Çapı: 38,5 cm.
Genişlik: 40,5 cm.
Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi
Envanter Bilgileri: Kırmızı astarlı, perdahlıdır. Vazo silindir boyunlu, oval gövdeli, yuvarlak diplidir. Vazonun dışarı taşkın, geniş ağız kenarının iç kısmına yerleştirilmiş tekneye bağlanan içi boş boru üzerinde karşılıklı yerleştirilmiş dört adet boğa başı heykelciği vardır. Dikdörtgen tekneye konulan sıvı, borudan geçerek bu boğa başlarının

ağızlarına açılan deliklerden vazonun içine akmaktadır. Boğaların kısa, kalın boynuzları yana doğru çıkmaktadır. Boynuzlarının arasından enseye dek çizgiler atılmıştır. Alınlarındaki üçgen şeklinde süslemeler ve yularları çizgilerle gösterilmiştir. Gözleri baskı yöntemiyle yuvarlak olarak yapılmıştır. Vazonun omuz kısmında, dört dikey kulpun yukarı uçları arasında, yatar pozisyonda, dört boğa tasviri yer almaktadır. Boğaların gövdeleri kabartma, başları ve boyunları heykel olarak yapılmıştır. Uçları yukarı kalkık, kısa boynuzlarının altında kulakları çizilerek verilmiştir. Gözleri yuvarlaktır. Alınlarındaki üçgenlerin süslemelerin ve kabartma şerit biçimli kuyruklarının içleri noktalarla doldurulmuştur. Burun kenarları ile burun delikleri çizgilerle gösterilmiştir. Burun üzerinden başlayarak ensede son bulan, burun halkası olmayan yularları noktalarla yapılmıştır. Ön ve arka sağ bacakları kıvrılarak gövde altına getirilmiştir. Kuyruklar gövde altından ve kulplar arasından geçer biçimde gösterilmiştir. Gövde üzerinde, boğaların altında dört adet signe royal motifli mühür baskısı vardır.

Kaynakça: Boehmer 1983, 47, Resim 37; Darga 1992, 63; Özgüç 1982, 146–147, Levha 87, 2; 164 a-b; Özgüç/ Temizer 1993, 613- 628.

Levha 23- 26:

Buluntu Yeri: İnandık

Yükseklik: 82 cm.

Ağız çapı: 46 cm.

Kulpları arasındaki genişliği: 51 cm.

Kulpsuz gövde genişliği: 43 cm.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Koyu kırmızı astarlı, perdahlıdır. Vazo, içbükey silindir boyunlu, oval gövdeli, yuvarlak diplidir. Boyun ile gövdenin birleştiği kesimi bağlayan, her biri 2 cm. kalınlığında, dört adet simetrik şerit kulpu vardır. Gövde, birbirine paralel kırmızı astarlı, kalın kabartma şeritlerle, dördü kabartma tasvirli geniş, ikisi geometrik motifli ve dar olmak üzere altı frize bölünmüştür. Kulpların üst kısmında, omuza bağlandığı kesimde 2,4 cm. genişliğinde, paralel üç kabartma şerit yer almaktadır. Vazonun ağız kenarının ortasını, dışa şişkin, içi boş bir boru çevirmektedir. Borunun iki ucu vazonun ağız kenarı üzerine yapılmış dikdörtgen bir tekneye bağlanmaktadır. Boru ve tekne üzerine simetrik olarak, toplam dört adet boğa başı heykelciği yerleştirilmiştir. Tekneye konulan içki, boğa

başlarının ağızlarındaki deliklerden vazonun içine akmaktadır. Boğa başlarından üçü sağlam ve yerlerinde olup biri kayıptır. Boğa başlarının hepsi kırmızı astarlı, perdahlıdır. Boğaların boynuzları yana doğru çıkmaktadır. Kaşları ve burun delikleri belirgindir. İkinci frizin (alttan 2. friz) genişliği 13,5 cm.dir. Bu frizdeki sahnenin başında Fırtına Tanrısını temsil eden, sunak üstünde duran, bir boğa heykeli kabartması vardır. Boğanın gövdesi krem, boynuzlarının ve kuyruğunun ucu kırmızı astarlıdır. İri, badem şekilli gözleri ve göz kapakları rölyef olarak işlenmiştir. Boynuzlarının hemen altında kulakları gösterilmiştir. Çenenin altından başlayan gerdanı, ön bacaklarına kadar inmiştir. Boğa, dikdörtgen formlu, arka ayaklarının bastığı kısım aşağıya eğimli bir sunak üstünde durmaktadır. Sunağın yukarı dar kısmı krem, altı siyah astarlıdır, üst kenarına kırmızı bir şerit çekilmiştir. Sunağın önünde yere diz çöktürülmüş, Fırtına Tanrısına kurban edilen bir boğa kabartması vardır. Sahnede boğanın kurban ediliş anı tasvir edilmiştir. Boğayı hançerleyen kabartmanın gövdesi yoktur. Bu kabartmanın eli, krem astarlı hançeri ve kolu korunmuştur. Boğa siyah, gözü ve göz kapakları krem astarlıdır. Dizi, bileği, tırnağı çizgilerle belirtilmiştir. Boğanın kasığına yapılmış iki çizgi ile bağlanmış olduğu gösterilmiştir.

Kaynakça: Akurgal 2001, Figür 74, 75 a-b; Alp 2002, 13, Resim 10; Darga 1992, 56- 63, Resim 39- 41, çizim 42; Macqueen 2001, Resim 88; Özgüç 1988, 16- 21, Levha 41, 46- 50, Levha H, 1- 4, Levha J, 4, Levha K, 1; Ünal 2003, Resim 79.

Levha 27:

Buluntu Yeri: Hüseyindede

Yükseklik: 82 cm.

Genişlik: 45 cm.

Bulunduğu müze: Çorum Müzesi

Envanter Bilgileri: Vazo, içbükey silindir boyunlu, oval gövdeli yuvarlak diplidir. Vazonun boyun kısmında yer alan tek frizde boğa üzerinden atlama sahnesi tasvir edilmiştir. Boğa figürünün arkasında akrobatik hareketler yapan figür daha sonra boğanın sırtına çıkmaktadır. Arkada müzisyenler ve dansçılardan oluşan bir alay betimlenmiştir. Boğanın boynuzları, kaslı bacakları belirtilmiş olup yüz ve vücutta ayrıntılar gösteril memiştir.

Kaynakça: Yıldırım 2001, 1–7.

Levha 28–30:

Buluntu Yeri: Hüseyindede

Yükseklik: 86 cm.

Genişlik: 50 cm.

Bulunduğu müze: Çorum Müzesi

Envanter Bilgileri: Vazo, kırmızı astarlı ve perdahlıdır. İçbükey silindir boyunlu, oval gövdeli yuvarlak diplidir. Gövde üzerinde yer alan dört frizde kabartmalarla süslüdür. Boynun gövdeyle birleştiği kesimi vazonun en geniş kısmına bağlayan dört simetrik kulp vardır. Ağız kenarı üzerinde içi boş bir boruya bağlanmış dört adet boğa başı heykelciği ve bir tekne yer alır. Tekneye konulan sıvı borular yardımıyla boğa başlarının ağızlarındaki deliklerden vazonun içine akmaktadır. Ağız kısmında yer alan boğa heykelciklerinin kalın boynuzları, badem şekilli gözleri ve burun kırışıklıkları rölyef olarak işlenmiştir. Vazonun en alt frizinde karşılıklı yapılmış dört boğa figürü vardır. Bunlardan üçü kırmızı astarlı biri siyah astarlıdır. Boğalar hamle yapar pozisyonda başlarını öne eğmiş biçimde tasvir edilmişlerdir. Boynuzları, kulakları, iri, patlak gözleri, burun delikleri, hörgüçleri, gerdanları, kuyrukları ve tırnakları gösterilmiştir. Vazonun en üst frizinde bir boğa başı kabartması yer almaktadır. Vücudu korunamamıştır. Arkasındaki yük arabasını çekmektedir. Boğa figürünün hemen önünde, yük arabasının okluğundan tutmuş yürür pozisyonda tasvir edilmiş bir erkek figürü vardır. Boğanın başında boyunduruğu görülmektedir. Boynuzu, çizilerek yapılmış gözü ve burun delikleri verilmiştir.

Kaynakça: Yıldırım 2005, 339–352, Levha II- XIV.

Levha 31, 1:

Buluntu Yeri: Alacahöyük

Yükseklik: 18 cm.

Ağız Çapı: 19,5 cm.

Bulunduğu müze: Çorum Müzesi

Envanter Bilgileri: Vazonun ağız kenarına ait parça. Geniş ağız kenarında içi boş boruya bağlanmış beş adet boğa başı heykelciği yer almaktadır. Tekneye konulan sıvı, iki ucu tekneye bağlanan içi boş boru üzerine yerleştirilmiş boğa başı heykelciklerinin ağızlarına açılmış deliklerden vazonun içine boşalmaktadır. Boğaların boynuzları ve ağızları gösterilmiş olup yüzleri işlenmemiştir.

Kaynakça: Koşay 1951, 26, Levha 70, 1a-b; Özgüç 1988, 36, Levha 77, 2.

Levha 31, 2:

Buluntu Yeri: Alacahöyük

Yükseklik: 12 cm.

Bulunduğu müze: Çorum Müzesi

Envanter Bilgileri: Siyah astarlı, perdahlıdır. Kabın ağız kısmında yer alan içi boş boruya bağlı bir boğa protomu yer alır. Boğanın boynuzu, badem biçimli gözleri ve burnu gösterilmiştir. Alnındaki üçgenin içi noktalarla doldurulmuştur. Ağzı deliktir.

Kaynakça: Koşay 1951, 26, Levha 70, 2a-b; Özgüç 1988, 36, Levha 77, 3.

Levha 32, 1:

Buluntu Yeri: Eskiyapar

Uzunluk: 6,5 cm.

Genişlik: 5,5 cm.

Kalınlık: 0,7- 0,9 cm.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Gri astarlı, perdahlıdır. Bir vazoya ait parça üzerinde boğa figürünün arka bacağı frizi ayıran kabartma şeride basmaktadır. Tırnağı derin bir yiv ile gösterilmiştir. Ön bacağın üst kısmı korunmuştur.

Kaynakça: Özgüç 1988, 51–52, Levha 75, 3.

Levha 32, 2:

Buluntu Yeri: Eskiyapar

Uzunluk: 10 cm.

Genişlik: 12 cm.

Kalınlık: 1,2- 1,3 cm.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Gri astarlı, perdahlıdır. Vazonun boyun kısmına ait olan bu parçada boğa kabartması, frizleri ayıran şerit üzerinde, sağa dönük yatar pozisyonda tasvir edilmiştir. Boynuzu, kulağı, gözü, burun deliği, ağzı, gerdanı belirtilmiştir. Boğanın dört

bacağı da gösterilmiş olup ön bacakları arka bacaklarına oranla daha büyük yapılmıştır. Kuyruğu gövde altından geçirilerek karnının üzerine getirilmiştir

Kaynakça: Özgüç 1988, 52, Levha 75, 2, Levha L, 4.

Levha 33, 1:

Buluntu Yeri: Eskiyapar

Uzunluk: 10 cm.

Genişlik: 12 cm.

Kalınlık: 1,3 cm.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Gri astarlı, perdahlıdır. Vazoya ait parçada boğa figürü bir kabartma şerit üzerinde, sola dönük yatar biçimde betimlenmiştir. Gözleri kabartma olarak yapılmıştır. Gerdanı ön bacaklarının arasına kadar indirilmiştir. Özenle biçimlendirilmiş dört bacağı da gösterilmiştir. Kuyruğu karnının üzerine getirilmiştir.

Kaynakça: Özgüç 1988, 52, Levha 75, 1.

Levha 33, 2:

Buluntu Yeri: Eskiyapar

Uzunluk: 21 cm

Genişlik:11 cm.

Kalınlık: 3,5 cm.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Koyu kırmızı astarlı, perdahlıdır. Hamuruna ince kum taneleri karıştırılmıştır. Vazonun ağız kenarındaki içi boş boruya bağlanmış boğa başı heykelciği, ağız kısmından açılan delikle içkiyi vazonun içine boşaltmaktadır. Boğanın oval biçimli gözleri, burun delikleri belirtilmiştir. Göz kapakları kabartma olarak yapılmıştır.

Kaynakça: Özgüç 1988, 51, Levha 73, 1.

Levha 34, 1:

Buluntu Yeri: Alişar

Uzunluk: 8 cm.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Kırmızı astarlı, perdahlıdır. Boğa figürü sağa dönük, yatar vaziyette tasvir edilmiştir. Yüksek kabartma olarak yapılmıştır. Boynuzu, kulağı, burnu ve ağzı gösterilmiştir. Gözleri baskı yöntemiyle yuvarlak olarak yapılmıştır. Sırtındaki hörgücü üçgen biçimlidir. Kalın, keskin gerdanı ön bacaklarının arasına dek indirilmiştir. Ön bacağı karın altına kıvrık işlenmiştir.

Kaynakça: Boehmer 1983, 47, 52, Levha 38; Osten 1937, 114, Fig. 156, d 2518; Özgüç 1988, 52, Levha 80, 3.

Levha 34, 2; 35, 1:

Buluntu Yeri: Maşathöyük

Yükseklik: 3,8 cm.

Genişlik: 4,4 cm.

Bulunduğu müze: Tokat Müzesi

Envanter Bilgileri: Gri astarlı, perdahlıdır. Vazonun ağız kenarına ait olan, boğa başı protomunun kısa boynuzları arasında beş derin yiv vardır. Küçük kulakları boynuzlarının altında ve boynuzlarına bitişik yapılmıştır. Alnında üçgen biçimli bir çukurluk vardır. Gözleri yuvarlaktır. Ağzına bir delik açılmıştır. Boynu kısadır.

Kaynakça: Özgüç 1982, 146, Levha 87, 1a-b.

Levha 35, 2:

Buluntu Yeri: Kabaklı

Yükseklik: 8 cm.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Kırmızı astarlı, perdahlıdır. Vazonun boyun kısmına ait parça kabartma şeritlerle üç frize ayrılmıştır. Birinci frizdeki boğa figürü sağa doğru yürür

pozisyonda tasvir edilmiştir. Gövdesi krem, tırnaklarının ve kuyruğunun ucu kırmızı astarlıdır. Bacakları, gerdanı, kuyruğu ve tırnakları gösterilmiştir. Başı kırıktır.
Kaynakça: Bossert 1952/ 53, 108, Levha 6; Boehmer 1983, 25, Çizim 15; Özgüç 1958, 13; Özgüç 1988, Levha 68, 2.

Levha 36, 1:
Buluntu Yeri: Boğazköy
Yükseklik: 9,1 cm.
Genişlik: 8,9 cm.
Kalınlık: 0,8 cm.
Bulunduğu Müze: İstanbul Arkeoloji Müzesi
Envanter Bilgileri: Kırmızı astarlıdır. Kabartmalı bir kap parçasında ayakta, profilden tasvir edilmiş bir boğa figürü yer almaktadır. Boğa kabartmasının başı kırıktır. Krem astarlı gövdesi korunmuş olup kuyruğu, karnı, ön ve arka bacakları gösterilmiştir.
Kaynakça: Boehmer 1983, 54, Levha B, 65.

Levha 36, 2:
Buluntu Yeri: Boğazköy
Yükseklik: 8,1 cm.
Genişlik: 6,2 cm.
Kalınlık: 1,1 cm.
Bulunduğu Müze: İstanbul Arkeoloji Müzesi
Envanter Bilgileri: Kırmızı astarlı, perdahlıdır. Kabartmalı bir kaba ait olan parça üzerinde alçak kabartma olarak yapılmış bir boğa figürü yer almaktadır. Boğanın başı, kuyruğunun alt kısmı, gövdesinin bir bölümü ve ayakları kırıktır. Kuyruğunun üst kısmına ait bir bölümü, arka bacakları ve karnı gösterilmiştir.
Kaynakça: Boehmer 1983, 54, Levha 20, 68, Özgüç 1988, 52.

Levha 37, 1:

Buluntu Yeri: Boğazköy

Yükseklik: 9,1 cm.

Genişlik: 11,9 cm.

Kalınlık: 0,85 cm.

Bulunduğu Müze: İstanbul Arkeoloji Müzesi

Envanter Bilgileri: Kırmızı astarlıdır. Kabartmalı kap parçası üzerinde yatar pozisyonda tasvir edilmiş boğa figürü krem astarlıdır. Yüksek kabartma olarak yapılmış boğanın başı kırıktır. Ön ve arka bacağı karın altına kıvrık yapılmıştır.

Kaynakça: Boehmer 1983, 54, Levha 22, 78.

Levha 37, 2; 109, 1:

Buluntu Yeri: Boğazköy

Yükseklik: 7,2 cm.

Genişlik: 7,6 cm.

Kalınlık: 0,8 cm.

Bulunduğu Müze: İstanbul Arkeoloji Müzesi

Envanter Bilgileri: Kabartmalı bir kaba ait parça üzerinde yer alan boğa figürünün alt kısmı korunamamıştır. Sağ boynuzu, gözleri, hörgücü, gerdanı ve kalçasının bir kısmı görülmektedir.

Kaynakça: Boehmer 1983, 55, Levha 23, 84.

Levha 38, 1; 109, 2:

Buluntu Yeri: Boğazköy

Yükseklik: 8,2 cm.

Genişlik: 8,5 cm.

Kalınlık: 0,95 cm.

Bulunduğu Müze: İstanbul Arkeoloji Müzesi

Envanter Bilgileri: Kabartmalı kaba ait parçada, boğa figürünün yüzünün bir kısmı ile bacakları korunamamıştır. Boğanın sağ boynuzu, gözleri, ağzı, gerdanı ve hörgücü gösterilmiştir.

Kaynakça: Boehmer 1983, 55, Levha 23, 83.

Levha 38, 2:

Buluntu Yeri: Boğazköy

Yükseklik: 3,45 cm.

Genişlik: 8,5 cm.

Kalınlık: 0,45 cm.

Bulunduğu Müze: İstanbul Arkeoloji Müzesi

Envanter Bilgileri: Kabartmalı bir kaba ait parçada yatar biçimde tasvir edilmiş bir boğa figürü yer alır. Boynuzunun bir kısmı, hörgücü ve sol arka bacağı gösterilmiştir.

Kaynakça: Boehmer 1983, 55, Levha 23, 85.

Levha 39, 1; 110, 1:

Buluntu Yeri: Boğazköy

Yükseklik: 6,5 cm.

Genişlik: 4,4 cm.

Kalınlık: 1,0 cm.

Bulunduğu Müze: İstanbul Arkeoloji Müzesi

Envanter Bilgileri: Kap parçası üzerinde koşar pozisyonda tasvir edilmiş bir boğa figürü yer alır. Boğanının başı, vücudunun bir bölümü ve arka bacakları korunamamıştır. Ön bacakları arasına kadar indirilmiş gerdanı ve tırnakları gösterilmiştir.

Kaynakça: Boehmer 1983, 55, Levha 23, 89.

Levha 39, 2; 110, 2:

Buluntu Yeri: Boğazköy

Yükseklik: 7,1 cm.

Genişlik: 8,4 cm.

Kalınlık: 0,95 cm.

Bulunduğu Müze: İstanbul Arkeoloji Müzesi

Envanter Bilgileri: Kap parçası üzerinde ayakta tasvir edilmiş bir boğa figürü yer alır. Boğanın boynuzları, bacakları ve vücudunun bir kısmı eksiktir. Yüzde ayrıntılar işlenmemiştir.

Kaynakça: Boehmer 1983, 55, Levha 23, 91.

Levha 40, 1a-b:

Buluntu Yeri: İnandık

Yükseklik: 8 cm.

Genişlik: 9 cm.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Kahverengi astarlı, perdahlıdır. Bir çanağa ait ağız parçası üzerinde yer alan kulbun ucunda bir boğa başı heykelciği yer almaktadır. Boğa çanağın ağız kenarını ısırır pozisyonda tasvir edilmiştir.

Kaynakça: Özgüç 1986, 59, Levha III, 1a-b; Özgüç 1988, Levha 22, 1a-b.

3. 1. 1. 2. *BIBRU*' lar

Levha 41- 42:

Buluntu Yeri: İnandık

Yükseklik: 67 cm., 62 cm.

Genişlik: 47 cm., 40 cm.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Kırmızı astarlı, perdahlıdır. Ay biçimli boynuzlarının alt kısmı krem, üst kısmı kırmızı astarlıdır. Kaşık biçimli kulaklarının içlerine çizgiler yapılmıştır. Alınlarının üzerindeki üçgen şeklinde süsleme ve iri, badem gözleri krem astarlıdır. Gözbebekleri başka bir maddenin doldurulması için çukur bırakılmıştır. Kaşları çizgiler ile gösterilmiştir. Alt ve üst göz kapakları kabartma olarak yapılmıştır. Burun konturları belli edilmiştir. Boğaların burunlarının üzerinden kulaklarının altına dek uzanan paralel iki çizgi ile (bant şeklinde) burun halkası olmayan bir yular yapılmıştır. Ağız bariz bir şekilde çizgi olarak belirtilmiş, üst, alt dudak ayrımı ve ön dişleri gösterilmiştir. Kabartma olarak yapılmış gerdanları ön bacaklarının arasına indirilmiştir. Sırt kısmında (boynunun hemen arkasında) içki doldurma deliği yer almaktadır. Kuyruğu sağ bacağına yapışıktır. Kuyruğunun altında bir delik vardır. Diz kapakları ve ayaklarının topuk kemikleri sivri birer çıkıntı ile gösterilmiştir. Tırnaklarının ortasında derin bir yiv vardır.
Kaynakça: Darga 1992, 42, Resim 21; Özgüç 1988, 43, Levha 60- 61, 1a-c, Levha E, 1.

Levha 43:
Buluntu Yeri: İnandık
Yükseklik: 31,4 cm.
Genişlik: 26,6 cm.
Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi
Envanter Bilgileri: Kırmızı astarlıdır. Ay biçimli boynuzlarının uçları kalın yapılmıştır. Küçük kulakları boynuzları altında gösterilmiştir. Göz kapaklarını belirleyen kabartma şerit, burun üzerinde bir kavis çizerek ağzına dek indirilmiştir. Öne doğru uzanmış biçimde tasvir edilmiş ağzı düz bir çizgi ile belirtilmiştir. Sırtındaki silindirik içki doldurma deliği kalın ve yüksektir. Sağ bacağı üzerine getirilmiş kuyruğunun altında bir delik vardır.
Kaynakça: Darga 1992, Resim 21; Özgüç 1988, 43, Levha 62, 1a-c, Levha E, 1.

Levha 44–48:
Buluntu Yeri: Boğazköy
Yükseklik: 90 cm., 90 cm.
Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Kırmızı astarlı, perdahlıdır. Uçları yukarı kıvrık boynuzlarının alt kısmı krem, üst kısmı kırmızı astarlıdır. Kaşık biçimli kulakları boynuzlarının hemen altında ve boynuzlarına bitişik yapılmıştır. Düz alınlarında yer alan üçgen süslemeler krem astarlıdır. Her birinin kabartma olarak yapılmış krem astarlı iri, patlak gözleri ve siyah kakma göz bebekleri vardır. Göz kapakları rölyef olarak işlenmiştir. Burun halkasına geçirilmiş kabartma olarak yapılmış, krem astarlı yularları burun üzerinden başlayarak gözlerin altından enseye dek devam ettirilmiştir. Burun kırışıklıklarının belli edilmesi için burun üzerine beş paralel çizgi yapılmıştır. Boyun bitimindeki delik içeriye sıvı konulmasını, burun deliği olarak açılmış oyuklarda sıvının dışarıya akıtılmasını sağlamaktadır. Kabartma gerdanları ön bacaklarının arasına kadar inmiştir. Ön bacaklarının üst kısmındaki stilizasyonlar krem astarlıdır. Kuyrukları birinde arka sağ bacak, ötekinde sol arka bacak üzerine getirilmiştir. Tırnakları üzerine yapılmış derin bir çizgi ile tırnakları iki bölümlü gösterilmiştir.

Kaynakça: Akurgal 2000, 131, Resim 39; Bittel 1976a, Resim 156; Darga 1992, 41- 42, Resim 18; Macqueen 2001, 114–115; Özgüç 1988, 41–43.

Levha 49, 1a-b:

Buluntu Yeri: Tokat

Yükseklik: 15,8 cm

Boynuzlar Arası Mesafe: 21,4 cm.

Boyun Kalınlığı: 10,7 cm.

Başın Uzunluğu: 17 cm.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Kahverengi hamurludur. Kırmızı astarlı, perdahlıdır. Krem astarlı, uçları kırık boynuzlarının altında kaşık biçimli kulakları (sağ kulak tamamen kırıktır) betimlenmiştir. Alnındaki krem astarlı üçgen biçimli süslemenin içi noktalarla doldurulmuştur. Patlak gözleri krem astarlı olup gözbebekleri çukur bırakılmıştır. Göz kapakları rölyef olarak işlenmiştir. Kaşları kısa kesik çizgilerle gösterilmiştir. Burun halkasına iliştirilmiş, krem astarlı kabartma şerit halindeki yularının uçları ensesinde birleştirilmiştir. Burun delikleri içeriye konulan sıvının boşaltılması için oyulmuştur.

Burun kırışıklıkları üç paralel çizgi ile verilmiştir. Alt ve üst dudak ayrımı bir çizgi ile gösterilmiştir.

Kaynakça: Bittel 1976a, Resim 157; Darga 1992, 42–43, Resim 19; Macqueen 2001, Resim 142; Özgüç 1956, 53–55, Levha XIII, a-d.

Levha 50, 1:

Buluntu Yeri: Eskiyapar

Yükseklik: 7,7 cm.

Çap: 5,3 cm.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Boğa başı biçimli, silindirik boyunlu, yuvarlak ağızlıdır. Hayvanın başı kabın dibini oluşturmaktadır. Boynuzlar ve kasik bicimli kulaklar birbirine bitisik. Alında üçgen biçimli bir cukurluk vardır. Baski yoluyla olusturulmuş halka gözler uzerinde iç içe iki yarım daire bicimli yiv göz kapaklarını belirler. Burun deliklerini de yine iç içe iki yarım daire yiv çevrelemektedir. Agız yatay yiv olarak gösterilmiştir. Boynuzlar arası ve yüz çevresi çift sıra üçgen çentik dizisi ile; boyun da aynı çentik dizileri ve zikzaklarla bezelidir. Kulpu korunabilmiştir.

Kaynakça: Akurgal 1995, 88, Resim 22a.

Levha 50, 2:

Buluntu Yeri: Eskiyapar

Yükseklik: 7,2 cm.

Çap: 5,4 cm.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Boğa başı biçimli kap, devetüyü hamurlu, kahverengimsi devetüyü astarlı, perdahlıdır. Hayvanın başı kabın dibini oluşturmaktadır. Boynuzlar ve kaşık biçimli kulaklar birbirine bitişiktir. Alında üçgen biçimli bir çukurluk vardır. Baskı yoluyla oluşturulmuş, yuvarlak biçimli gözler üzerinde iç içe iki yarim daire biçimli yiv göz kapaklarını belirler. Burun deliklerini de yine iki yuvarlak daire yiv çevrelemekte. Ağız

yatay yiv olarak gösterilmiştir. Boynuzlar arası ve yüz çevresi çift sıra üçgen çentik dizisi ile; boyun da ayni çentik dizileri ve zikzaklarla bezeli.

Kaynakça: Akurgal 1995, 88, Resim 22a.

Levha 51; 52, 1:

Buluntu Yeri: Alacahöyük

Uzunluk: 18 cm.

Ağız genişliği: 9 cm.

Bulunduğu Müze: Çorum Müzesi

Envanter Bilgileri: Kırmızı astarlı ve perdahlıdır. Boğanın başı ve gövdesinden oluşan kabın, içi boştur. Kabın dip kısmını boğanın vücudu ve baş kısmı oluşturur. Tek kulpludur. Ön bacakları kıvrılarak gövdesinin altına getirilmiştir. Boynuzları ve burnu kırıktır. Gözleri baskı yöntemiyle yapılmıştır.

Kaynakça: Koşay – Akok 1973, 21, Levha XXXIX, 102.

Levha 52, 2:

Buluntu Yeri: Alacahöyük

Uzunluk: 20 cm.

Ağız Çapı: 11 cm.

Bulunduğu Müze: Çorum Müzesi

Envanter Bilgileri: Gri astarlıdır. Boğanın gövdesi ve başından oluşan kap tek kulpludur. Boğanın sağ boynuzu korunabilmiştir. Kulakları boynuzların hemen altında gösterilmiştir. Gözleri rölyef olarak işlenmiştir. Alın üçgeni çizilerek yapılmıştır. Ağız açıktır. Gerdanı ön bacaklarının arasına indirilmiştir. Ön bacakları gövde altına kıvrılmıştır.

Kaynakça: Koşay 1951, 25, Levha LXXIII.

Levha 53, 1:

Buluntu Yeri: Korucutepe

Yükseklik: 6,5 cm.

Uzunluk: 4,8 cm.

Bulunduğu müze: Elazığ Müzesi

Envanter Bilgileri: Açık kahverengi hamurlu, perdahlıdır. Baş ve boyun kısmı korunabilmiştir. Boynuzları ve kulakları kırıktır. Gözler derin yivlerle gösterilmiş. Ağız açık olarak işlenmiştir.

Kaynakça: Ertem 1988, 14, Katalog 22.

Levha 53, 2:

Buluntu Yeri: Korucutepe

Yükseklik: 6,5 cm.

Bulunduğu müze: Elazığ Müzesi

Envanter Bilgileri: Açık kahverengi hamurludur. Baş kısmı korunabilmiştir. Boğa figürünün boynuzları ve ağzının bir kısmı kırıktır. Gözleri gösterilmiştir. Ağzı deliktir.

Kaynakça: Ertem 1988, 14, Katalog 23.

Levha 54, 1:

Buluntu Yeri: Boğazköy

Yükseklik: 44,3 cm.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Boğa heykelinin kuyruk ve arka sağ bacağına ait parça. Kahverengi astarlı, perdahlıdır. Kuyruk arkadan öne doğru getirilerek bacak üzerine atılmıştır. Kuyruk tüyleri çizgilerle belirtilmiştir.

Kaynakça: Bittel 1937, 5, Levha 10, 1.

Levha 54, 2:

Buluntu Yeri: Boğazköy

Yükseklik: 32,7 cm.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Boğa heykeline ait bacak. Kahverengi astarlı, perdahlıdır. Diz kapağı çıkıntı yapılarak gösterilmiştir.

Kaynakça: Bittel 1937, 5, Levha 10, 2.

Levha 55, 1:

Buluntu Yeri: Boğazköy

Yükseklik: 33,1 cm.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Boğa heykeline ait boynuz parçası. Boynuzun alt kısmı krem üst kısmı kahverengi astarlıdır. Kaşık biçimli kulağı boynuzun alt kısmına bitişik yapılmıştır.

Kaynakça: Bittel 1937, 5, Lev. 10, 2.

3. 1. 1. 4. Heykelcikler

Levha 55, 2:

Buluntu Yeri: Korucutepe

Yükseklik: 4,2 cm.

Uzunluk: 5 cm.

Bulunduğu Müze: Elazığ Müzesi

Envanter Bilgileri: Açık kahverengi hamurludur. Boynuzları kırık olan boğa heykelciğinin gövdesinin bir tarafı ile aynı yönde göğüsün bir tarafı nokta dizileri ile süslenmiştir. Uzun kuyruğu arka bacaklarına yapışıktır.

Kaynakça: Ertem 1988, 15, Katalog 28.

Levha 56,1:

Buluntu Yeri: Korucutepe

Baş Yüksekliği: 4,9 cm.

Uzunluk: 5,6 cm.

Bulunduğu Müze: Elazığ Müzesi

Envanter Bilgileri: Kahverengi hamurlu, perdahlıdır. Boğa heykelciğine ait baş parçasının, boyundan itibaren alt kısmı korunamamıştır. Boynuzlarla burnun bir kısmı kırıktır. Gözleri kireçtaşıyla yapılmıştır. Ağız derin bir yarıkla gösterilmiştir. Burun delikleri oyularak yapılmıştır.

Kaynakça: Ertem 1988, 15, Katalog 29.

3. 2. 2. Mühür ve Mühür Baskıları

Levha 56, 2; 58, 1:

Buluntu Yeri: Anadolu

Ölçü: 5,8x 2,2 cm.

Bulunduğu Müze: Museum of Fine Arts, Boston

Envanter Bilgileri: Tyszkiewicz mührü. Hematitten yapılmış silindir mührün alanını üstte bir gioş bantı, altta çift spiral bant çerçevelemektedir. Mühür orta alanında tanrı ve tanrıça betimleri, yakılan ölü, yere düşmüş insan figürlerine hamle yapan tanrılar, yerde gaga ağızlı testi, boğa başları ve çeşitli hayvan tasvirleri yer alır. Mührün kaidesinde çift spiral bantla belirlenmiş orta alanda insan başı, boğa başı ve hayvan başları vardır.

Kaynakça: Darga 1992, 71- 72.

Levha 57, 2:

Buluntu Yeri: Boğazköy

Ölçü: 2,5 cm.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Mühür kompozisyon alanında hiyeroglif ile yazılmış bir boğa yer alır. Boğa betiminin etrafında semboller ve hiyeroglif işaretleri vardır.

Kaynakça: Boehmer- Güterbock 1987, 45- 46, Levha XI, 117.

Levha 58, 1:

Buluntu Yeri: Boğazköy

Ölçü: 2,1x1,35 cm

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Mühür baskısının ortasında tanrıça ve tanrı betimlerinin altında saldırma pozisyonunda iki boğa figürü yer alır.

Kaynakça: Boehmer- Güterbock 1987, 55, Levha XV, 147 a-d.

Levha 58, 2; 111, 1:

Buluntu Yeri: Boğazköy

Ölçü: 1,15x1,65x1,75 cm.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Mühür merkezinin orta alanında adım atar pozisyonda tasvir edilmiş bir boğa figürü yer alır. Boğanın önünde ve üstünde semboller vardır.

Kaynakça: Boehmer- Güterbock 1987, 56, Levha XV, 148 a-m.

Levha 59, 1:

Buluntu Yeri: Boğazköy

Ölçü: 18–22 mm.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Mühür baskısının kenar bandında, başını saldırma pozisyonunda aşağı eğmiş bir boğa betimi yer alır.

Kaynakça: Beran 1967, 29, 62, Levha 10, 125.

Levha 59, 2:

Buluntu Yeri: Boğazköy

Ölçü:.19 mm.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Mühür baskısının orta alanını çerçeveleyen dış kenarda başını hamle yapar biçimde öne indirmiş bir boğa ve aslan tasviri yer alır. Bu iki figür arasında stilize bir hayat ağacı vardır.

Kaynakça: Boehmer- Güterbock 1987, 54, Resim38; Beran 1967, 29,62, Levha 10, 126.

3. 1. 3. Boğa Tasvirli Metal Objeler

3. 1. 3. 1. Heykelcikler

Levha 60, 1:

Buluntu Yeri: Anadolu

Heykelciğin Boyu: 5,8 cm.

Erkek Figürün Baş Genişliği: 0,6 cm.

Erkek Figürün Omuz Genişliği: 1,4 cm.

Boğa Figürünün Boyu: 2,9 cm.

Boğa Figürünün Gövde Genişliği: 3,3 cm.

Bulunduğu müze: Gaziantep Müzesi

Envanter Bilgileri: Bronzdan yapılmıştır. Tanrı figürü boğa üzerinde ayakta durur pozisyonda tasvir edilmiştir. Erkek figürün başında konik biçimli, ucu hafif yuvarlak, külaha benzeyen bir başlığı vardır. Yüzde ayrıntılar detaylı olarak işlenmemiştir. Gözleri,

düz biçimde indirilmiş burnu, ağzı ve kulakları gösterilmiştir. Uzun ve kalın boyunludur. Vücudun üst kısmı üçgen, uzun ve bitişik bacaklıdır. Cinsel organı belirtilmiştir. Boğa figürünün boynuzları ile burnunun ucu sivri olarak yapılmıştır. Yüz hatları belirgin değildir. Kuyruğu kalın ve kısadır. Ön ve arka bacakları kalın, birbirine bitişik yapılmıştır. Arka bacakları hafif öne doğru uzatmış biçimde gösterilmiştir.

Kaynakça: Ekiz 1998, 131- 133.

Levha 60, 2:

Buluntu Yeri: Gaziantep-İslahiye/ Sakçagözü

Heykelciğin Boyu: 4,2 cm.

Erkek Figürün Baş Genişliği: 0,5 cm.

Boğa Figürünün Boyu: 1,7 cm.

Boğa Figürünün Gövde Genişliği: 2,7 cm.

Bulunduğu müze: Gaziantep Müzesi

Envanter Bilgileri: Bronzdan yapılmıştır. Tanrı figürü bir boğanın üzerinde ayakta durur vaziyette betimlenmiştir. Erkek figürü boğanın sırtında ve vücudu hafif arkaya eğik pozisyonda durmaktadır. Başında konik biçimli, ucu hafif yuvarlak bir başlığı vardır. Yüzde ayrıntılar gösterilmemiştir. Boynu kısa ve kalındır. Gövde üçgen biçimlidir. Bacakları birbirine bitişik olarak yapılmıştır. Boğa figürünün boynuzlarının uçları sivridir. Yüz hatları belirgin değildir. Burnu küttür. Gövdesi hafif içbükeydir. Kuyruğu kısa ve kalındır. Ön ve arka bacakları kısa, kalın ve yanlara doğru açılmıştır. Arka bacakları geriye doğru uzatılmış biçimde gösterilmiştir.

Kaynakça: Ekiz 1998, 131- 133.

3. 2. HİTİT İMPARATORLUK ÇAĞI

3. 2. 1. Boğa Tasvirli Seramikler

3. 2. 1. 1. *BIBRU*'lar

Levha 61:

Buluntu Yeri: Kuşaklı – Sivas (Šarišša)

Yükseklik: 35 cm.

Uzunluk: 38 cm.

Bulunduğu Müze: Sivas Müzesi

Envanter Bilgileri: Açık kahverengi hamurludur. Koyu kahverengi astarlı, perdahlıdır. Birbirine bitişik durumda iki boğadan oluşan kabın, gövdelerinin ön ve arka kısmında bulunan bağlantı yerleri kırıktır. Boğaların başları korunamamıştır. Gövde üzerindeki kırık kısımlar onarılmıştır. Sırtlarında, boynun hemen arkasında sıvı akıtma delikleri vardır. Kuyrukları arkadan gövde üzerine getirilmiştir. Ön bacaklarının diz kısmı, ayak bilekleri ve tırnakları krem astarlıdır.

Kaynakça: Müller-Karpe 2002, 470- 474.

Levha 62, 1a-b:

Buluntu Yeri: Maşathöyük

Uzunluk: 12,1 cm.

Genişlik: 7,1 cm.

Bulunduğu Müze: Tokat Müzesi

Envanter Bilgileri: Gri hamurludur. Boğanın ağzı, burnu, boynuz uçları ve arka bacakları kırıktır. Kulakları, gözleri ve ön bacaklarına kadar indirilmiş gerdanı gösterilmiştir. Kuyruğu kırık olan arka bacakları arasında yapılmıştır.

Kaynakça: Özgüç 1982, 40, Levha 54, 3 a-b.

Levha 63, 1a-b:

Buluntu Yeri: Maşathöyük

Uzunluk: 8 cm.

Genişlik: 6,5 cm.

Bulunduğu Müze: Tokat Müzesi

Envanter Bilgileri: Boğa ayağına ait parça, kırmızı astarlı, perdahlıdır. Tırnak ortasına atılan derin bir yivle, tırnak iki bölümlü gösterilmiştir. Bir kaide üzerine basmaktadır.

Kaynakça: Özgüç 1982, 40, Levha 54, 3 a-b.

Levha 64, 1:

Buluntu Yeri: Maşathöyük

Uzunluk: 13 cm.

Genişlik: 8 cm.

Bulunduğu Müze: Tokat Müzesi

Envanter Bilgileri: Boğa bacağına ait parça kırmızı astarlı, perdahlıdır. Diz bir çıkıntı ile gösterilmiştir.

Kaynakça: Özgüç 1982, 40, Levha 54, 3 a-b.

Levha 64, 2:

Buluntu Yeri: Maşathöyük

Yükseklik: 10 cm.

Genişlik: 9 cm.

Bulunduğu Müze: Tokat Müzesi

Envanter Bilgileri: Kırmızı astarlı, perdahlıdır. Boğa başının göz ve burun kısmına ait parça. İri patlak gözü krem astarlıdır. Alt göz kapağı rölyef olarak işlenmiştir. Gözünün altından geçirilen içi noktalarla süslenmiş bir bant ile yuları gösterilmiştir.

Kaynakça: Özgüç 1978, 9,115, Levha 46, 1.

Levha 65, 1:

Buluntu Yeri: Maşathöyük

Uzunluk: 12,5 cm.

Genişlik: 2,5 cm.

Bulunduğu Müze: Tokat Müzesi

Envanter Bilgileri: Boğa heykeline ait boynuz, kırmızı astarlı, perdahlıdır.

Kaynakça: Özgüç 1978, 9,115, Levha 46, 2.

Levha 65, 2:

Buluntu Yeri: Maşathöyük

Uzunluk: 12 cm.

Genişlik: 8 cm.

Bulunduğu Müze: Tokat Müzesi

Envanter Bilgileri: Kırmızı astarlı, perdahlıdır. Boğa bacağına ait parça. Tırnak ortasına atılan bir çizgi ile tırnak iki bölümlü gösterilmiştir. Ayak bileği sivri bir çıkıntı yapılarak verilmiştir.

Kaynakça: Özgüç 1978, 9, Levha 46, 3.

Levha 66, 2:

Buluntu Yeri: Maşathöyük

Uzunluk: 8 cm.

Genişlik: 3,5 cm.

Bulunduğu Müze: Tokat Müzesi

Envanter Bilgileri: Kırmızı astarlı, perdahlıdır. Boğa ayağına ait parça. Tırnak iki bölümlü gösterilmiştir. Ayak bileği sivri bir çıkıntı ile gösterilmiştir.

Kaynakça: Özgüç 1978, 9, Levha 46, 4.

Levha 66, 2:

Buluntu Yeri: Maşathöyük

Uzunluk: 6,5 cm.

Genişlik: 4 cm.

Bulunduğu Müze: Tokat Müzesi

Envanter Bilgileri: Kırmızı astarlı, perdahlıdır. Boğa ayağına ait parça. Tırnak ortasında bir yiv vardır. Ayak bileği gösterilmiştir.

Kaynakça: Özgüç 1978, 9, Levha 46, 5.

Levha 67, 1:

Buluntu Yeri: Boğazköy

Uzunluk: 7,5 cm.

Yükseklik: 7,6 cm.

Bulunduğu Müze: Müzesi

Envanter Bilgileri: Boğa başına ait parça kırmızı astarlıdır. Sağ boynuz kırıktır. Yüzde ayrıntılar gösterilmemiştir. Gözler ve ağız rölyef olarak işlenmiştir.

Kaynakça: Schirmer 1969, 54, Levha 41, 189.

Levha 67, 2:

Buluntu Yeri: Maşathöyük

Uzunluk: 7,5 cm.

Genişlik: 5 cm.

Bulunduğu Müze: Tokat Müzesi

Envanter Bilgileri: Gri astarlı, perdahlıdır. Kabartmalı kap parçası üzerinde yer alan boğa rölyef olarak işlenmiştir. Yüzü ve gövdesinin bir kısmı korunamamıştır. Boğa'nın ön bacakları kıvrılarak çenesinin altına getirilmiştir. Yuları, burun delikleri, tırnakları gösterilmiştir. Sağ ön bacağı ve yuları derin üçgenlerle süslenmiştir.

Kaynakça: Özgüç 1982, 39, Levha 53, 4.

3. 2. 2. Boğa Tasvirli Metal Objeler

3. 2. 2. 1. *BIBRU*' lar

Levha 68–69; 111, 2:

Buluntu Yeri: Anadolu

Ölçü:10x 15,5 cm.

Bulunduğu Müze: Museum of Fine Arts, Boston

Envanter Bilgileri: El biçimli sunu kabı gümüşten yapılmıştır. Yumruk gibi sıkılmış olarak gösterilen kabın bilek kısmında, bir bant içinde kabartmalar yer almaktadır. Burada

Fırtına Tanrısına kutsal sıvı sunu töreni betimlenmiştir. Taşınabilir sunağın önünde, Fırtına Tanrısının yularlarından tutuğu görülen bir boğa kabartması vardır. Boğa'nın sadece arka bacakları ve gövdesinin bir bölümü korunabilmiştir. Sağ arka bacağı üzerinde bitki bezemesi görülmektedir. Diz kapakları, yere kadar inen kuyruğu ve tırnakları detaylı olarak gösterilmiştir.

Kaynakça: Akurgal 2000, 135, Resim 44 a-d; Alp 2002, 15, Resim 11; Çınaroğlu 1990/ 1991, 54.

Levha 70:

Buluntu Yeri: Anadolu

Yükseklik: 18 cm.

Bulunduğu Müze: Metropolitan Museum of Art, Newyork

Envanter Bilgileri: Boğa biçimli sunu kabı gümüşten yapılmıştır. Boğa'nın başı, gövdesi ve kıvrılarak gövdesinin altına getirilmiş iki ön bacağından oluşan kabın içi boştur. Kap iki parça halinde yapılmış, baş ve boyun kısmı birbirine eklenmiştir. Ekleme yeri gümüş bir bantla kapatılmıştır. Boğa'nın uzun ve yukarı kıvrık boynuzları ve kaşık biçimli kulakları da baş kısmına sonradan eklenmiştir. Gözleri ve kaşları derin oyuklar yapılarak gösterilmiştir. Burun üzerindeki deri kırışıklıkları ve burun delikleri kabartma olarak yapılmıştır. Sırtındaki hörgücü üçgen formludur. Yüz ve vücut kaslarının yapılışında bitkilere benzer stilizasyonlar görülmektedir. Özellikle bacak ve boyun kasları yüz kaslarına oranla daha stilizedir. Gerdanı ve tırnakları gösterilmiştir. Kabın ağzı ve kulpu sonradan tamamlanmıştır.

Kaynakça: Alp 2002, 7, Resim 6; Bittel 1976, 109- 129; Çınaroğlu 1991, 54; Darga 1992, 39, 40, Resim 17; Muscarella 1974, no. 124.

Levha 71, 1a-b:

Buluntu Yeri: Kastamonu

Yükseklik: 12,5 cm.

Genişlik: 14 cm.

Bulunduğu Müze: Kastamonu Müzesi

Envanter Bilgileri: Boğa başı biçimli kap tunçtan yapılmıştır. Kabın, yular şeklindeki kısmen eksik ağız kısmı, kulbu, boğanın boynuzu ve kulakları sonradan eklenmiştir. Boğanın ensesindeki, burun üzerindeki, deri kırışıklıkları, kaşları ve gözleri kabartma olarak verilmiştir. Boynuzun hemen altında kaşık biçimli kulakları gösterilmiştir. Sol boynuzun ucu eksiktir. Sağ boynuzu korunamamıştır. Kulakların iç kısmında dalgalı hatlar vardır. Yanakları badem biçimlidir. Ağız bir çizgi ile gösterilmiştir.
Kaynakça: Çınaroğlu 1990/1991, 57, Resim 6- 7; Emre- Çınaroğlu 1993, 677, Levha 129, 1a-b.

3. 2. 2. 2. Heykelcikler

Levha 71; 72, 1:
Buluntu Yeri: Alacahöyük
Yükseklik: 6,2 cm.
Genişlik: 3,2 cm.
Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi
Envanter Bilgileri: Yatar pozisyonda tasvir edilmiş boğa heykelciği tunçtan, döküm tekniğinde yapılmıştır ve içi boştur. Başı yukarı kalkık ve sola dönüktür. Kalın ve küt boynuzları altında iri kulakları gösterilmiştir. Kalkık kaşları kabartma olarak yapılmıştır. Gözleri işlenmemiştir. Burun üzerindeki deri kırışıklıkları ve burun delikleri gösterilmiştir. Ağız kapalı olarak verilmiştir. Sırtında hörgücü vardır. Gerdanı ön bacakları arasına kadar indirilmiştir. Sağ ön ve arka bacağı kıvrılarak gövde altına getirilmiştir. Sol ön ayak kıvrık ve yere basmaktadır. Kuyruğu gövde üzerinde döndürülerek sağ arka bacak hizasında kalça üzerine bırakılmıştır.
Kaynakça: Emre 1993b, 241, Levha 24, 4–6, 8; Kınal 1998, 201; Koşay 1951, 24, Levha LXVII, 7.

Levha 72, 2:
Buluntu Yeri: Alacahöyük

Yükseklik: 6,3 cm.

Genişlik: 3,1 cm.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Yatar pozisyonda betimlenmiş boğa heykelciği tunçtan, döküm tekniğinde yapılmıştır ve içi boştur. Başı sağa dönüktür. Boynuzları ile kulakları aynı hizada yapılmıştır. Kalkık kaşları kabartma olarak verilmiştir. Gözleri, ağzı, burnu ve çenesi belirtilmiştir. Gerdanı ön bacakları arasına kadar indirilmiştir. Sırtında hörgücü vardır. Sağ ön ve arka bacakları gövde altına kıvrılmıştır. Sol ön bacağı kıvrık ve yere basmaktadır.

Kaynakça: Emre 1993b, 241, Levha 24, 1- 3.7; Kınal 1998, 201; Koşay 1951, 127, Lev ha LXVII, 7.

Levha 73, 1:

Buluntu Yeri: Boğazköy

Yükseklik: 15 cm.

Bulunduğu Müze:

Envanter Bilgileri: Bir boğa heykelciğine ait üç adet bronz boğa bacağı. Bacak kasları derin yivlerle gösterilmiştir. Bacakların üst kısmında delikli bir çıkıntı, alt kısımda ise bir yere saplanabilmesi için saplama çıkıntısı vardır.

Kaynakça: Boehmer 1972, 68, 70, Levha IX, 170.

Levha 73, 2:

Buluntu Yeri: Alacahöyük

Yükseklik: 5,6 cm.

Bulunduğu müze: Çorum Müzesi

Envanter Bilgileri: Bir boğa heykelciğine ait dört adet bronz bacak. Bacakların üst kısmında delikli bir çıkıntı bulunmaktadır. Alt kısımda ise bir yere saplanabilmesi için saplama çıkıntısı vardır.

Kaynakça: Koşay 1951, 24, Levha LXVII, Resim 6.

Levha 74, 1a-b:

Buluntu Yeri: Alacahöyük

Yükseklik: 6,3 cm.

Bulunduğu müze: Çorum Müzesi

Envanter Bilgileri: Bir boğa heykelciğine ait iki adet bronz boğa boynuzu.

Kaynakça: Koşay 1951, 24, Levha LXVII, Resim 5.

Levha 75, 1:

Buluntu Yeri: Anadolu

Boyu: 3,8 cm.

Bulunduğu Müze: Konya Arkeoloji Müzesi

Envanter Bilgileri: Bronzdan yapılmıştır. Başı hafif sağa dönüktür. Yüzde ayrıntılar işlenmemiştir. Boynuzları, ayakları ve kuyruğu gösterilmiştir.

Kaynakça: Karauğuz 2005, 214, Levha LVIII, 2.

3. 2. 2. 3. Kolye Uçları

Levha 75, 2:

Buluntu Yeri: Boğazköy

Yükseklik: 17,2 cm.

Uzunluk: 2,4 cm.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Boğa biçimli kolye ucu gümüşten yapılmıştır. Bir kaide üzerinde, ayakta durur pozisyonda tasvir edilmiş boğa heykelciğinin sırtında bir asma halkası vardır. Kalın ve küt boynuzlarının hemen altında kulakları gösterilmiştir. İri patlak gözleri kabartma olarak yapılmıştır. Kemerli burnu üzerinde oyularak yapılmış bir üçgen görülmektedir. Ağız kapalı olarak gösterilmiştir. Boynunun altından başlayarak ön bacaklar arasına kadar inen gerdanı keskin bir sırt yapmaktadır. Sırtında hörgücü vardır.

Kuyruk arka bacaklara yapışık olarak aşağıya sarkmaktadır. Tırnaklarının ortasına derin bir yiv atılmış ve tırnakları iki bölümlü gösterilmiştir.
Kaynakça: Bittel 1976a, 158, Resim 179; Boehmer 1972, 168, 169, Levha LXI, 1759; Darga 1992, 105.

3. 2. 2. 4. Kabartmalı Kaplar

Levha 76–77, 1; 106:
Buluntu Yeri: Kastamonu
Yükseklik: 6,4 cm.
Çap: 18,7 cm.
Bulunduğu Müze: Kastamonu Müzesi
Envanter Bilgileri: Tunçtan yapılmıştır. Kabın dış yüzü kabartma şeritlerle birbirinden ayrılarak üç frize bölünmüştür. Kabın dip kısmında yer alan bir rozetin etrafında bu frizler sıralanmıştır. 2,7 cm. genişliğindeki, alttan ikinci frizde yer alan sahnede karşılıklı iki avcı ve aslanlarla boğaların mücadelesi görülmektedir. Boğalar başları öne eğik, hamle eder vaziyette tasvir edilmişlerdir. Boğaların boynuzları, gözleri, ağızları, hörgüçleri, tırnakları, kaslı vücutları ve kuyrukları detaylı olarak gösterilmiştir.
Kaynakça: Çınaroğlu 1991, 54,55, Resim 2- 5; Emre- Çınaroğlu 1993, 675, Resim 23.

3. 2. 2. 5. Tripotlar

Levha 77, 2; 112:
Buluntu Yeri: Kastamonu
Yükseklik: 8,7 cm.
Çap: 8,2 cm.
Bulunduğu Müze: Kastamonu Müzesi
Envanter Bilgileri: Üç boğa protomuyla bezeli tripot tunçtan yapılmıştır. Boğaların boynuzlarının uçları yukarı kalkıktır. Yüzde ayrıntılar işlenmemiştir.
Kaynakça: Çınaroğlu 1991, 57, Resim 8; Emre- Çınaroğlu 1993, 679, Resim 130,1.

3. 2. 3. Heykelcikler

Levha 78, 1a-b:

Buluntu Yeri: Boğazköy

Yükseklik: 7,68 cm.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Bir kaide üzerinde, ayakta tasvir edilmiş boğa heykelciğinin boynuzları, yüzü, arka bacakları ve kalça kısmı kırıktır. Gerdanı ve tırnakları gösterilmiştir.
Kaynakça: Boehmer 1972, 209, Levha LXXVII, 2143; Schirmer 1969, 56, Levha 43, 214.

Levha 79,1:

Buluntu Yeri: Çumra

Uzunluk: 4,5 cm.

Genişlik: 6,5 cm.

Bulunduğu Müze: Konya Arkeoloji Müzesi

Envanter Bilgileri: Kırmızı astarlıdır. Boğa başına ait parçanın ağız, burun ve gözleri rölyef olarak işlenmiştir.
Kaynakça: Karauğuz 2005, 215, Levha LX, 2.

Levha 79, 2:

Buluntu Yeri: Alacahöyük

Yükseklik: 3,85 cm.

Bulunduğu müze:

Envanter Bilgileri: Boğa heykelciğine ait bacak parçası kırmızı astarlı, perdahlıdır. Tırnak derin bir yiv ile iki bölümlü gösterilmiştir. Ayak bileği sivri bir çıkıntı ile verilmiştir.
Kaynakça: Schirmer 1969, 54, Levha 41, 193.

Levha 80, 1:

Buluntu Yeri: Alacahöyük

Yükseklik: 4,15 cm.

Bulunduğu müze:

Envanter Bilgileri: Boğa heykelciğine ait baş parçası kırmızı astarlı, perdahlıdır. Yüz kısmı korunamamıştır. Boynuz uçları kırıktır.

Kaynakça: Schirmer 1969, 54, Levha 41, 195.

Levha 80, 2:

Buluntu Yeri: Maşathöyük

Uzunluk: 4,8 cm.

Genişlik: 3,1 cm.

Bulunduğu Müze: Tokat Müzesi

Envanter Bilgileri: Kırmızı astarlıdır. Boynuzları gösterilmiştir. Yüzde ayrıntılar işlenmemiştir.

Kaynakça: Özgüç 1982, 40, Levha 52, 3.

Levha 81, 1:

Buluntu Yeri: Maşathöyük

Uzunluk: 13,3 cm.

Genişlik: 4,2 cm.

Bulunduğu Müze: Tokat Müzesi

Envanter Bilgileri: Kahverengi astarlı, perdahlıdır. Boynuzları, ağzı ve kuyruğu kırıtır. Gözleri rölyef olarak işlenmiştir. Kısa ve kalın bacaklıdır.

Kaynakça: Özgüç 1982, 40, Levha 52, 2.

Levha 81, 2:

Buluntu Yeri: Korucutepe

Yükseklik: 5,5 cm.

Uzunluk: 6,5 cm.

Bulunduğu Müze: Elazığ Müzesi

Envanter Bilgileri: Kahverengi hamurludur. Oturur vaziyette tasvir edilmiştir. Boynuzları, ağız ve burun kısmı korunamamıştır. Boynu yüksek olup kuyruk kısmı çıkıntı halinde belirtilmiştir.

Kaynakça: Ertem 1988, Katalog 27.

3. 2. 4. Mühür ve Mühür Baskıları

Levha 82; 83, 1:

Buluntu Yeri: Boğazköy

Ölçü: 2,75 cm.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Yan yana basılmış iki mühür baskısının kenar bandında insan figürleri, kompozisyon alanında sağda bir boğa başı ve etrafında semboller yer alır.

Kaynakça: Boehmer- Güterbock 1987, 58, Levha XVI, 154 a-d.

Levha 83, 2; 113, 1:

Buluntu Yeri: Boğazköy

Ölçü:.16 mm.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Mühür baskısının dış çerçevesinde yürür pozisyonda tasvir edilmiş bir boğa betimi yer almaktadır. Boğanın ön ve arka bacakları korunabilmiştir.

Kaynakça: Boehmer- Güterbock 1987, 45- 46, Levha XI, 117.

Levha 84, 1:

Buluntu Yeri: Boğazköy

Ölçü: 2,0x 1,80x 0,9 cm.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Mühür baskısının merkezinde hiyeroglif ile yazılmış bir boğa başı vardır.

Kaynakça: Boehmer- Güterbock 1987, 66, Levha XXI, 190.

Levha 84, 2:

Buluntu Yeri: Boğazköy

Ölçü: 3,3x 2,35 cm.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Mühür baskısının merkezinde hiyeroglif ile yazılmış bir boğa başı vardır. Boğa başının etrafında birtakım hiyeroglif işaretleri yer almaktadır.

Kaynakça: Boehmer- Güterbock 1987, 66, Levha XXI,189.

Levha 85- 87, 1;113, 2:

Buluntu Yeri: Boğazköy

Ölçü: 2,2 cm.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Bir silindir mühre ait 16 adet mühür baskısı. Bu mühür baskılarından dördü üzerinde, ortada, başını saldırır pozisyonda öne eğmiş bir boğa betimi yer alır. Boğanın üzerinde ve altında kuş figürleri, semboller, hiyeroglif işaretleri, çift başlı kartal tasviri vardır.

Kaynakça: Boehmer- Güterbock 1987, 107, Levha XXXVIII, 308; Bittel, K.- Güterbock, H. G.- Neumann, G .- Neve, P.- Otten, H.- Seidl, U. 1975, 60, Nr. 22.

Levha 87, 2; 114, 1:

Buluntu Yeri: Boğazköy

Ölçü: 23 mm.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Mühür baskısının orta alanını çerçeveleyen dış kenarda stilize hayat ağacı ve hayvan figürleri vardır. Dış bantta başını hamle yapar biçimde öne eğmiş bir boğa ve karşısında bir aslan tasviri yer almaktadır.

Kaynakça: Beran 1967, 29, 62, 63, Levha 10-III,129.

Levha 88, 1a-b; 114, 2:

Buluntu Yeri: Boğazköy

Ölçü: 3,2x 2,3 cm.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Mühür merkezinde hiyeroglif ile yazılmış bir boğa yer alır. Boğanın üzerinde ve etrafında hiyeroglif işaretleri vardır.

Kaynakça: Boehmer- Güterbock 1987, 70, Levha XXVI, 217.

Levha 89, 1; 115, 1:

Buluntu Yeri: Boğazköy

Ölçü:.26 mm.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Mühür baskısının alanını ikiye ayıran, dıştaki bantta başını hamle yapar pozisyonda eğmiş, ayakta bir boğa tasviri ve karşısında bir aslan betimi yer almaktadır.

Kaynakça: Beran 1967, 29,62, Levha 10-III, 130; Güterbock 1942, Levha, 216.

Levha 89, 2; 115, 2:

Buluntu Yeri: Boğazköy

Ölçü: 26 mm.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Mühür baskısını çerçeveleyen kenar bandında, başını saldırma pozisyonunda aşağı indirmiş, bir boğa figürünün başı ve bacakları görülmektedir. Boğanın vücudunun üst kısmı eksiktir. Bu boğa tasvirinin hemen önünde yer alan aslan figürünün arkasında başı, kıvrılarak gövdesi altına getirilmiş ön bacağı ve gövdesinin belden itibaren üst kısmı betimlenmiş ikinci bir boğa figürü vardır.

Kaynakça: Beran 1967, 30–64, Levha 10-III, 134; Güterbock 1942, Levha VI, 221.

Levha 90, 1a-b; 116, 1:

Buluntu Yeri: Boğazköy

Ölçü: 33 mm.

Bulunduğu Müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Mühür baskısının orta alanını çevreleyen dıştaki bantta kuyruğu ve arka bacakları görülebilen bir boğa betimi yer alır. Boğanın başı ve gövdesinin belden itibaren ön bölümü eksiktir.

Kaynakça: Beran 1967, 30, 64, 65, Levha 10-III, 135; Güterbock 1942, Levha VI, 220.

Levha 91, 1; 116, 2:

Buluntu Yeri: Boğazköy

Ölçü: 9,2x 5,3 cm.

Bulunduğu müze: Çorum Müzesi

Envanter Bilgileri: II Muwattalli'ye ait mühür baskısı devetüyü rengi hamurludur. Baskı yüzünde, çivi yazılı bantın çevrelediği orta alanda, iki figür yer almaktadır. Bu figürlerin iki yanında bulunan hiyeroglif yazıtta Büyük kral II. Muwatalli'nin ve tanrının adları vardır. Tanrı kralın omuzu üzerine attığı koluyla, kralın dua jestinde yukarı kaldırdığı elini bileğinden tutmaktadır. Figürlerin arkasında bir boğa başı hiyeroglifi yer almakta ve burada Mu- wa- ta- li yazmaktadır**.**

Kaynakça: Akurgal 2000, Resim 33; Alp 2000, 172; Alp 2002, 32, Resim 11, 48, 54; Boehmer-Güterbock 1987, 45, Levha 15, XII, 250a; Güterbock 1940, 19, Levha II 38A, Çizim 38 A; Macqueen 2001, Resim 23- 24; Neve 1992, 54, Resim 149.

Levha 91, 2:

Buluntu Yeri: Boğazköy

Ölçü: 27 mm.

Bulunduğu müze: Çorum Müzesi

Envanter Bilgileri: Mühür alanının ortasında, iki figür yer almaktadır. Tanrı sağ kolunu kralın omuzu üzerine atarak kralın havaya kaldırdığı sol elini tutmaktadır. Figürlerin arkasında bulunan yazıtta, hiyeroglif ile yazılmış bir boğa başı vardır. Burada Büyük Kral Muwatalli yazmaktadır.

Kaynakça: Boehmer- Güterbock 1987, 46, Levha 15, XII, 252 a; Güterbock 1940, 21- 25, Levha III, 40A.

Levha 92, 1:

Buluntu Yeri: Boğazköy

Ölçü: 5x 4 cm.

Bulunduğu müze: Çorum Müzesi

Envanter Bilgileri: Mühür orta alanını çevreleyen dış kenarda yer alan bant çivi yazısı ile doldurulmuştur. Mühür kompozisyon alanının ortasında en üstte kanatlı bir güneş kursu vardır. Bu güneş kursunun altında, solda, hiyeroglif ile yazılmış bir boğa figürü yer alır. Mühür alanında Kral II. Muvatalli ve kraliçe Danuhepa'nın adları hiyeroglif ile yazılmıştır.

Kaynakça: Alp 2002, 58, Resim 39; Güterbock 1940, 25- 26, Levha IV, 42; Neve 1992, 54, Resim 158.

Levha 93, 2:

Buluntu Yeri: Boğazköy

Ölçü: 5,8x 4,4 cm.

Bulunduğu müze: Boğazköy Müzesi

Envanter Bilgileri: III. Murşili'ye (Urhi-Tesup)ait mühür baskısı kiremit rengi hamurludur. İç bükey baskı yüzünde en üstte yer alan kanatlı güneş kursunun altında, sol eliyle dizginlerinden tuttuğu, boğaların çektiği, kuş biçimli arabasıyla Fırtına Tanrısı betimlenmiştir. Dizginlerin hizasında Büyük Kral III. Muršili'nin adı hiyeroglifle yazılmıştır. Fırtına Tanrısının arkasında kısa etekli, elinde ok ve yay taşıyan bir tanrı tasviri vardır. En altta yer alan güneş kursunun altında, Büyük Kral III. Muršili'nin adı tekrar hiyeroglif ile yazılmıştır.

Kaynakça: Akurgal 2000, Resim 32; Alp 2000, 174; Güterbock 1993, 113, Levha 8,1; Neve 1992, 54- 55, kapak resmi.

Levha 94, 1:

Buluntu Yeri: Sivas

Genişlik: 7 mm

Çap: 2,5 cm

Bulunduğu müze: Sivas Müzesi

Envanter Bilgileri: Bitimleri birbirine değen tek parça altın levhadan yapılmıştır. Mühür yüzeyi bir yiv ile çerçevelendirilmiştir. Mühür yüzeyinin her iki ucunda çift başlı kartal, yanında gaga ağızlı testi ve üzerinde bir üçgen yer alır. Düzenlemenin ortasında başı ve uzuvları gövdeden ayrı betimlenmiş horgüçlü bir boğa yerleştirilmiştir. Boğanın solunda bir üçgen, altında, iki ücgen arasında ve bacakları ile testi arasında hiyeroglif işaretleri görulür. Bunların bir lejanta ait olması gerekir.

Kaynakça: Ökse v.d.1992, 217- 225.

3. 2. 5. Çeşme Taşları

Levha 94,2:

Bulunduğu Yer: Boğazköy / Hattusa, Derbent

Yükseklik: 90,7cm.

Genişlik: 76,5 cm.

Bulunduğu müze: Boğazköy Müzesi

Envanter Bilgileri: Dikdörtgen prizmasi biçimindeki taşın ön yüzünde kabartma olarak diz çökmüş boğa cepheden betimlenmiştir. Taşın üst kenarını boğanın boynuzları oluşturmaktadır. Kulaklarının içi uzunlamasına çizgilerle taralıdır. Gözler oval, burun yarım ay bicimlidir. Avurtlardaki dörder yiv kulaklara doğru uzanmaktadır. Ağızdaki delik yuvarlak olup, boru bicimli oluk ile taşın arkasındaki su haznesine bağlıdır. Boğanın gerdanı zikzak kabartma bant olarak verilmiş; dizleri belirgindir. Taşın diger üç yüzeyi kabaca biçimlendirilmiştir.

Kaynakça: Güterbock 1970, 25- 30.

3. 2. 6. Boğa Heykelleri

Levha 95, 1:

Bulunduğu Yer: Eflatunpınar Anıtı

Uzunluk: 1,10 m.

Yükseklik: 0,5 m.

Envanter Bilgileri:12 adet boğa heykeli. Yatar pozisyonda tasvir edilmişlerdir. Başları kırıktır. Boğaların kıvrılarak yanlarına getirilmiş bacakları, kalça çıkıntıları ve tırnakları detaylı olarak gösterilmiştir.

Kaynakça: Özenir- Bachmaan 2004, 100, Resim 19.

3. 2. 7. Protomlar

Levha 95, 2; 96, 1a-b:

Bulunduğu Yer: Eflatunpınar Anıtı

Uzunluk: 5,24 m.

Yükseklik: 2,8 m.

Genişlik: 0,24 m.

Envanter Bilgileri: Üç boğa protomlu blok. Boğaların başları ve ön bacakları işlenmiştir. Boğaların ön bacakları kaideye basmaktadır. Boğa protomlarının tam tepelerinde, üst kısımlarına oyuklar yapılmıştır.

Kaynakça: Özenir-Bachmann 2004, 87, 102, 103, Resim 3, 24.

Levha 96; 98:

Bulunduğu Yer: Kırşehir- Savcılıbüyükoba/ Öküztaş

Yükseklik: 1,2 m.

Envanter Bilgileri: Granitten yapılmıştır. İki boğa başı ve boğa gövdesinden oluşan heykelin sırt kısmı tekne biçiminde oyulmuştur. Sırtta yer alan tekne ve boğaların her bir ağzında drenaj delikleri vardır. Boynuzları, kulakları, yanakları ve burun delikleri gösterilmiştir. Gözleri kabartma olarak yapılmıştır

Kaynakça: Güterbock 1970, 25–30.

3. 2. 8. Ortostatlar

Levha 99; 100:

Bulunduğu Yer: Alacahöyük

Yükseklik: 1,27 m.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Alaca Höyük'te Sfenksli Kapı batı kulesinin birinci taş sırasına ait olan kabartmayı taşıyan andezit bloğun üzerinde yer alan kabartmada Hitit kralı ve eşi taşınabilir bir sunak önünde, bir kaide üzerinde duran boğa tasvirinin önünde saygı duruşundadır. Boğanın boynuzları, gözü, burnu ve yüz kasları gösterilmiştir. Ağız düz bir çizgi ile kapalı olarak verilmiştir. Boynunun altından başlayan gerdanı ön bacaklarına

kadar indirilmiştir. Gövdesi üzerindeki kasların işlenişinde bitkisel stilizasyonlar görülmektedir. Boğanın ön bacakları gösterilmiş olup arka bacakları ve kalçası korunamamıştır.

Kaynakça: Akurgal 2000, Resim 51a; Alp 2002, 12, Resim 9; Baltacıoğlu 1995, 1–8; Bittel 1937, 18, Resim 6; Bittel 1976a, Resim 214; Darga 1992, 134, 135, 142, Resim 138; Mcqueen 2001, Resim 136- 141; Gurney 1977, Levha III; Güterbock 1942b, 286.

Levha 101; 102, 1:

Bulunduğu Yer: Alacahöyük Sfenksli Kapı'ya Ait Kabartma

Yükseklik: 0,93 m.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Başını saldırıya hazır pozisyonda öne eğmiş boğa kabartması. Boğanın boynuzları, kaşları, gözü, yüz kasları ve burun üzerindeki deri kırışıklıkları gösterilmiştir. Ağzı açık ve dili dışarıdadır. Bedeninde ayrıntılar, sol ön bacak üzerindeki kaslar dışında verilmemiştir. Orhostatın üst kısmı tahrip olmuştur.

Kaynakça: Darga 1992, 151, Resim 156.

Levha 102, 2:

Bulunduğu Yer: Alacahöyük Sfenksli Kapı'ya Ait Kabartma

Yükseklik: 1.47x1.36 m.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Tekerlekli boğa ritonu kabartması. Alaca Höyük'te Sfenksli Kapı batı kulesinin birinci taş sırasına ait olan kabartmayı taşıyan andezit bloğun üzerine sağ tarafa yönelmiş, sırtında silindirik bir çıkıntı bulunan, bir boğanın gövdesinin ön bölümü tasvir edilmiştir. Boğanın gövdesinin ön bölümünün sınırları çizilerek taslak halinde kabartılmıştır. Ancak, ön bacaklarının alt kısmının taş yüzeyi ile bağlantısı

kesilmediğinden, sağdakinin küçük bir kısmı hariç toynakları belirtilmemiştir. Boğa protom şeklinde tasarlanmış olduğundan arka ayakları tasvir edilmemiştir. Boğanın sırtında bulunan ve gövdenin uzantısı olan silindirik çıkıntı, boynuzların ortası hizasından hafifçe dışarı taşarak son bulmaktadır. Yüz ve vücudun işlenişinde ayrıntılar gösterilmemiştir. Sağ boynuzu korunamamıştır.

Kaynakça: Baltacıoğlu 1995, 1–4; Darga 1992, Resim 149;Garstang 1929, 137–138; Mellink 1970, 16.

Levha 103:

Bulunduğu Yer: Alacahöyük Sfenksli Kapı'ya Ait Kabartma

Yükseklik: 99 cm.

Bulunduğu müze: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Envanter Bilgileri: Dana tutan aslan kabartması. Aslanın pençelerinde tuttuğu, oturur vaziyette betimlenmiş dananın vücudu üzerinde bitkisel stilizasyonlar görülmek tedir. Dana'nın yüzünde ayrıntılar gösterilmemiştir.

Kaynakça: Macqueen 2001, Resim 131, 132; Darga 1992, 152, Çizim 151.

3. 2. 9. Kaya Kabartmaları

Levha 104; 105; 117:

Bulunduğu Yer: Adana - Sirkeli

Envanter Bilgileri: Adana ili, Sirkeli köyünde, Eski Ceyhan yolu yakınlarındadır. Ceyhan ırmağının sol tarafında yer alan kayalıklara işlenmiştir. Burada sola doğru ilerleyen uzun, şal mantolu, sol elinde lituus (^{GIŠ}kalmus) taşıyan, sağ eli yumruk yapılmış bir erkek

figürü betimlenmiştir. Bu figürün hemen arkasında yer alan yazıtta hiyeroglif işareti olarak bir boğa başı vardır**.** Yazıtta ”Kahraman büyük kral Muršili'nin oğlu, kahraman büyük kral Muvatalli” yazmaktadır. Bu anıtta kralın ismini gösteren ilk işaret bir boğa başıdır. **Kaynakça:** Akurgal 2000, 142, Resim 74; Akurgal 2001, ; Bittel 1976, 246, Resim 195; Darga 1992,174- 175, Resim 177- 178; Gelb 1939, 37, Levha LXIX, 48; Kınal 1998, 195; Mcqueen 2001, Resim 98; Reimschneider 1959, 98, Levha 2; Rossner 1988, 29.

Levha 106; 107, 1; 118:

Bulunduğu Yer: Kayseri- Gezbeli

Yükseklik: 2,10 m.

Uzunluk: 3,40 m.

Envanter Bilgileri: Kayseri ili, Hanyeri köyünün 800 m. kuzeyindedir. Bu kabartmada sağda uzun hiyeroğlifli bir yazıt, ortada sola doğru adım atan, kısa elbiseli, ucu yukarı kalkık ve sivri uçlu ayakkabılı, sol elinde yay, sağ elinde mızrak taşıyan, yerel bir kral olan Tarhunta-mi'nın betimi yer almaktadır. Kral Tarhunta-mi ye ait olan kabartmanın yüz hizasında, bir dağ zirvesine ve bir dağ tanrısı üzerine basan bir boğa tasviri vardır. Bu boğa tasvirinin yanında yer alan yazıttaki “Dağlar, Tešub'un danası Šarruma'yı(sinesine) alsın” deyimiyle, bu anıtta bulunan figür, Fırtına Tanrısı Tešup ile ilişkilendirilmek istenmiştir.
Kaynakça: Bittel 1976, 246; Bossert 1954, 129–147**;** Darga 1992, 182–183, Resim 186; Ehringhaus 2005, 99; Güterbock 1947**,** 58; Güterbock 1942b, 286; Karauğuz 2002, 47; Kınal 1998, 193; Kohlmeyer 1983, 7–153; Kohlmeyer 1940, 25; Reimschneider 1959, 94, Levha 7; Rossner 1988**,** 29.

Levha 107, 2:

Bulunduğu Yer: Kayseri- İmamkulu

Ölçü: 3,6x 2 m.

Envanter Bilgileri: Kayseri ili, Develi kasabası, İmamkulu köyü yakınlarındadır. Bir kaya çıkıntısı üzerine, kayanın yapay olarak düzeltilmiş yüzeyine kabartmalar işlenmiştir. Sol tarafta yerel bir krala ya da bir prense ait olması muhtemel bir erkek rölyefi yer almaktadır. Kısa etekli giysili, ucu yukarı kalkık ve sivri uçlu ayakkabılıdır. Sol elinde mızrak, sağ omzunda bir yay tutmaktadır. Mızrak üzerindeki yazıt okunamamaktadır. Bu figürün önünde başlarını öne eğmiş, aslan başlı demonlar tarafından taşınan üç dağ tanrısı tasviri vardır. Dağ tanrılarının sırtlarında, iki boğanın çektiği arabasında Fırtına Tanrısı yer almaktadır. Fırtına Tanrısı, sol ayağı ile arabasına, sağ ayağı ile dağ tanrısının sırtına basar vaziyette gösterilmiştir. Sol eliyle dizginleri tutmaktadır. Tanrının önündeki yazıtta "Göğün Fırtına Tanrısı" yazmaktadır.

Kaynakça: Akurgal 2000, 143, Resim 77; Akurgal 2001, Levha 58- 62; Bittel 1976, 36; Darga 1992, 179- 181, Resim 183; Gelb 1939, 30, Levha XLII, 27; Girginer 2003, 231–249; Güterbock 1942b, 282; Kınal 1998, 195; Kohlmeyer 1983, 7–153.

Levha 108; 119:

Bulunduğu Yer: Yazılıkaya

Envanter Bilgileri: A odası, ana sahnesinde Fırtına Tanrısı Tešub ve baş tanrıça Hepat /Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın karşılaşması betimlenmiştir. Burada, Dağ Tanrı'ları üzerinde duran Fırtına Tanrısı Tešub ve karşısında karısı baş tanrıça Hepat / Arinna'nın Güneş Tanrıçası ile arkasında oğulları Šarruma ile çift başlı kartal üzerinde çiftin kızı ve torunu yer alır. Fırtına Tanrısı'nın ve Hepat / Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın sağ taraflarında, sivri başlıklı, sıçrar pozisyonda tasvir edilmiş birer boğa kabartması vardır. Boğaların kulakları, gözleri, kapalı ağızları, gerdanları ve ön bacakları gösterilmiştir.

Kaynakça: Akurgal 2000, 64–65; Alp 2002, 27, 73, Resim 14, 20, 46; Bittel 1935, 36; Bittel-Naumann-Otto 1941, 50–136, Levha 10–30; Bittel 1989, 33- 38; Bittel 1975, 26; Darga 1992, 158- 160, Resim 162; Gelb 1939, Levha LXVIII; Gurney 1977, Levha I;

Güterbock 1942b, 284; Kınal 1998, 212–218; Kohlmeyer 1983, 7–153; Macqueen 2001, 138–147, Levha 117, Çizim 115; Naumann 1991, 457–461; Neve 1992, 5, 15, Resim 6, 25; Reimschneider 1959, 76, Levha 34; Schirmer 1982, 18-19, Resim 5.

3. 2. 10. HİTİT ÇİVİ YAZILI BELGERİNDE BOĞA

Hitit çivi yazılı belgelerinde boğa ideogram olarak geçer. Yani henüz Hititçesi tespit edilememiştir. Sumerce **GU_4** kelimesi ile kelime ifade edilmiştir. **GU_4** ideogramı sığır anlamına geldiği gibi, $^{GU}{}_4$hurri ve $^{GU}{}_4$šerri olarak da yazılılarına rastlanmıştır[145].

Ayrıca Hitit çivi yazılı metinlerinde **GU_4.MAH** (boğa), **GU_4.AMAR** (dana), **AMAR.GU_4.MAH** (yavru boğa) olarak kullanılmıştır[146]. Metinlerde $^{GU}{}_4$ hurri ve $^{GU}{}_4$ šerri olarak geçen boğalar[147] Fırtına Tanrısı Tešup'un boğalarıdır. šer- "gün", hur-"gece" anlamına gelen Hurrice kelimelerden oluşan bu boğalar sanatta (Bkz. Levha 41–48, 61, 72, 92, 96, 108) ve metinlerde[148] daima yan yana görünürler[149].

Boğa'nın Fırtına Tanrısı'nın sembolü olması, sanatta ve metinlerde sürekli olarak yer almasına neden olmuştur. Boğa tasviri, bazen doğrudan doğruya Fırtına Tanrısı'nın kült tasviridir.

Bununla birlikte her zaman metinlerde Fırtına Tanrısı'nın sembolü olarak boğa görülmez. Mesela, muhtelif şehirlerin Fırtına Tanrı'larının sembolü **GU_4.** ***BIBRU'***larıdır. Bundan dolayı boğa figürinlerinin yanı sıra boğa ***BIBRU***'ları da (hayvan şekilli kap) Fırtına Tanrısı'nın kült tasvirleri arasındadır. Hitit tapınaklarının en önemli demirbaşları arasında görülen ***BIBRU'***lar, Hitit çivi yazılı metinlerinde **GU_4.MAH *BIBRU'***su (boğa), **GÙ GU_4.** (sığır boynu), **SAG.DU GU_4.** (sığır başı), Fırtına Tanrısı ile ilgili olarak geçmektedir. **GÙ GU_4.** boğanın boynu ile başından ibaret bir içki kabı; **GU_4.MAH *BIBRU'***su ise boğanın bütününü gösteren ritondur[150]. Ayrıca metinlerinde bu kapların yapıldığı malzemelerde belirtilmiştir. Altından (**GUŠKIN**), gümüşten (**KÙ.BABBAR**), demirden (**AN.BAR**), bronzdan (**ZABAR**), ağaçtan (**GIŠ**), pişmiş topraktan (**GIR_4**), kilden (**IM**), taştan (**NA_4**) yapılmış olan ***BIBRU'***lardan söz edilir[151].

Boğa ***BIBRU***'larının hangi tanrıların kültlerinde yer aldıkları çivi yazılı metinlerde şöyle geçer: ^{D}**U É^{TI}** (Evin Fırtına Tanrısı)[152], ^{URU}Kunkuniia ^{D}**U** (Kunkuniia Şehrinin Fırtına Tanrısı)[153], ^{D}**U** ^{URU}Lihzina ^{URU}Tiliúra (Lihzina ve Tiliúa Şehrinin Fırtına Tanrısı)[154]geçmektedir[155].

---

[145] Ertem 1965,42.
[146] Coşkun 1969, 37.
[147] (**KBo X 20 Vs. 2 (?)**)
[148] (**KUB VI 45 Vs. I 33**)
[149] Ertem 1965, 48.
[150] Ertem 1965, 48.
[151] Coşkun 1969, 40, Ertem 1988,14.
[152] **KUB XXXVIII 2 II 14 (GÙ GU_4.)**
[153] **KUB XXXVIII I I 28.**

KUB 35. 132 ay. iii 1-5:

1[^{LÚ}.. A-NA PA-NI GU$_4$.MAH W]a-at-ku-zi nu A-NA **GU$_4$.MAH**

2[wa-at-ku-zi nu **$^{LÚ.\ MEŠ}$ NAR?** hal-**]**zi-iš-ša-an-zi

3[LÚ. MEŠ ^{URU}la-al-lu-**]**pi-ya-ya **^{LÚ} SİLA.ŠU.DU$_8$.A**

4[…. h]al-zi-iš-ša-an-zi

5[^{LÚ} SİLA.ŠU.DU$_8$.A š]a-ra-a ti-ya-zi

1 "[Cambaz boğanın önüne doğru] sıçrar ve boğanın üzerine[atlar.

2 Şarkıcılar bağrışırlar.

3 [Lalup] iyalılar sakiye[bir bardak verirler?

4 Onlar gene] bağrışırlar

5 [ve saki] yukarı çıkar.[156]

I BoT I 29 öy.:

37 LÙ^{MEŠ}APIN .LAL ^{GIŠ}ŞUDUN$^{HI.A}$ İŞ.TU PANİ.NI DINGIR-LIM kar-pa-an-zi nu **1** hı[a?] –dup-ut?-ri **GU$_4$**

38 šu-up-pi-ja-ah-ha-an-da-an tu-ri-ja-an-zi nu m[a?]-ar-hu-uš-šu-i pi-en-na-an-zi **UD II KAM QA.TI**

37 Çiftçiler boyundurukları Tanrının önünden kaldırırlar ve

38 (dini manada) temizlenmiş 1? hadupudri? sığırını koşarlar ve ma?rhuššu'ya sevk ederler

İkinci gün bitmiştir[157].

V Bot 26:

5-]-*it-ta an-ná-al-la-za* **GU$_4$ GIŠ** *e-ĕs-ta*

6- G]U$_4$.MAH AN.BAR DÙ-at **Ĕ.DINGIR^{LIM} DÙ**-at

5-]x eskiden ağaç(tan) bir sığır vardı.

6-]demirden (bir) boğa(yı) mabet (için) yaptı[158].

[154] **KUB XXXVIII 3 I 1.**
[155] Coşkun 1969, 41–42.
[156] Ünal 2003, s. 149
[157] Ertem 1965, 56.
[158] Ertem 1965, 46.

CTH 509= KBo II 1 II:

32 ^{NA_4}**? ZI.KIN** ^{D}**U** ^{URU}Har-ša-la-aš-ši

33 I w-a-ak-šur **ZABAR I** ^{NA_4}**ZI.KIN** ^{PU}Ha-pu-ri-ia-ta-aš

34 an-na-la-an **I** GU_4**.MAH AN.BAR I** še-kan **I ALAM.MUNUS**^{TI} **AN.BAR TUŠ**-za **TUR**

35 ^{PU}Ha-pu-ri-ia-ta-aš ^{D}**UTU**^{ŠI} **DU**-at

32 Haršalašši şehri Fırtına Tanrısı'nın huwaši taşı.

33 Bir adet tunçtan waškur kabı. Eski halindeki Hapuriia Kaynağı'nın huwaši taşı.

34 Bir karış uzunluğunda demir, bir boğa (ve) Hapuriia Kaynağı'nın küçük demirden oturur vaziyette bir kadın heykeli.

35 (Bütün bunları) Majestem yaptı[159].

CTH 505=KBo II 13Ay.:

21 ^{URU}Ma-am-na-an-ta ^{D}**U** GU_4**.MAH AN.BAR** $^{HUR.SAG}$ Ar-nu-ua-an-da-aš ^{GIŠ}**TUKUL UGU ALAM AN.BAR** i-ia-an-zi

22 $^{HUR.SAG}$Hur-ra-na-aš-ša-an ^{GIŠ} **TUKUL UGU ALAM AN.BAR** $^{HUR.SAG}$**BABAR** ^{GIŠ}**TUKUL UGU ALAM AN.BAR DU**-an-zi ^{íD}Ši-ga-ši-ga-a[n]

23 ALAM DUMU.MUNUS ^{PU}Al-da-ni-iš Dup-ša ^{PU}Al-ta-an-ni-iš Kum-ma-ia-an-ni-iš ^{PU}Ši-ua-an-na-aš ^{PU}Haš-ha-na-[ri-iš]

24 ^{PU}Hal-ua-an-na-an **ALAM**$^{HI.A}$ **DUMU.MUNUS**^{MEŠ} **AN.BAR DU**-zi **I E.DİNGİR**^{LİM}-ma-aš **É.ŠÀ** ^{DUG}har-ši-ia-aš **D[Ù**-an-zi**]**

21 Onlar Mamnanta şehrinde Fırtına Tanrısı'nın demirden boğasını(ve) demirden bir heykel üzerinde bulunan Arnuwanda Dağı'nın gürzünü yaptı.

22 Onlar demir bir heykel üzerinde bulunan Hurranašša Dağı'nın gürzünü (ve) demir bir heykel üzerinde bulunan Beyaz Dağ'ın gürzünü yaptı.

23 Onlar Šigašiga Nehri'nin bir kadın heykelini, Dupša Kaynağı'nın, Kummaianni Kaynağı'nın Šiuanna Kaynağı'nın Hašhanari Kaynağı'nın ve

24 Haluanna Kaynağı'nın demirden kadın heykelini yaptı. Onlar bir tapınak (ve) harši kap (larının konulduğu) bir iç oda yaptı[160].

[159] Carter 1962, 46.
[160] Carter 1962, 107- 112.

KUB II 2 II :

7- 1 UR.MAH GUŠKIN *ŠA* 1 GIN 2 *TA-PAL* $GU_4^{HI.A}$ AN.[(BAR)]

8- *IŠ.TU* ^{GIŠ}ŠUDUN KÙ.BABAR *tu-u-ri-ia-an-te-eš-nu ku-iš-ša* **1 GU_4**

9- GÍN KI.LAL.BI. *pal-za-ah-ha-aš-ma-aš kat-ta-an 1-aš*

10- *na-aš-ta* **2 GU_4** *pal-za-ah-hi a-ra-an-ta-ri*

11- *pal-za-ah-ha-aš-ma kán-ku-ua-ar* ***Ú-UL*** *tu-uq-qa-a-ri*

12- $GU_4^{HI.A}$-*ia ku-e-iz* ^{GIŠ}**ŠUDUN-***it tu-u-ri-ia-an-te-eš*

13- nu *kán-ku-ua-ar a-pé-da-ia tu-uq-qa-a-ri*

14- na- *aš iš-tar-ni-ia- aš ha-an-te-iz-ia-aš ku-ra-ak-ki kat-ta-an da-a-[i]*

7- 1 šeqel (ağırlığında) altın(dan) 1 [a]slan, 2 çift demir(den) sığır

8- gümüş (kaplı) boyundurukla koşulmuşlardır. Her bir sığırın

9- ağırlığı 1 šeqel (gümüştür).Onların altında kaide 1 (adettir).

10- ve 2 sığır kaidede (ayakta) dururlar.

11- Kaidenin asılışı görünmez.

12- Sığırlar hangi taraftan boyundurukla koşulmuşlarsa

13- askı o taraftan görünmez.

14- ve onu aradaki ilk bölmenin (?) altına koyar.[161]

KUB I 17 II:

31 LUGAL-uš **GUB**-aš ^{D}**IM**

32 ^{D}**IM** ^{URU}**Zi**[-ip]-pa-la-<an>-da

33 IŠ.TU BI.IB.RI GU_4 GUŠKIN

34 e-ku-zi iš-ga-ru-hi-it

35 še-ir e-ep-zi ^{LÚ}**SAKI.A**

31 Kral ayakta durarak Fırtına Tanrısı'nı

32 Zippalanda şehrinin Fırtına Tanrısı'nı

33 altın(dan) bir sığır ***BIBRU***'sundan

34 içer, išgaruh- kabı ile

35 üzerine tutar. Saki[162]

[161] Ertem 1965, 54.
[162] Coşkun 1969, 43.

KBo IV 13 VI 17 vd.:

17 LUGAL SAL.LUGAL GUB-aš ^{D}**U É.GİR.GAL** ^{D}Te-li-pi-nu ^{D}Hal-ki ^{D}**GİR**

18 a-aš-ga-za ***IŠ-TU*** **BI.IB.RI** $\mathbf{GU_4}$ a-ku-ua-an-zi

---

17 Kral ve kraliçe ayakta durarak GÍR.GAL evinin Fırtına Tanrısı'nı, bitkilerin tanrısını, ürünlerin tanrısını, kır ve evcil hayvanların tanrısını

18 dışarıdan getirilen sığır ***BIBRU***'sundan içerler[163].

[163] Coşkun 1969, 44

4. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Hitit coğrafyası ile başlanılan çalışmada, Hitit Eski Krallık ve İmparatorluk Dönemi ülke sınırları ile Hitit krallarının yapmış oldukları sınır genişletme politikaları, düşman ülkelerinin saldırıları ve bunların sonucu çıkılan seferler, yapılan antlaşmalarla belirlenen sınırlar, çivi yazılı belgelerden de yaralanılarak kapsamlı bir biçimde verilmiştir. Hitit siyasi tarihi bölümünde ise, Eski Hitit Krallık ve İmparatorluk Dönemi kralları kronolojik sıraya göre detaylı olarak incelenmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde Eski Hitit ve İmparatorluk Dönemi'ne ait arkeolojik malzeme içinde (özellikle kabartmalı vazolar, ***BIBRU***'lar, heykelcikler, mühür ve mühür baskıları, ortostatlar, kaya kabartmaları) tasvir edilmiş olan boğa figürleri, konuyla ilgili tüm çalışmalar taranarak bir katalog oluşturulmaya (Ancak Alacahöyük boğa tasvirlerinin bir bölümü tabakaları ve dönemleri belirtilmediği için alınamamıştır) çalışılmıştır. Yapılan katalogda eser nerede ve kim tarafından yayımlandıysa katalogun kaynakça kısmında verilerek bu konuda araştırma yapacak araştırmacılara kolaylık sağlanmaya çalışılmıştır. Yine aynı bölümde boğanın Hitit çiviyazılı belgelerinde nasıl anlatıldığı yapılan kaynakça taramalarıyla verilmeye çalışılmıştır. Yaptığımız bu çalışma ile daha önce vurgulanmış olan şu noktalar daha da belirginlik kazanmıştır:

Çatalhöyük boğa betimleri, Neolitik Çağ'dan başlayarak boğanın Anadolu'nun en eski kültlerinden biri olduğunu göstermiş, Hititlerin Anadolu'daki varlıklarının belgelendiği Asur Ticaret Kolonileri Çağı görsel sanatlarında Hava Tanrısı'nın kutsal hayvanı olarak tasvir edilmiş, Eski Hitit ve Hitit İmparatorluk Çağı'nda ise Hititlerin baş tanrısı Teşup'un kutsal hayvanı olarak değer kazanmıştır. Boğanın İnandık vazosu ve Alaca Höyük ortostatlarında bir kaide üzerinde betimlenmiş olması, Neolitik Çağ'da görülen zoomorfik tanrı anlayışının Eski Hitit ve Hitit İmparatorluk Çağı'nda antropomorfik tanrı anlayışı yanında devam ettiğini belgelemektedir.

Hitit yazılı kaynaklarında geçen ***BIBRU***'lar üç ana tip göstermektedirler:

1- Dört ayağı üzerine basar durumda tasvir edilmiş tam hayvan şeklinde,

2- Bir hayvanın başı, boynu ve gövdesinin ön kısmının tasvir edilmesi:

a)Ön ayaklarının ayakta tasvir edilmesi şeklinde,

b) Ön ayaklarının diz çökmüş durumda tasvir edilmesi şeklinde,

3- Sadece hayvan başı biçiminde tasvir edilmesi şeklinde[164].

[164] Baltacıoğlu 1995, 4-6; Bittel 1976: res. 156.; Koşay 1951, Lev. LXXII, Al. b. 58, LXXIII Al. b. 403; Koşay-Akok 1973, Lev. XXXIX, Al. t. 102; Özgüç, 1974, res. 357–362; Muscarella 1974, no. 123 "Stag Rhyton", 124

Bugüne kadar ele geçen hayvan biçimli kaplar, 2a maddesi dışında diğer maddelerde belirtilen tiplere uymaktadır. Alaca Höyük'de Sfenksli Kapı batı kulesinin birinci taş sırasına ait olan boğa kabartması 2a maddesine uymaktadır. Sonuç olarak bizde bazı araştırmacıların teklif etmiş oldukları gibi Alaca Höyük kabartmasında, arka bölümü tekerlekler üzerinde, ön ayakları üzerine basar durumda, boğa protomu şeklinde bir riton tasvir edilmiş olduğu görüşüne katılmaktayız.

Eser Cinsine ve Devrine Göre Buluntular Tablosu

ESER CİNSİ	**HİTİT ESKİ KRALLIK DÖNEMİ**	**HİTİT İMPARATORLUK DÖNEMİ**
TESTİLER	**X**	**-**
KABARTMALI KAPLAR	**X**	**-**
***BIBRU*'LAR**	**X**	**X**
HEYKELCİKLER	**X**	**X**
MÜHÜR VE MÜHÜR BASKILARI	**X**	**X**
METAL HEYKELCİKLER	**X**	**X**
METAL *BIBRU*'LAR	**-**	**X**
METAL KABARTMALI KAPLAR	**-**	**X**
KOLYE UÇLARI	**-**	**X**
TRİPOTLAR	**-**	**X**
ÇEŞME TAŞLARI	**-**	**X**
HEYKELLER	**-**	**X**
PROTOMLAR	**-**	**X**
ORTOSTATLAR	**-**	**X**
KAYA KABARTMALARI	**-**	**X**

Eski Hitit Dönemi'nde rölyefli kült kaplarına koşut olarak pişmiş toprak boğa ***BIBRU***

"Bull Rhyton"; Özgüç, 1982, 39, Lev. 53; Koşay 1951, Lev. LXXÜI 3a, b. Al. b. 135; Osten 1937, şek. 211 e964.

(hayvan biçimli kaplar)'larının da sıklıkla kullanılmış olduğu görülür. Çok büyük boyutlarda yapılmış olan bu kaplara İmparatorluk Dönemi başlarında rastlanılır. Ancak bazılarının teklif ettiği gibi İmparatorluk Dönemi içinde (M. Ö. 13. yy.ın ikinci yarısı) pişmiş toprak ***BIBRU'***ların ve heykelciklerin daha özensizce ve küçük boyutlarda yapılmaya başlandığı gözlenir. Bunun nedeni de ***BIBRU'***ların ve heykelciklerin daha çok madenden yapılmış olmalarına haklı olarak bağlanabilir.

Eski Hitit seramik türleri arasında kendine has bir yeri olan ve dinsel objeler koleksiyonunu oluşturan rölyefli kült vazoları üzerinde boğa baş sahnededir. Eski Krallık Çağının karakteristiği olan bu vazolara, Hitit İmparatorluk Dönemi'nde rastlanılmaz. Ancak boğa tasvirleri, kabartmalı vazoların frizler halinde karşımıza çıkan tasvir tarzını İmparatorluk Dönemi'nde devam ettiren Alacahöyük sfenksli kapı ortostatlarında karşımıza çıkmaktadır.

Eski Hitit Dönemi'nde özellikle İnandık Vazosu üzerinde görülen altar üzerindeki boğa kabartması, Hitit İmparatorluk Dönemi'nde bazı mühür ve mühür baskılarında ve Alacahöyük ortostatında yer alır ve Hitit çivi yazılı metinlerin de boğa'nın doğrudan Fırtına Tanrısı'nın kült tasviri olduğunu düşünülür.

Fırtına Tanrısı ikiz boğaları, yani $^{GU}{}_4$*hurri* ve $^{GU}{}_4$*šerri* 'nin tasvirleri Eski Hitit Krallık Dönemi ***BIBRU***'larında yan yana görülürken İmparatorluk Dönemi'nde bu boğaların III. Muršili (Urhi-Tesup) mührü ve İmamkulu kaya kabartmasında olduğu gibi Fırtına Tanrısı'nın arabasına koşulu olarak betimlendiği anlaşılmaktadır.

Eski Hitit Dönemi kabartmalı vazolarında tasvir edilen boğaya karşı yapılan libasyon sahnelerinin İmparatorluk Dönemi mühürleri ve ***BIBRU***'lar üzerinde yer alan sahnelerde de devam ettiği görülmektedir.

Alacahöyük Hatti Kral Mezarlarında bulunmuş olan standart başlıkları üzerinde görülen boğa heykelciklerinin belki devamı niteliğindeki görülen Eski Hitit Krallık dönemi boğa tasvirleri, üsluplaştırılmış ve soyutlaştırılmıştır. Boğaların, bacak ve kalçalarının doğallığına özen gösterilmesine rağmen genelde stilize edilerek tasvir edilmişlerdir. İmparatorluk Dönemi boğa tasvirleri ise daha doğal, anatomilerine uygun olarak betimlen betimlenmiştir.

Eski Krallık Dönemi boyunca boğaların alın karakteristiği olan üçgen süslemeler İmparatorluk Dönemi'nde kaybolmuş, boğa betimlerinde başta naturalizme ulaşan biçem egemen olmuştur. Beden adalelerinin işlenişinde ise bitkilere benzeyen stilizasyonlar görülmeye başlanır. Özellikle yüz, boyun, bacak ve gövde üzerinde yer alan bu bezemeler oldukça dikkat çekicidir.

BİBLİYOGRAFYA ve KISALTMALAR

AKURGAL, E. **2000** **Anadolu Kültür Tarihi,** Ankara.

2001 **The Hattian and Hittite Civilizations**, Ankara.

ALP, S. **2000** **Hitit Çağında Anadolu**, Ankara.

2002 **Hitit Güneşi,** Ankara.

BALKAN, K. **1957** **Letter of King Anum-Hirbi of Mama to King Waršama of Kanish,** Ankara.

BALTACIOĞLU, H. **1995** **Alacahöyük Sfenksli Kapı'ya Ait Tekerlekli Boğa Ritonu Kabartması Konusunda Gözlemler**, Ankara.

1995 **Alacahöyük Sfenksli Kapı'ya Ait Bir Kabartma Konusunda Yeni Gözlemler,** Ankara.

2002 "Arkeolojik ve Antropolojik Verilerin Işığında Alacahöyük Kral Mezarları Konusunda Gözlemler", **Orta Çağda Anadolu,** Ankara: 91–112.

BERAN, T. **1967** **Die Hethitische Glyptik von Boğazköy,** WDOG 76, Berlin.

BITTEL, K. **1935** **Die Felsbilder von Yazılıkaya,** (**AfO Beiheft X**), Berlin.

1937 **Boğazköy Die Kleinfunde der Grabungen 1906–1912**, Berlin.

1970 **Hattusha: The Capital of The Hittites,** New York.

1976a **Die Hethiter,** München.

1976b **Les Hittites,** Paris.

1989 "Bemerkungen zum Hethitischen Yazılıkaya ", **Anatolia and the Ancient Near East: Studies in Honor of Tahsin Ozgüç** (Edited by K. Emre, Hrouda B., Mellink, M. and Özgüç, N.), Ankara: 33-38.

BITTEL, K.- NAUMANN, R. - OTTO ,H. **1941** **Yazılıkaya. Felsbilder, Inschriften und Kleinfunde,** WDOG 61, Berlin.

BITTEL, K.- BOESSNECK, J.- DAMM, B.- GÜTERBOCK, H. G.- HAUPTMANN, H.- NAUMANN, R.- SCHİRMER, W. **1975** **Die Hethitische Felsheiligtum Yazılıkaya,** Boğazköy- Hattuša IX, Berlin.

BITTEL, K.- GÜTERBOCK, H. G.- NEUMANN, G .- NEVE, P.- OTTEN, H.- SEIDL, U. **1975** **Boğazköy V**, Berlin.

BOEHMER, R. M. **1972** **Die Kleinfunde von Boğazköy**, Boğazköy-Hattuša VII, Berlin.

1983 **Die Reliefkeramik von Bogazköy**, Berlin.

BOEHMER, R. M. -
GUTERBOCK, H. G. 1987 **Glyptik aus dem Stadgebeit von Boğazköy,** Boğazköy-Hattuša XIV, Berlin.

BOSSERT, H. TH. 1952/1953 "Die Phoenizisch-Hethitischen Bilinguen vom Karatepe, **JKF,** II: 108.

1954 "Das hethitische Felsrelief bei Hanyeri (Gezbeli)", **OrNS,** 23: 129–147.

CARRUBA, O. 1973 "Die Annalen Tuthalijas und Arnuwanda", **Festschrift Heinrich Otten** (Edited by Neu, E.- Rüster, C.), Wiesbaden:37- 46.

CARTER, C. W. 1962 **Hittite Cult Inventories,** Chicago.

COŞKUN, Y. 1969 "Boğazköy Metinlerinde Geçen Başlıca Libasyon Kapları", **A.Ü. DTCFD**, XXVI/ 3: 1- 61.

CURTIS, G. 2006 **The Cave Painters: Probing the Mysteries of the World's First Artists**, New York.

ÇINAROĞLU, A. 1990/1991 "Kastamonu Kökenli Bir Grup Hitit Gümüş (?) Eseri", **Müze- Museum**, 4: 53- 58.

DURU, R. 1994 **Kuruçay Höyük I**, Ankara.

DARGA, M. 1992 **Hitit Sanatı,** İstanbul.

EDİZ, H. H. 1999 "Gaziantep Müzesinde Bulunan Hayvan Üzerinde Duran İki Tanrı Heykelciği", **1998–1999 Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Yıllığı**, Ankara: 131- 133.

EHRİNGHAUS, H. 2005 **Götter, Herrscher, Inschriften**., Zabern.

EMRE, K.-
ÇINAROĞLU A. **1993** "A Group of Metal Hittite Vessels from Kastamonu", **Aspects of Art And Iconography: Anatolia and its Neighbors Studies in Honor of Nimet Özgüç** (Edited By Mellink, M. J., Porada, E. and Özgüç, T.) Ankara: 675–713.

EMRE, K. **1993** "A Group of Hittite Statuettes from Alacahöyük", **IM**, 43: 235- 244.

ERTEM, H. **1965** **Boğazköy Metinlerine göre Hititler Devri Anadolu'sunun Faunası,** Ankara.

1988 **Korucutepe I,** Ankara.

GARSTANG, J. **1944** "The Hulaia River Land and Dadaššaš. A Curtical Problem in Hittite Geography", **JNES, III**: 14- 37.

1929 **Hittite Empire**, London.

GARSTANG, J.-
GELB, L. J. **1959** **The Geograhy of Hittite Empire,** London.

GELB, L. J. **1939** **Hittite Hieroglyphic Monuments,** Chicago.

GİRGİNER, K. S. **2003** "Adana ve Çevresi Kizzuwatna Arastirmalari Projesi: M. Ö. 2. Binde Develi ve Tufanbeyli'nin Arkeolojik Önemi", Develi: 231- 249.

GURNEY, O. R. **1940** **Hittite Prayers of Muršili II,** Oxford.

1954 **The Hittites,** London.

1977 **Some Aspects of Hittite Religion**, Oxford.

1992 "Hittite Geography: Thirty Years on", **Hittite and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp'e Armağan**, (Edited By Otten, H., Akurgal E., Ertem, H. and Süel, A.), Ankara: 213–221.

1993 "The Treaty with Ulmi-Tesub", **AS,** XLIII: 13- 28.

1997 "The Annals of Hattušili III", **AS,** XLVII: 127- 139.

GUTERBOCK, H. G. **1940** **Siegel aus Boğazköy I**, (**AfO Beiheft V**), Berlin.

1942 **Siegel aus Boğazköy II**, (**AfO Beiheft VII**), Berlin.

1947 "Alte und Neue Hethitische Denkmaler", **Halil Ethem Hatıra Kitabı I**, Ankara.

1970 "Das Steirbecken Von Dokuz", **IM** 19/ 20:25- 30.

.

1973 "Hittite Hieroglyphic Seal Impressions from Korucutepe", **JNES**, 32: 140–141.

GUTHRIE, R. D. **2006** **The Nature of Paleolithic Art,** Chicago.

HODDER, I. **2006** **Çatalhöyük-Leoparın Öyküsü,** İstanbul.

KARAUĞUZ, G. **2002** **Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Anlaşma Metinleri,** Konya.

2005 **Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında M. Ö. II. Binde Orta Anadolu'nun Güney Kesimi**, Konya.

KINAL, F. **1989** **Eski Anadolu Tarihi,** Ankara.

1953 **Arzawa Memleketlerinin Mevkii ve Tarihi,** Ankara.

KLENGEL, H. **1992** "Tuthaliia IV von Hatti: Prolegomena zu Einer Biographie", **AoF**, XVIII: 224–238.

KOHLMEYER, K. **1940** "Felsbilder der hethitischen Großreichszeit", **AA**/1: 15- 131.

1983 "Felsbilder der hethitischen Großreichszeit", **Acta Praehistorica et Archaeologica 15,** Berlin: 7- 153.

KOŞAY, H. **1951** **Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Kazısı.1937 -1939'daki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor**, Ankara.

KOŞAY, H. – AKOK, M. **1973** **Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Kazısı. 1963 -1967 Çalışmaları ve Keşiflere Ait İlk Rapor**, Ankara.

LAROCHE, E. **1948** "Un Point d'Histoire: Ulmi-Tešup", **RHA**, VIII: 40–48.

1960 **Les Hiéroglyphes Hittites,** Paris.

LAUBER, P. **1998** **Painters of the caves**, Washington.

LEJEUNE, M.- WELTE, A. C. **2004** **L'art du Paléolithique supérieur**. Actes des colloques 8.2 et 8.3, XIVe Congrès de **l'UISPP**, Liège (2-8 septembre 2001): 277.

MACQUEEN, J. G. **2001** **Hititler ve Hitit Çağında Anadolu,** Ankara.

MELLART, J. **1974** "Western Anatolia, Beycesultan and The Hittites",

Melanges Mansel (**Mansel'e Armağan**) **I**: 493–526.

1986 "Some Reflections on the History And Geography of Western Anatolia in the Late Fourteenth And Thirteenh Centuries B.C. ", **An. Ar**, X: 215–232.

1993 "The Present State of Hittite Geography", **Aspects of Art And Iconography: Anatolia and its Neighbors Studies in Honor of Nimet Özgüç** (Edited By Mellink, M. J., Porada, E. and Özgüç, T.) Ankara: 415-423.

2003 **Çatalhöyük- Anadolu'da Neolitik Bir Kent,** İstanbul.

MELLINK, M.J. **1970** "Observations on the Sculptures of Alaca Höyük", **Anadolu,** XIV: 15–27.

MUSCARELLA, O. W. 1974 **Ancient Art. Norbert Schimmel Collection,** Mainz.

MÜLLER- KARPE, A. 2002 "Kuşaklı-Sarissa Yukarı Ülke'de Bir Kült Merkezi", **Hititler ve Hitit İmparatorluğu: Bin Tanrılı Halk**, Bonn: 470- 474.

NAUMANN, R. **1991** **Eski Anadolu Mimarlığı**, Ankara

NEU, E. **1974** **Der Anitta Text**, (**StBoT 18**), Weisbaden.

NEVE, P. **1992** "Hattuša- Stadt der Götter und Tempel", Sondernummer **Antike Welt**, Mainz: 1–88.

1988 "Ein Hethitisches Stierrelief aus Derbent bei Boğazköy", **Documentum Asiae Minoris Antiquae: Festschrift für Heinrich Otten zum 75. Geburtstag** (Edited by Neu, E. and Rüster, C.), Weisbaden: 263–272.

2001 "Einige Gedanken zu dem Stierreliefblock von Eflatunpınar", **Kulturgeschichten: Altorientalistische Studien für Volkert Haas zum 65. Geburtstag** (Edited by T. Richter, Precher, D. and Klinger, J.), Berlin: 291- 293.

NOWİCKİ, H. **1983** "Der Hurritische Name des Muwattalli", **Hethitica**, V: 111–115.

OTTE, M.-YALÇINKAYA, I.-LEOTARD, J. M.-KARTAL, M.-BAR-YOSEF, O.-KOZLOWSKI, J. **1994** "Öküzini: Une site du Paléolithique tardif en Anatolie", **Bulletin de l'Association Scientifique Liégeoise pour la Recheche Archéologique, XXI**, Paris: 201–213.

OTTEN, H. **1951** "Ein Althethitische Verlag mit Kizzuwatna", **JCS,** V: 129- 132.

1961/ 1962 "Zur Lokalisierung von Arzawa und Lukka", **JCS**, XV-XVI: 112–113.

1973 **Eine Althethitische Erzählung um die Stadt Zalpa, (StBoT 17),** Wiesbaden.

1987 "Staatsvertrage von Tuthaliia IV. mit Kurunta von Tarhuntašša", **AA**: 410–412.

1988 **Die Bronzetafel aus Boğazköy, Ein Staatsvertrage Tuthaliias IV**, Wiesbaden.

OSTEN, H. H. von der **1937a** **The Alişar Höyük. Seasons of 1930- 1932. Part I.**, OIP 28, Chicago.

1937b **The Alişar Höyük. Seasons of 1930- 1932. Part II.,** OIP 29, Chicago.

ÖKSE, A. T.- AKYURT, İ. M.- TÖRNÜK, M. **1992** "Sivas Yöresinde Bulunan Bir Altın Yüzük Mühür", **TAD,** XXX; 217–225.

ÖZBEK, M. **2000** **Dünden Buğüne İnsan,** Ankara.

ÖZENİR, S. - BACHMANN, M. **2004** "Das Quellheiligtum Eflatun Pınar", **AA**, 1: 85- 122.

ÖZGÜÇ, N. **1956** "Tokat Menşeli Bir Boğa Başı-Ein Hethitischer Stierkopf aus Tokat", **Anatolia/ Anadolu I**: 53- 55.

ÖZGÜÇ, T. **1958** "Bitik Vazosu", **A.Ü. DTCFD**, XVI: 1- 2.

1978 **Maşathöyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar,** Ankara.

1982 **Maşathöyük II. Boğazköy'ün Kuzeydoğusunda Bir Hitit Merkezi**, Ankara.

1986 **Kültepe- Kaniş II. Eski Yakındoğu'nun Ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar,** Ankara.

1988 **İnandık Tepe. Eski Hitit Çağında Önemli Bir Kült Merkezi,** Ankara.

2002a "Eski Tunç Çağı Hitit Kültürünün Kaynağı Olarak Hatti Kültürü", **Hititler ve Hitit İmparatorluğu: Bin Tanrılı Halk**, Bonn: 400- 401.

2002b "Anadolu Şehir Devletleri Eski Tunç Çağı'ndan Assur Ticaret Kolonilerine", **Hititler ve Hitit İmparatorluğu: Bin Tanrılı Halk**, Bonn: 402–403.

ÖZGÜÇ, T.-
TEMİZER, R. **1993** "The Eskiyapar Treasure", **Aspects of Art Iconography: Anatolia and its Neighbors Studies in Honor of Nimet Özgüç** (Edited By Mellink, M. J., Porada, E. and Özgüç, T.) Ankara: 613–628.

ÖZTAN, A. **2002** "Köşk Höyük: Anadolu Arkeolojisine Yeni Katkılar", **TÜBA-AR**, 5: 56–69.

REMSCHNIEDER, M. **1959** **Die Welt der Hethiter**, Stutgart.

ROSSNER, E. P. **1984** **Die hethitischen Felsreliefs in der Türkei. Ein Archäologischer Reiseführer 2.**, München.

SCHIRMER, W. **1982** **Hitit Mimarlığı**, İstanbul.

1969 **Die Bebauung am Unteren Büyükkale-Nordwesthang in Boğazköy,** WDOG 81, Berlin.

SCHMİDT, K. **2000** "Göbekli Tepe and the Rock Art of the Near East", **TÜBA-AR**, 3: 1–14.

SPERLİCH, W. **2000** "Die erste Seidlung der Altsteinzeit", **Bild der Wissenschaft,** 8,Berlin: 22- 36.

SOMMER, F. **1947** **Hethiter und Hethitisch,** Stuttgart.

STEINER, G. **1989** "Kültepe- Kaneš und derAnitta Text", **Anatolia and Ancient Near East: Studies in Honor of Tahsin Özgüç (**Edited by Emre K., Mellink M., Hrouda B., Özgüç N.), Ankara: 471–480.

TOK, G. **2000** "Uygarlığın Doğduğu Dönem - Neolitik Çağ", **TÜBİTAK Bilim ve Teknik**, Mayıs: 16- 24.

ÜNAL, A. **1997** "Zur Historischen Geographie von Kizzuwatna und Lage von Sirkeli-Eine Bılanz", **IM,** XLVII: 143–150.

1999 **Hititler, Etiler ve Anadolu Uygarlıkları**, İstanbul.

2000 "Adana'da Kizzuwatna Krallığı. Taş Devrinden Hitit Devleti'nin Yıkılışına Kadar Adana ve Çukurova Tarihi", **Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı** (Editör Artun, E.-Koz, M. S.), İstanbul: 43–69.

2002 **Hititler Devrinde Anadolu I,** İstanbul.

2003 **Hititler Devrinde Anadolu II,** İstanbul.

WİNDELS, F. **1949** **Lascaux Cave Paintings**, London.

YALÇINKAYA, I. **1975** "Diptarih Açısından Sanatın Kaynağı", **Antropoloji 7,** Ankara: 207–220.

1999 **Sanatın Kaynağı**, (Ankara Kadın Ressamlar Derneği, Kültür Yayını: 4), Ankara.

YILDIRIM, T. **2001** **"**Hüseyindede Kabartmalı Vazosunda Betimlenen Dans Eden Bir Hititli", **A.Ü. DTCFD,** 41/1–2: 1–7.

YILDIRIM, T. **2006** "Eski Hitit Çağı'na Ait Yeni Bir Kült Vazosu", **2005-2006 Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Yıllığı,** Ankara: 339–352, Levha II- XIV.

AA. Archäologischer Anzeiger, Beiblatt zum Deutschen Archäologischen Instituts, Berlin

Anatolia/ Anadolu Journal of the Institute for Research in Near Eastern and Mediterranean Civilizations of the Faculty of Letters of University of Ankara, Ankara.

An. Ar Anadolu Araştırmaları, İstanbul.

AfO Archiv für Orientforschung, Berlin.

AoF Altorientalische Forschungen, Berlin.

AS Anatolian Studies, Journal of the British İnstitute of Archaeology at Ankara, London.

BiOr Bibliotheca Orientalis, Leiden.

CTH E. Lroche, Catalogue des Textes Hittites, 1971, Paris.

DTCFD Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara.

Hethitica Traveuw Edites, par Guy Jaguois Traveuw de la Facult de Philosophie et Lettres de I'Universite Catoligue de Louvain. Section de Philogie et Historie Orientale, Louvain.

IM İstanbuler Mitteilungen, İstanbul.

JCS Journal of Cunieform Studies, New Haven.

JKF Jahrbuch fur kleinasiatische Forschung, Heidelberg.

JNES Journal of Near Eastern Studies, Chicago.

KUB Keilschrifturkunden aus Bogazköi, Berlin.

OIP: H. H. von der Osten, The Alişar Hüyük. Seasons of 1930- 1932, Part I/II.= Oriental Institute Publications, Chicago.

OrNS Orientalia. Nova Series, Roma.

RHA Revue Hittite et Asianigue, Paris.

TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi, Ankara.

V Bot Verstreute Bogazköi-Texte, Marburg.

TAD Türk Arkeoloji Dergisi, Ankara.

DİĞER KISALTMALAR

Ay.: Arka yüz.

bkz.: Bakınız

cm.: Santimetre

m.: Metre

M. Ö.: Milattan Önce

no.: Numara

öy.: Ön yüz

ve diğ.: ve diğerleri

vd.: ve devamı

yy.: Yüzyıl

TRANSKRİPSİYON ve DİĞER YERLERDE KULLANILAN İŞARETLER

[ ] : Tabletin ve hiyeroglif yazıtın o kısmının kırık olduğunu gösterir.

[( )] : Yuvarlak parantez içindeki kısmın metnin duplikatından tamamlandığını belirtir.

( ) : Çevirinin anlaşılması için yapılan ilaveyi gösterir.

(?) : Çevirinin şüpheli olduğunu gösterir.

? : Kendinden önce gelen işaretin kesin olmadığını gösterir.

x : Okunamayan işaret veya işaretleri gösterir.

——— : Tabletin paragraf ayırımını gösterir.

- : Hititçe ve Akkadca kelimeleri içeren işaretlerin arasına konulur.

. : Sümerce birden fazla işaretlerden oluşan kelimelerin arasına konulur.

LEVHALAR VE HARİTALAR LİSTESİ

LEVHA 1

1. Cosquer Mağarası duvar resmi, bizon figürü

2. Chauvet Mağarası, bizon resmi

LEVHA 2

1. Niaux Mağarası, bizon resmi

2. Niaux Mağarası, bizon resmi

LEVHA 3

1. Lascaux Mağarası, Büyük Boğa Salonu

2. Lascaux Mağarası, Büyük Boğa Salonu, boğa figürleri

LEVHA 4

1. Lascaux Mağarası, Büyük Boğa Salonu, boğa figürü

2. Lascaux Mağarası, Büyük Boğa Salonu, boğa figürleri

LEVHA 5

1. Lascaux Mağarası, Büyük Boğa Salonu, boğa figürleri

2. Lascaux Mağarası, Resimli Salon, Büyük siyah boğa figürü

LEVHA 6

1. Altamira Mağarası duvar resimleri

2. Altamira Mağarası, bizon figürü

LEVHA 7

1. Göbeklitepe, boğa kabartmalı payanda

2. Göbeklitepe, boğa kabartmalı payanda

LEVHA 8

1. Çatalhöyük, duvar resmi, boğa betimi

2. Çatalhöyük, duvar üzerinde, sıvanın kesilmesi ve boyanması ile oluşturulmuş boğa figürü

LEVHA 9

1. Çatalhöyük, duvarlara gömülü, sıva ile bezeli boğa kafatası

2. Çatalhöyük, duvara gömülü, sıva ile bezeli boğa kafatasları

LEVHA 10

1. Çatalhöyük, sıva ile bezeli, duvara gömülü boğa başı

2. Çatalhöyük, sıva bezeli, duvara gömülü boğa başı

LEVHA 11

1. Çatalhöyük, sıvayla bezeli boğa başı

2. Çatalhöyük, boğa başı ve sekiye gömülü boğa boynuzları

LEVHA 12

1. Çatalhöyük, sıva bezeli boğa başı

2. Çatalhöyük, sekiye gömülü boğa boynuzları

LEVHA 13

1. Köşkhöyük, kabartmalı kap parçası

2. Köşkhöyük, kabartmalı kap

LEVHA 14

1. Alacahöyük Kral Mezarları, standart başlığı

2. Alacahöyük Kral Mezarları, standart başlığı

LEVHA 15

1. Horoztepe, standart başlığı

2. Alacahöyük Kral Mezarları, standart başlığı

LEVHA 16

1. Alacahöyük Kral Mezarları, standart başlığı

2. Alacahöyük Kral Mezarları, standart başlığı

LEVHA 17

1. Korucutepe, boğa heykelciği

LEVHA 18

1a. Kültepe, boğa protomları ile bezeli kap

1b. Kültepe, boğa protomları ile bezeli kap

LEVHA 19

1a. Kültepe, boğa figürlü kap

1b. Kültepe, boğa ***BIBRU***'su

LEVHA 20

1a. İnandık, boğa başlı testi

1b. İnandık, boğa başlı testinin ağız kısmı

LEVHA 21

1. Eskiyapar vazosu

LEVHA 22

1a. Eskiyapar vazosu ağız kısmı

1b. Eskiyapar vazosu, gövde üzerinde yer alan boğa protomları

LEVHA 23

1. İnandık vazosu

LEVHA 24

1a. İnandık vazosu, ağız kısmı boğa başı heykelcikleri

1b. İnandık vazosu, ağız kısmında bulunan boğa başı heykelciği

LEVHA 25

1. İnandık vazosu, ikinci friz, altar üzerinde boğa tasviri

LEVHA 26

1a. İnandık vazosu, ikinci friz, yerde yatan boğa betimi

1b. İnandık vazosu, gövde üzerinde yer alan boğa betimleri

LEVHA 27

1. Hüseyindede vazosu

LEVHA 28

1a. Hüseyindede vazosu

1b. Hüseyindede vazosu

LEVHA 29

1a. Hüseyindede vazosu

1b. Hüseyindede vazosu

LEVHA 30

1a. Hüseyindede vazosu

1b. Hüseyindede vazosu

LEVHA 31

1. Alacahöyük, vazo ağız parçası

2. Alacahöyük, kabartmalı kap parçası

LEVHA 32

1. Eskiyapar vazo parçası.

2. Eskiyapar vazo parçası.

LEVHA 33

1. Eskiyapar vazo parçası.

2. Eskiyapar vazo parçası.

LEVHA 34

1. Alişar, vazo parçası.

2. Maşathöyük, vazo ağzına ait boğa başı heykelciği

LEVHA 35

1. Maşathöyük, vazo ağzına ait boğa başı heykelciğinin yandan görünüşü

2. Kabaklı, vazo parçası

LEVHA 36

1. Boğazköy, boğa kabartmalı vazo parçası

2. Boğazköy, kabartmalı vazo parçası

LEVHA 37

1. Boğazköy, kabartmalı vazo parçası

2. Boğazköy, kabartmalı vazo parçası

LEVHA 38

1. Boğazköy, kabartmalı vazo parçası

2. Boğazköy, kabartmalı vazo parçası

LEVHA 39

1. Boğazköy, kabartmalı vazo parçası

2. Boğazköy, kabartmalı vazo parçası

LEVHA 40

1a. İnandık, bir vazoya ait kulp ve ağız parçası

1b. İnandık, bir vazoya ait kulp parçasının yandan görünüşü

LEVHA 41

1. İnandık boğa ***BIBRU'***su

LEVHA 42

1. İnandık boğa ***BIBRU'***su

LEVHA 43

1. İnandık boğa ***BIBRU'***su

LEVHA 44

1. Boğazköy boğa ***BIBRU*** ları.

LEVHA 45

1a. Boğazköy boğa ***BIBRU'***su

1b. Boğazköy boğa ***BIBRU'***su

LEVHA 46

1a. Boğazköy boğa ***BIBRU'***su

1b. Boğazköy boğa ***BIBRU'***su

LEVHA 47

1a. Boğazköy boğa ***BIBRU'***su

1b. Boğazköy boğa ***BIBRU'***su

LEVHA 48

1. Boğazköy boğa ***BIBRU'*** ları, arkadan görünüş

LEVHA 49

1a. Tokat, boğa ***BIBRU*** 'su

1b. Tokat, boğa ***BIBRU*** 'su

LEVHA 50

1. Eskiyapar boğa ***BIBRU*** 'su

2. Eskiyapar boğa ***BIBRU*** 'su

LEVHA 51

1. Alacahöyük, boğa ***BIBRU*** 'su

2. Alacahöyük, boğa ***BIBRU*** 'su

LEVHA 52

1a. Korucutepe, boğa ***BIBRU*** 'su

1b. Korucutepe, boğa ***BIBRU*** 'su

LEVHA 53

1. Boğazköy, boğa ***BIBRU*** 'suna ait bacak ve kuyruk parçası

2. Boğazköy, boğa ***BIBRU*** 'suna ait bacak parçası

LEVHA 54

1. Boğazköy, boğa ***BIBRU*** 'suna ait boynuz ve kulak parçası

2. Korucutepe, boğa heykelciği

LEVHA 55

1. Korucutepe, boğa heykelciği

2. Tyszkiewicz mührü

LEVHA 56

1. Tyszkiewicz mührü

2. Boğazköy, mühür baskısı

LEVHA 57

1. Boğazköy, mühür baskısı

2. Boğazköy'den mühür

LEVHA 58

1. Boğazköy, mühür baskısı

2. Boğazköy, mühür baskısı

LEVHA 59

1. Boğazköy, mühür baskısı

2. Boğazköy, mühür baskısı

LEVHA 60

1. Gaziantep, bronz heykelciği

2. Gaziantep, bronz heykelciki

LEVHA 61

1. Kuşaklı-Sarissa boğa ***BIBRU'***ları

LEVHA 62

1a. Maşathöyük boğa ***BIBRU'***su

1b. Maşathöyük boğa ***BIBRU'***su

LEVHA 63

1a. Maşathöyük boğa ***BIBRU'***suna ait ayak parçası

1b. Maşathöyük boğa ***BIBRU'***su ait ayak parçası

LEVHA 64

1a. Maşathöyük boğa ***BIBRU'***suna ait bacak parçası

1b. Maşathöyük boğa ***BIBRU'***su ait baş parçası

LEVHA 65

1. Maşathöyük boğa ***BIBRU'***suna ait boynuz

2. Maşathöyük boğa ***BIBRU'***su ait ayak parçaları

LEVHA 66

1. Boğazköy, boğa ***BIBRU'***suna ait baş parçası

2. Maşathöyük, kabartmalı kap parçası

LEVHA 67

1. El biçimli ***BIBRU***

LEVHA 68

1. El biçimli ***BIBRU***

LEVHA 69

1. Boğa ***BIBRU'***su

LEVHA 70

1a. Kastamonu, boğa ***BIBRU'***su

1b. Kastamonu, boğa ***BIBRU'***su

LEVHA 71

1. Alacahöyük, boğa heykelcikleri

LEVHA 72

1. Alacahöyük, boğa heykelciği

2. Alacahöyük, boğa heykelciği

LEVHA 73

1. Boğazköy, boğa heykelciğine ait bacaklar

2. Alacahöyük, boğa heykelciğine ait bacaklar

LEVHA 74

1. Alacahöyük, boğa heykelciğine ait sağ boynuz

2. Alacahöyük, boğa heykelciğine ait sol boynuz

LEVHA 75

1. Çumra, bronz boğa heykelciği

2. Boğazköy, boğa biçimli kolye ucu

LEVHA 76

1a. Kastamonu, kabartmalı kap

1b. Kastamonu, kabartmalı kap

LEVHA 77

1. Kastamonu, kabartmalı kap

2. Kastamonu, tunç tripot

LEVHA 78

1a. Boğazköy, boğa heykelciği

1b. Boğazköy, boğa heykelciği

LEVHA 79

1. Çumra, boğa heykelciği

2. Maşathöyük, boğa heykelciği

LEVHA 80

1. Maşathöyük, boğa heykelciğinin başı

2. Boğazköy, boğa heykelciğinin başı

LEVHA 81

1a. Korucutepe, boğa heykelciği

1b. Korucutepe, boğa heykelciği

LEVHA 82

1. Boğazköy, mühür baskısı

2. Boğazköy, mühür baskısı

LEVHA 83

1. Boğazköy, mühür baskısı

2. Boğazköy, mühür baskısı

LEVHA 84

1a. Boğazköy, mühür baskısı

1b. Boğazköy, mühür baskısı

LEVHA 85

1a. Boğazköy, mühür baskısı

1b. Boğazköy, mühür baskısı

LEVHA 86

1. Boğazköy, mühür baskısı

2. Boğazköy, mühür baskısı

LEVHA 87

1. Boğazköy, mühür

2. Boğazköy, mühür baskısı

LEVHA 88

1. Boğazköy, mühür baskıları

2. Boğazköy, mühür baskısı

LEVHA 89

1a. Boğazköy, mühür baskısı

1b. Boğazköy, mühür baskısı

LEVHA 90

1a. Boğazköy, mühür baskıları

1b. Boğazköy, mühür baskısı

LEVHA 91

1. Boğazköy, II. Muwatalli'ye ait mühür baskısı

2. Boğazköy, II. Muwatalli'ye ait mühür baskısı

LEVHA 92

1. Boğazköy, II. Muwatalli ve Danuhepa'nın ortak mühür baskısı

2. Boğazköy, III. Muršil'ye ait mühür baskısı

LEVHA 93

1. Sivas, Yüzük Mühür

2. Boğazköy, çeşme taşı

LEVHA 94

1a. Eflatunpınar, boğa heykelleri

1b. Eflatunpınar, boğa protomu

LEVHA 95

1a. Eflatunpınar, boğa protomu

1b. Eflatunpınar, boğa protomu

LEVHA 96

1a. Kırşehir, boğa protomu

1b. Kırşehir, boğa protomu

LEVHA 97

1a. Kırşehir, boğa protomu

1b. Kırşehir, boğa protomu

LEVHA 98

1a. Kırşehir, boğa protomu

1b. Kırşehir, boğa protomu

LEVHA 99

1a. Alacahöyük ortostatları

1b. Alacahöyük ortostatları

LEVHA 100

1a. Alacahöyük ortostatı

1b. Alacahöyük ortostatı, altar üzerinde boğa heykeli kabartması

LEVHA 101

1. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Alacahöyük ortostatları genel görünüm

LEVHA 102

1a. Alacahöyük ortostatı, saldırma anındaki boğa kabartması

1b. Alacahöyük ortostatı, tekerlekli boğa ritonu kabartması

LEVHA 103

1a. Alacahöyük ortostatı, dana tutan aslan kabartması

1b. Alacahöyük ortostatı, dana tutan aslan kabartması

LEVHA 104

1. Sirkeli kaya kabartması.

LEVHA 105

1a. Sirkeli kaya kabartması.

1b. Sirkeli kaya kabartması.

LEVHA 106

1a. Hanyeri-Gezbel kaya kabartması

1b. Hanyeri-Gezbel kaya kabartması

LEVHA 107

1a. Hanyeri-Gezbel kaya kabartması

1b. İmamkulu kaya kabartması

LEVHA 108

1a. Yazılıkaya açık hava tapınağı

1b. Yazılıkaya açık hava tapınağı, A odası, ana sahnesi

LEVHA 109

1. Boehmer 1983: Levha 84

2. Boehmer 1983: Levha 83

LEVHA 110

1. Boehmer 1983:Levha 85

2. Boehmer 1983:Levha 89

LEVHA 111

1. Boehmer- Güterbock 1987: Levha XV, 148 a-m.

2. Akurgal 2000: Resim 44 a-d

LEVHA 112

1. Emre- Çınaroğlu 1993: Resim 23

LEVHA 113

1. Boehmer- Güterbock 1987: Levha XI, 117.

2. Boehmer- Güterbock 1987: Levha XXXVIII, 308.

LEVHA 114

1. Beran 1967: Levha 10-III,129.

2. Boehmer- Güterbock 1987: Levha XXVI, 217.

LEVHA 115

1. Beran 1967: Levha 10-III, 130.

2. Beran 1967: Levha 10-III, 134.

LEVHA 116

1. Beran 1967: Levha 10-III, 135.

2. Boehmer-Güterbock 1987: Levha 15, XII, 250a.

LEVHA 117

1. Akurgal 2000: Resim 74.

LEVHA 118

1. Reimschneider 1959: Levha 7.

LEVHA 119

1. Macqueen 2001: Çizim 115.

HARİTA 1

Tathuntašša ve Hulaia Nehri Ülkesi muhtemel sınırları.

HARİTA 2

Assur Ticaret Kolonileri Çağı kervan yolları.

HARİTA 3

Hitit Eski Krallık Dönemi.

HARİTA 4

Hitit İmparatorluk Dönemi.



1

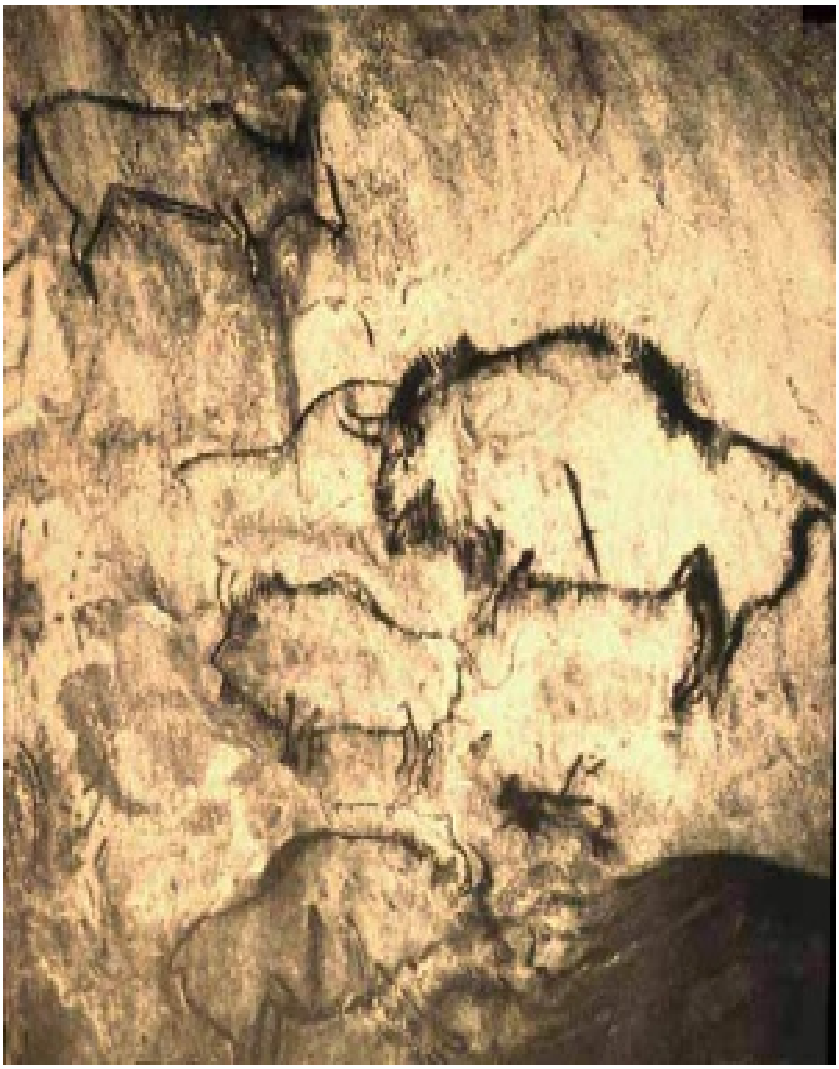


2

LEVHA 2



1



2

LEVHA 3



1



2



1



2



1



2



1



2



1



2



1



2



1



2



1



2



1



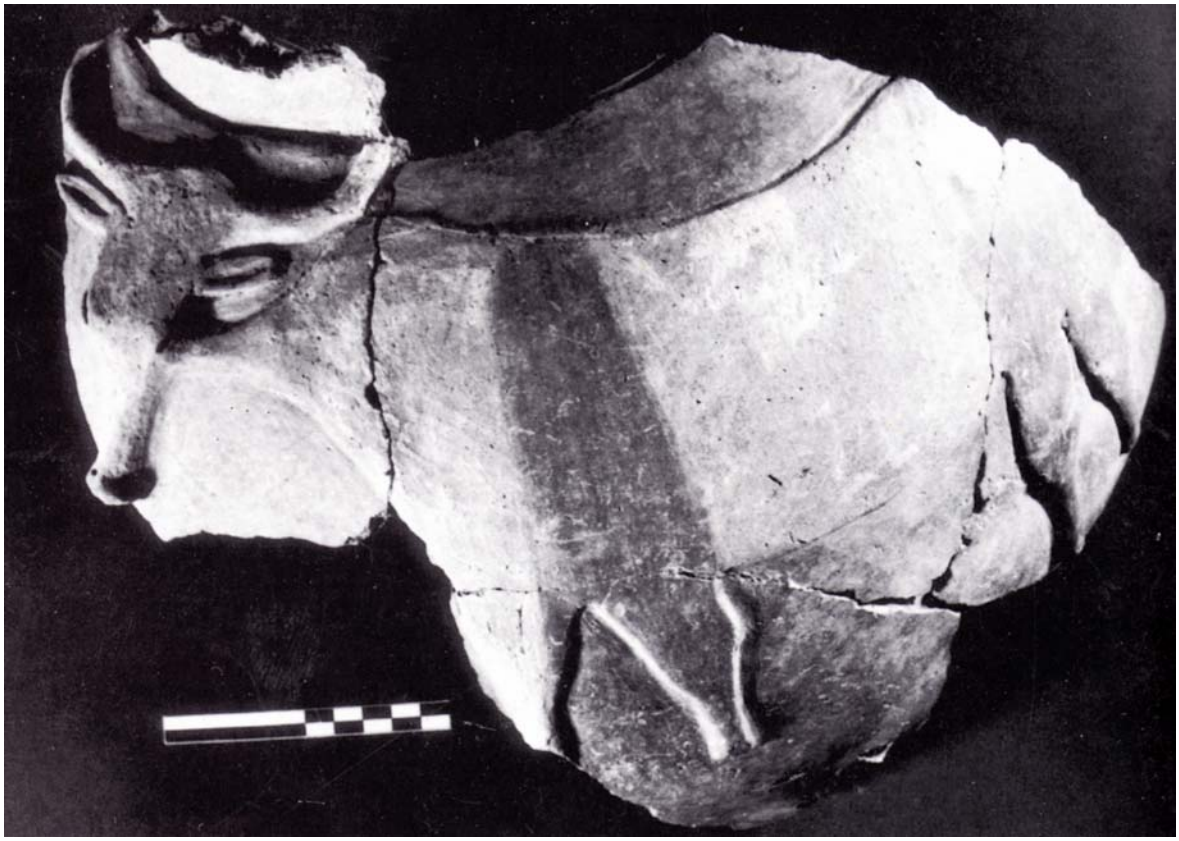
2



1



2



1



2



1



2



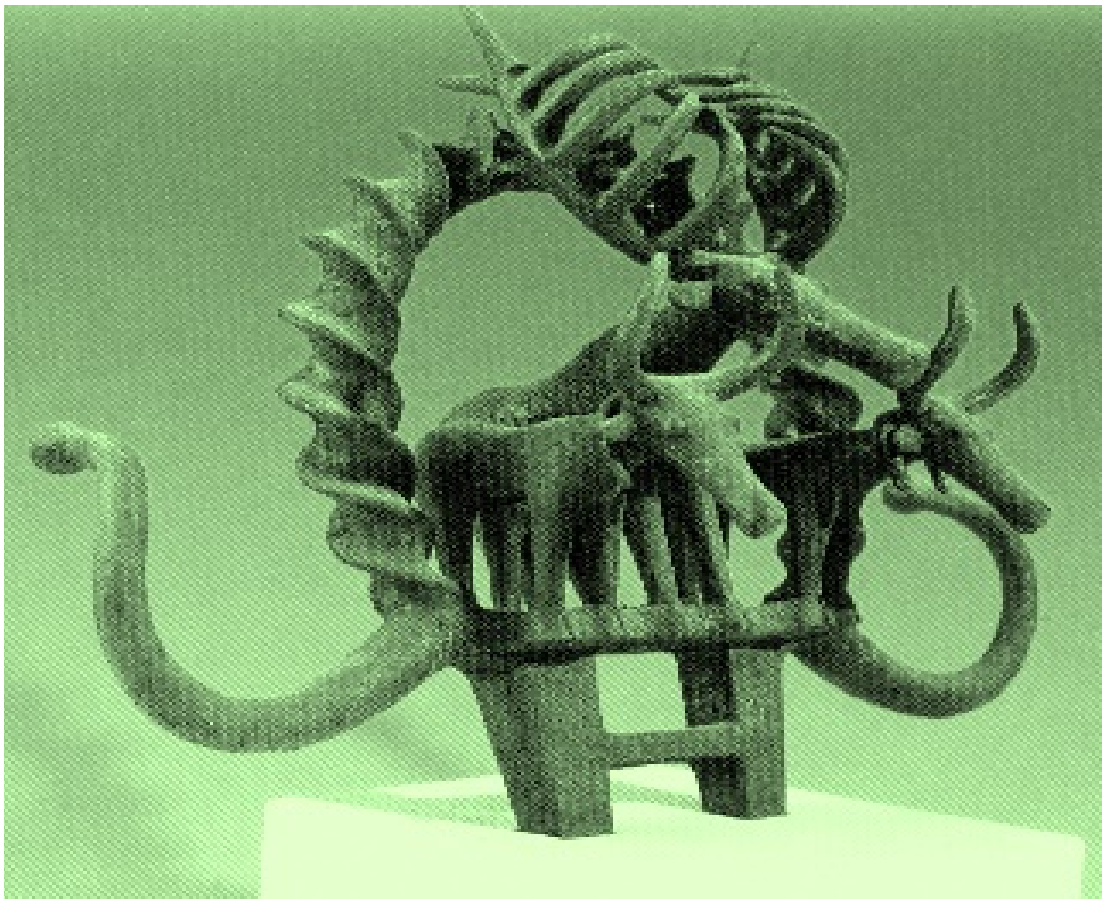
1



2



1



2



1



1



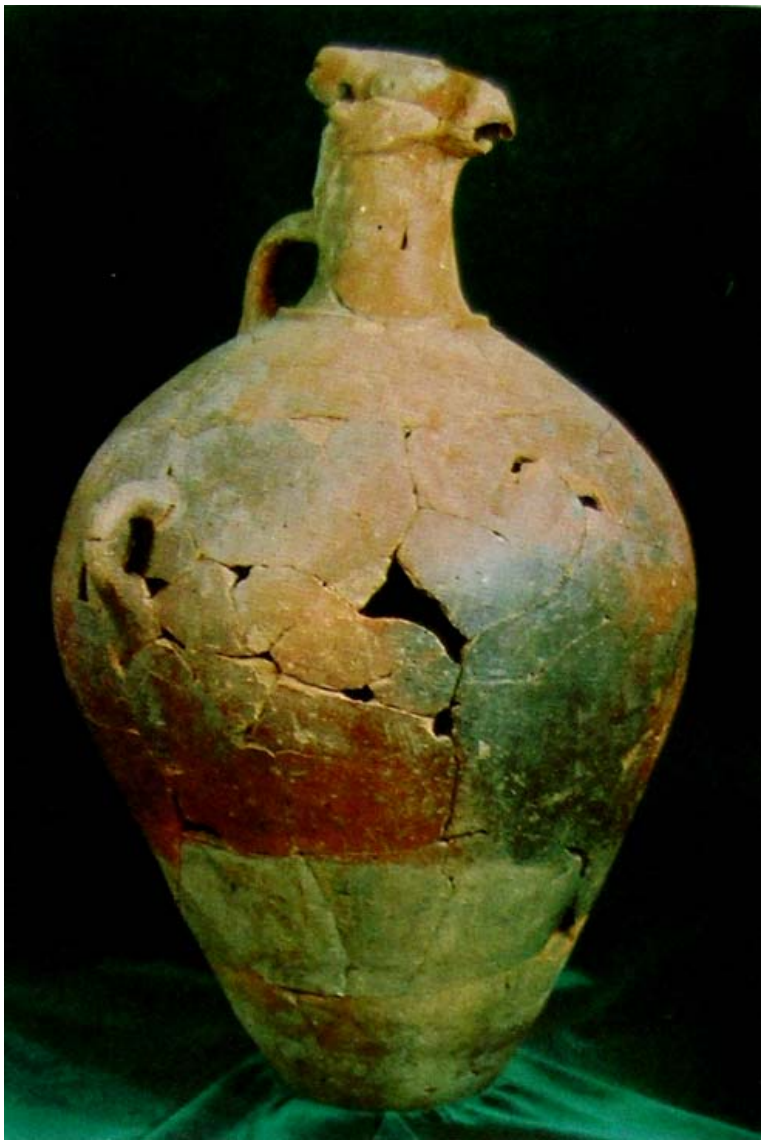
2



1



2



1a



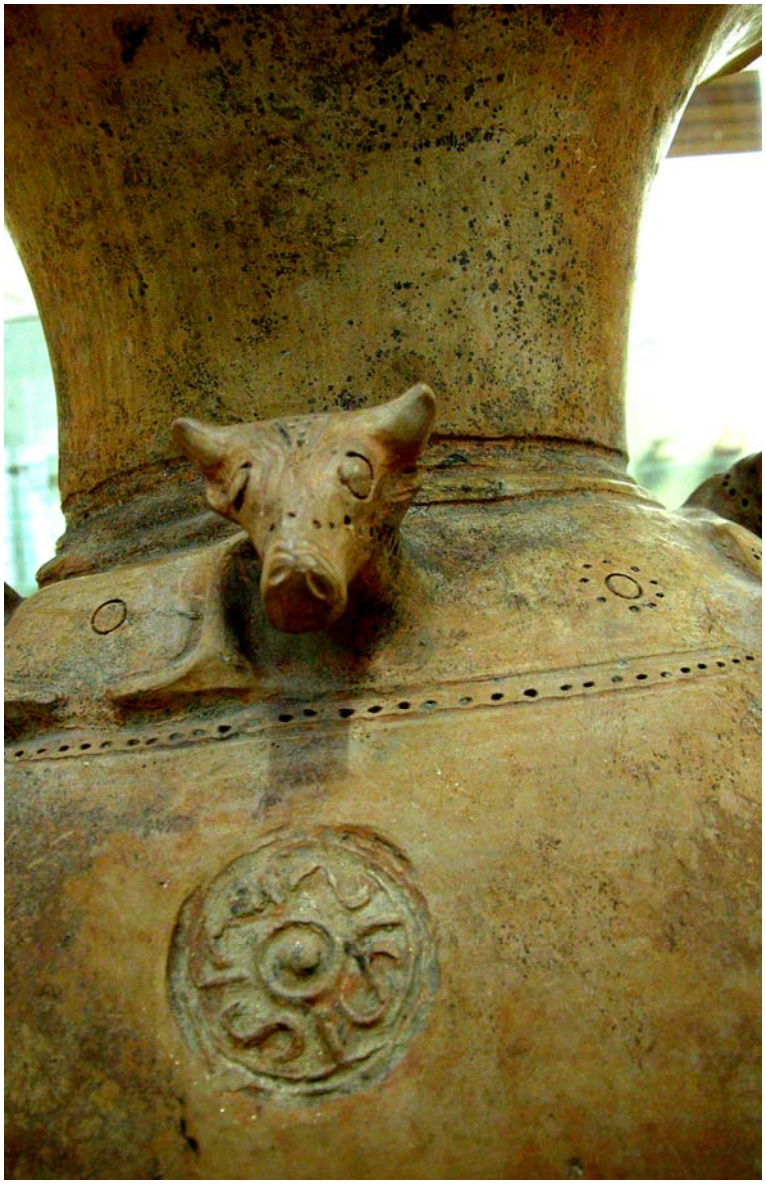
1b



1



1a



1b



1



1a



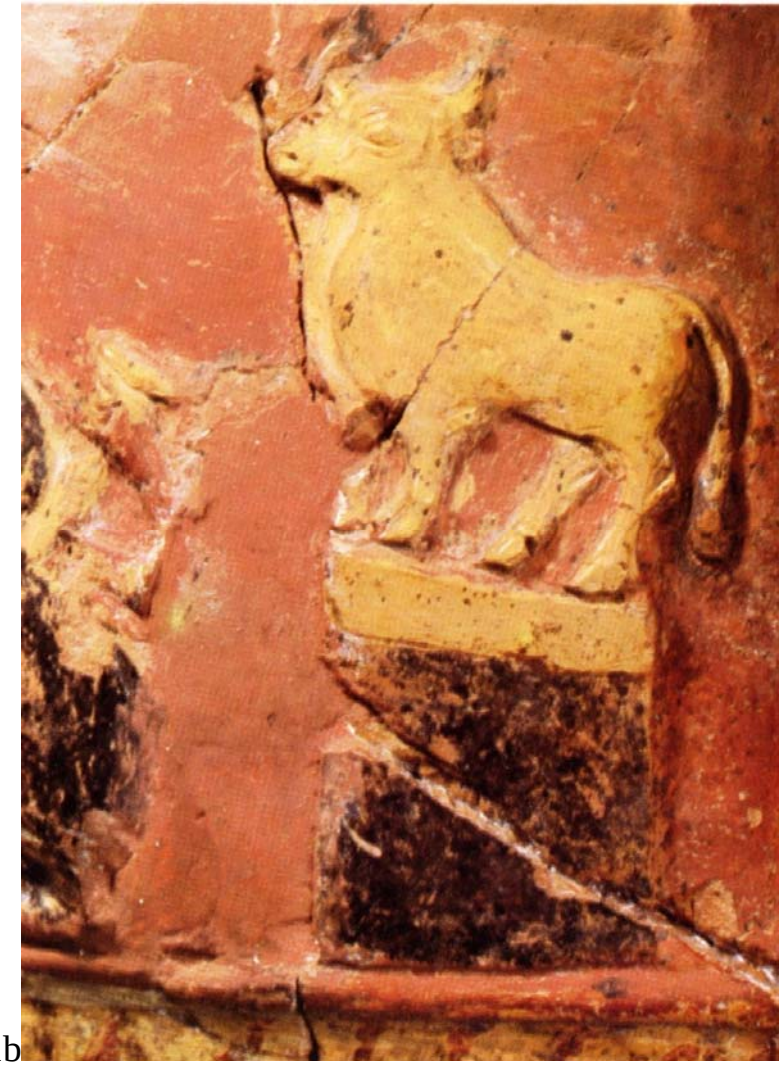
1b



1



1a



1b



1



1a



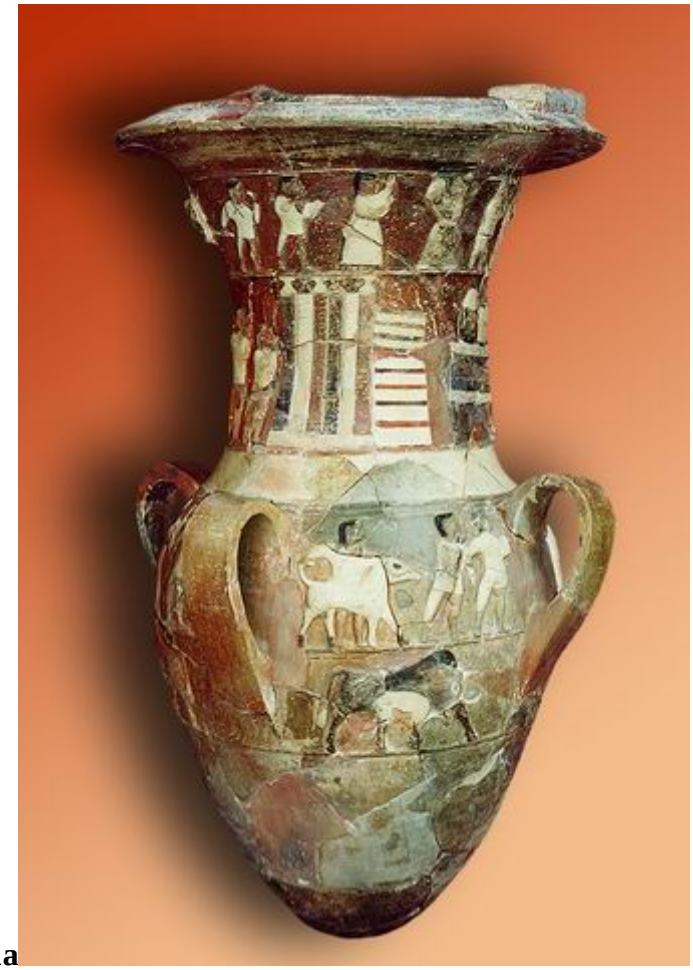
1b



1a



1b



1a



1b



1



2



1



2



1



2



1



2



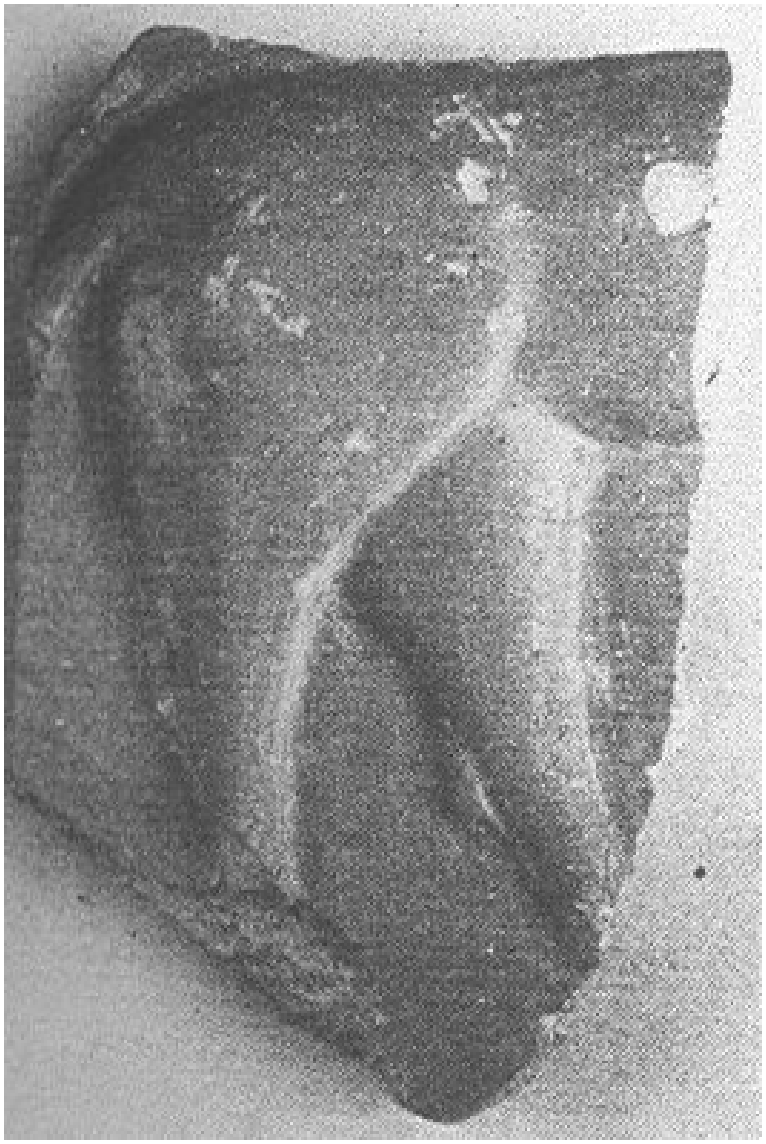
1



2



1



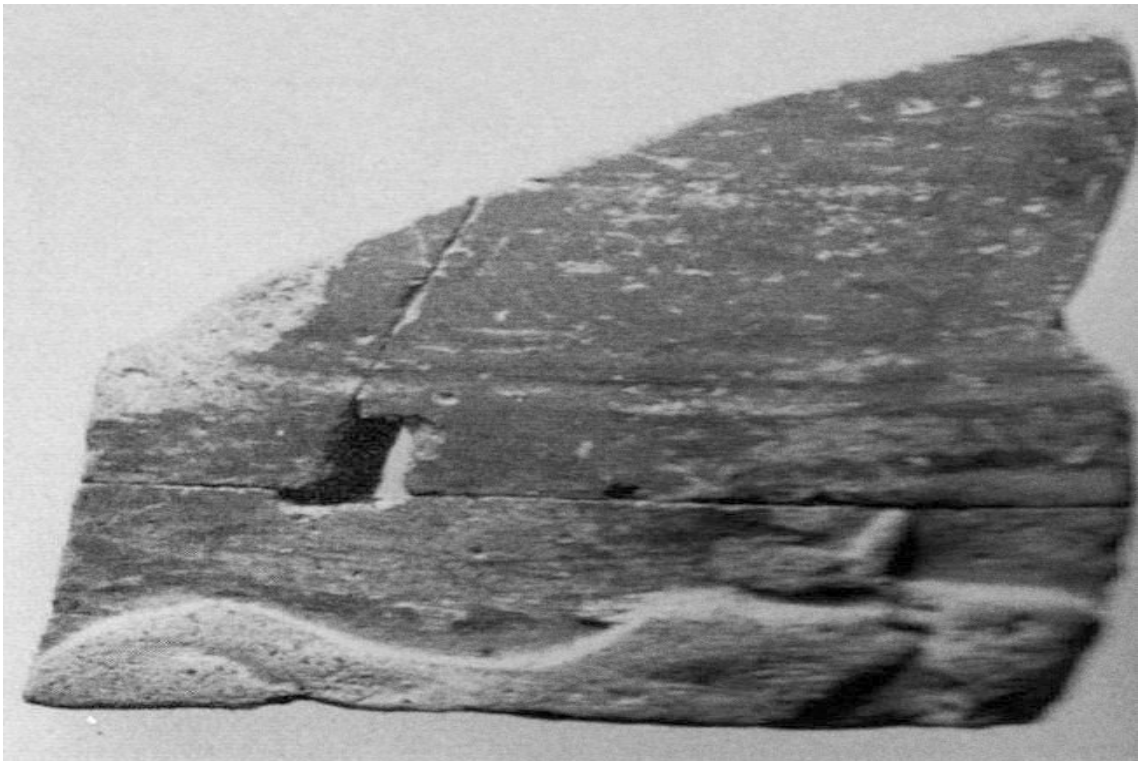
2



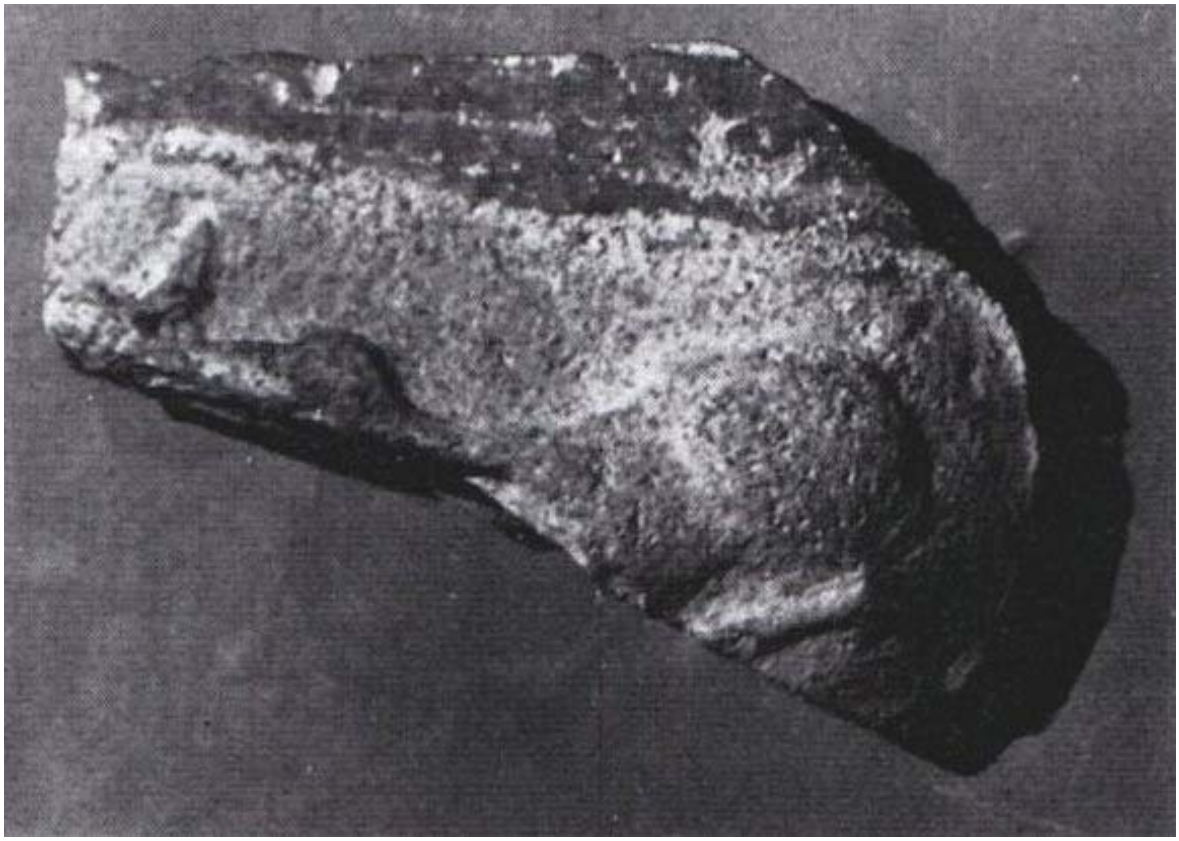
1



2



1



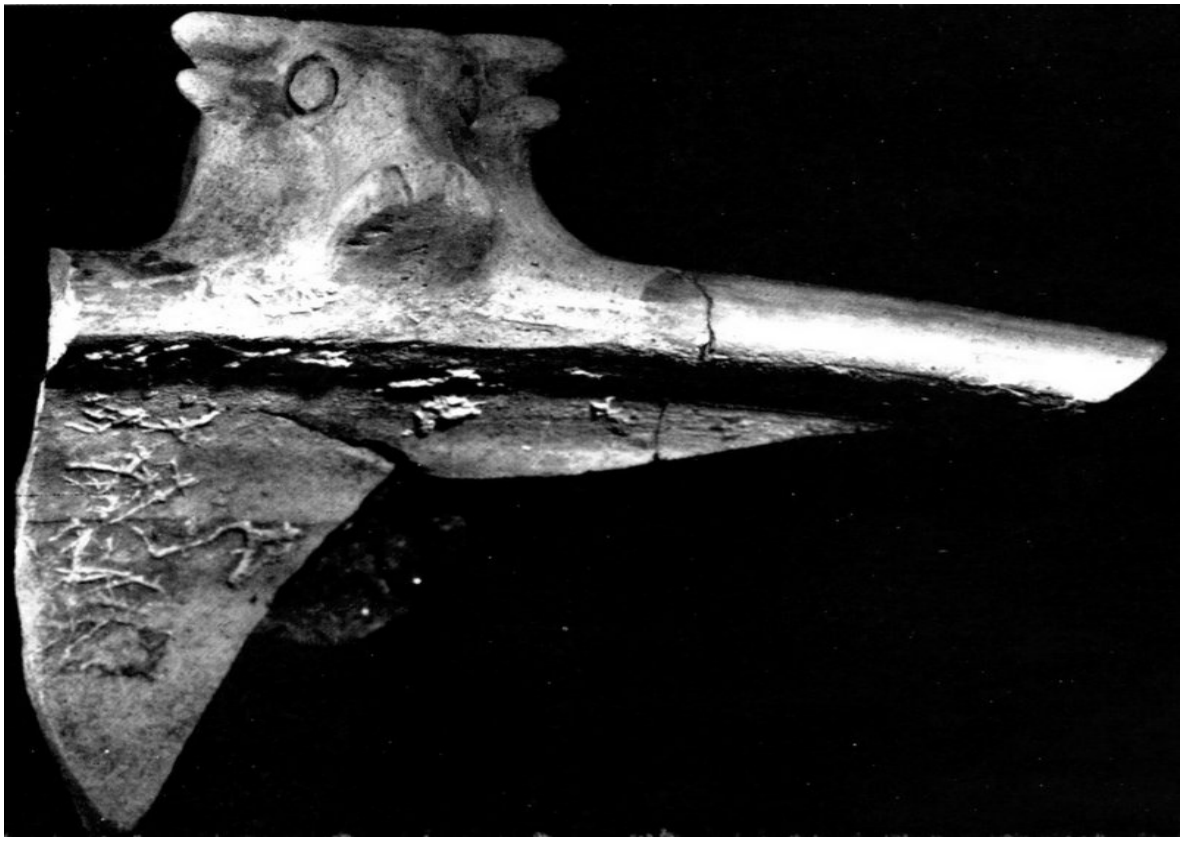
2



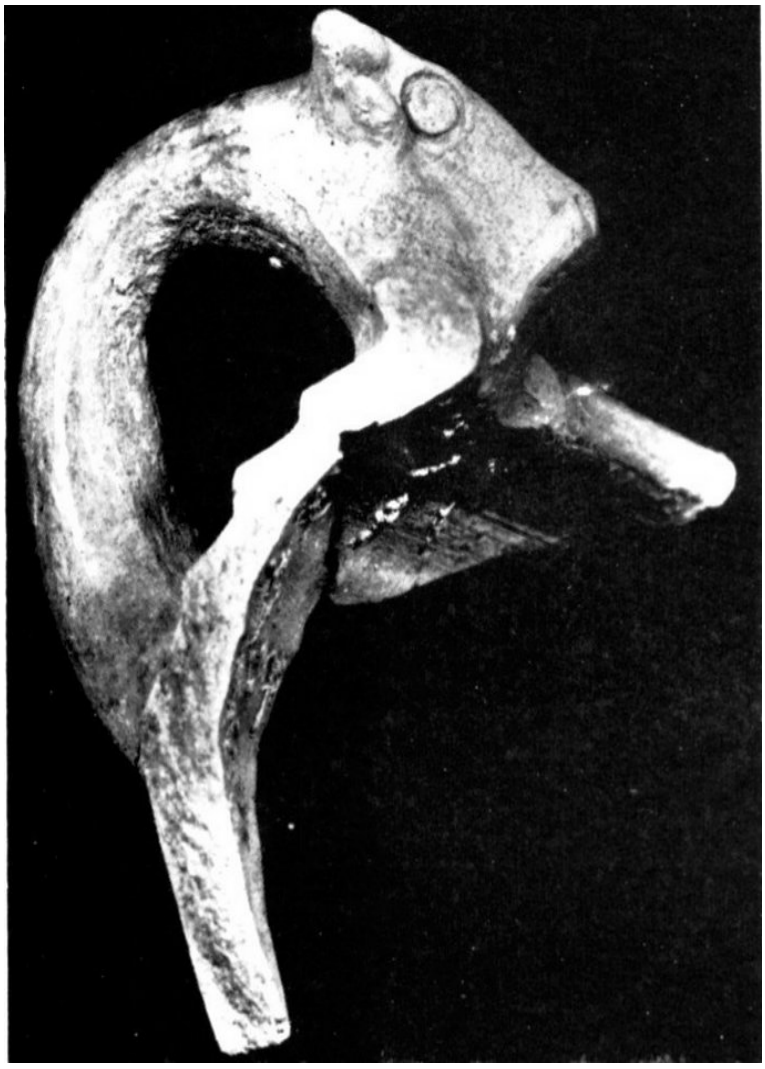
1



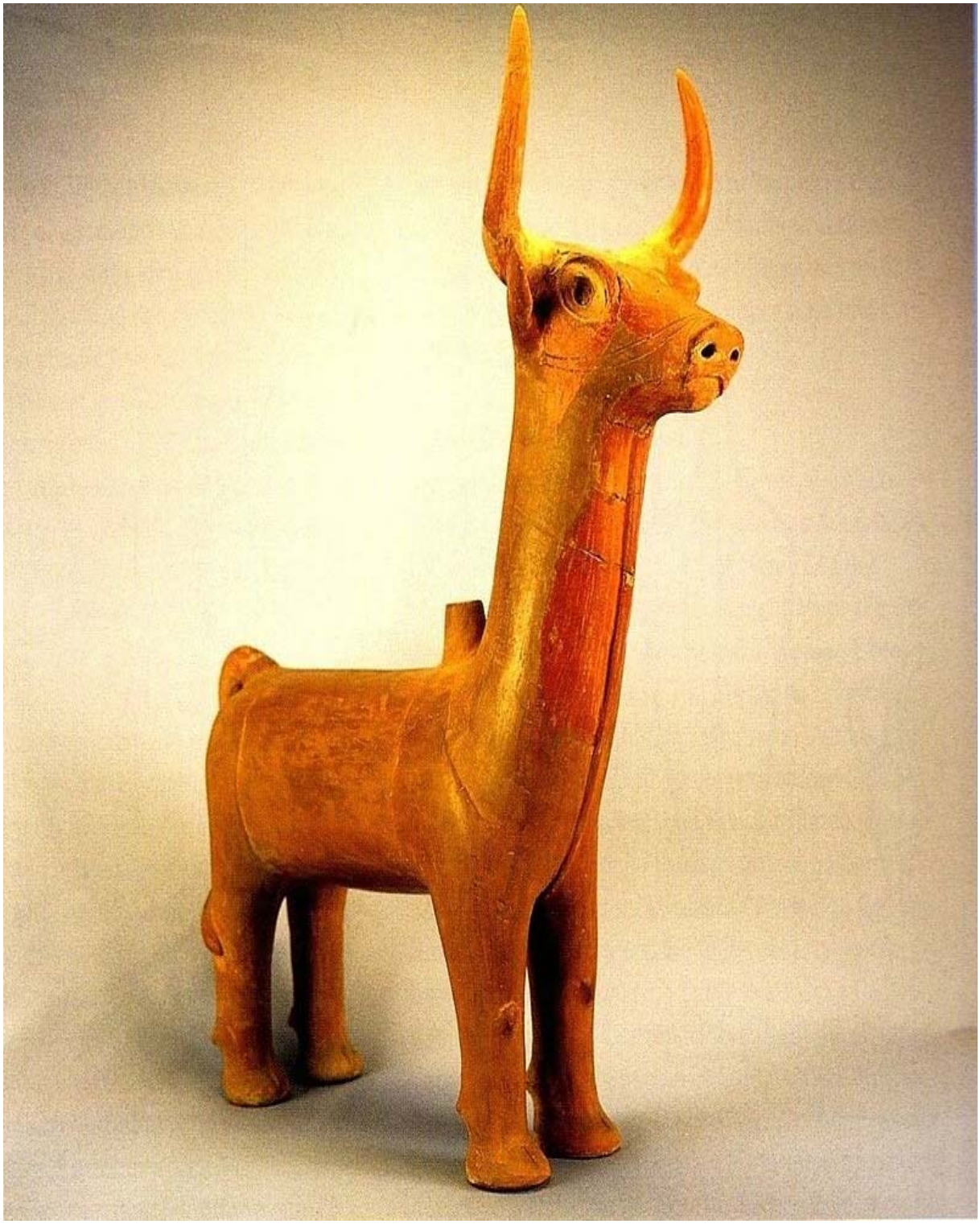
2



1



2



1



1



1



1



1a



1b



1a



1b



1a



1b



1



1a



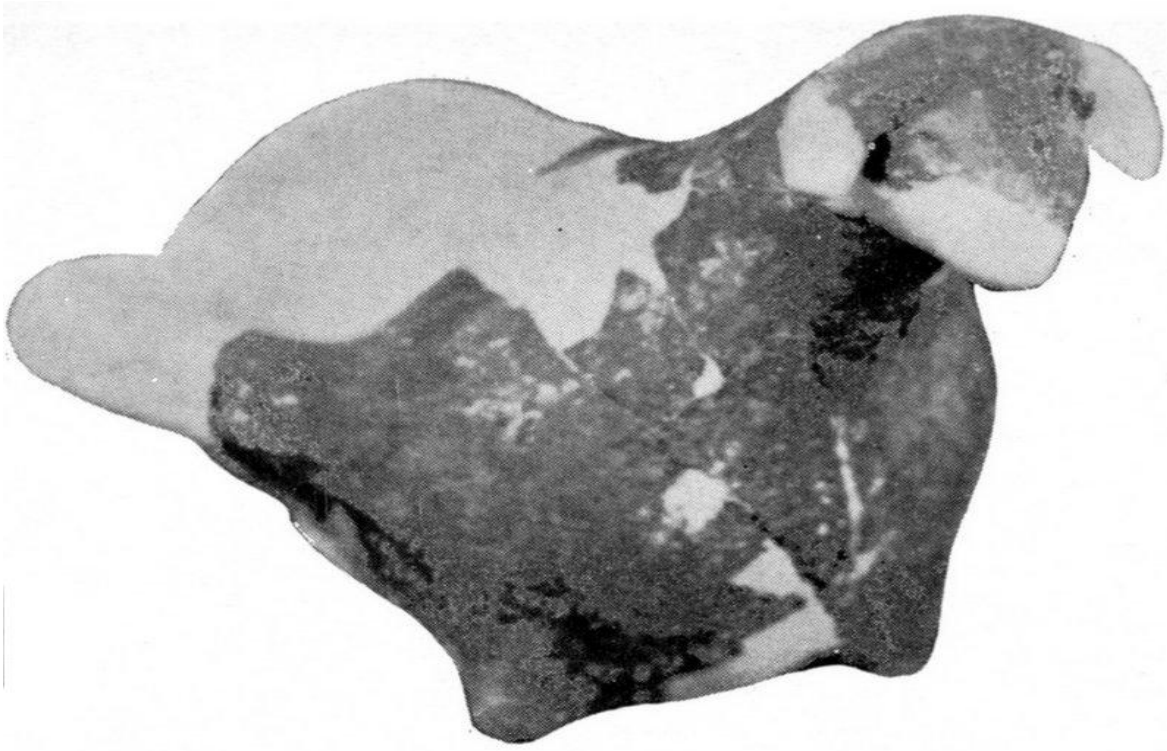
1b



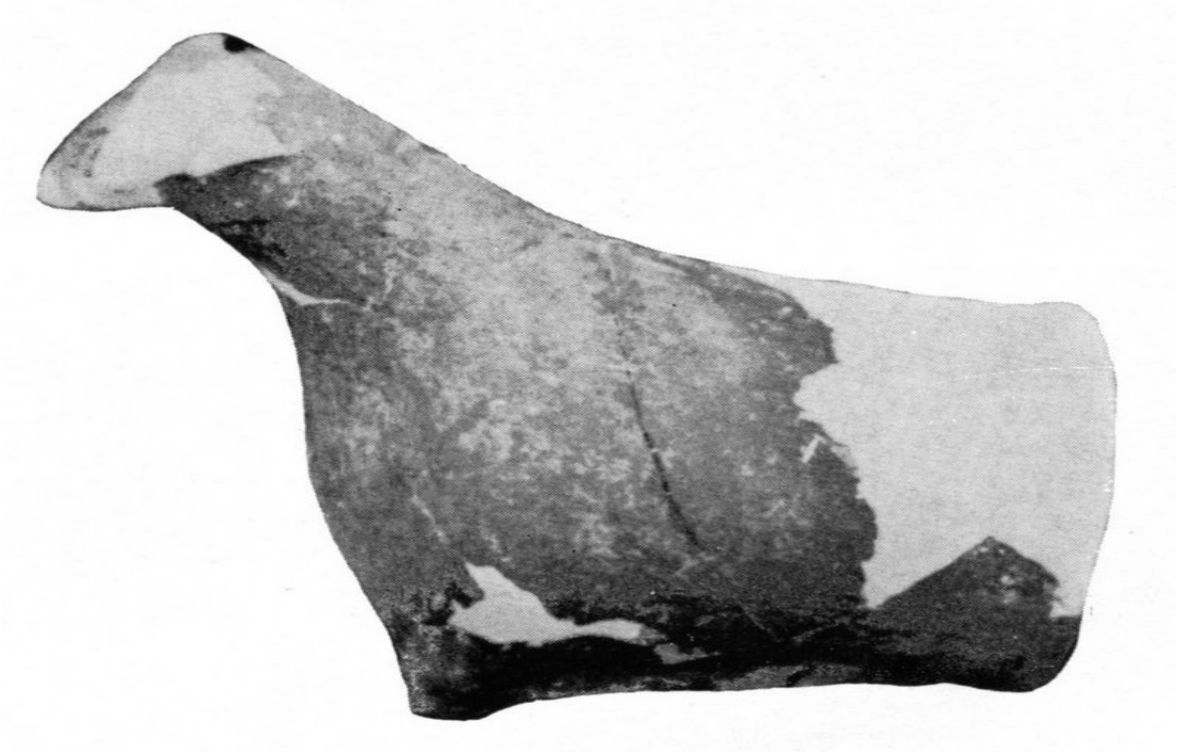
1



2



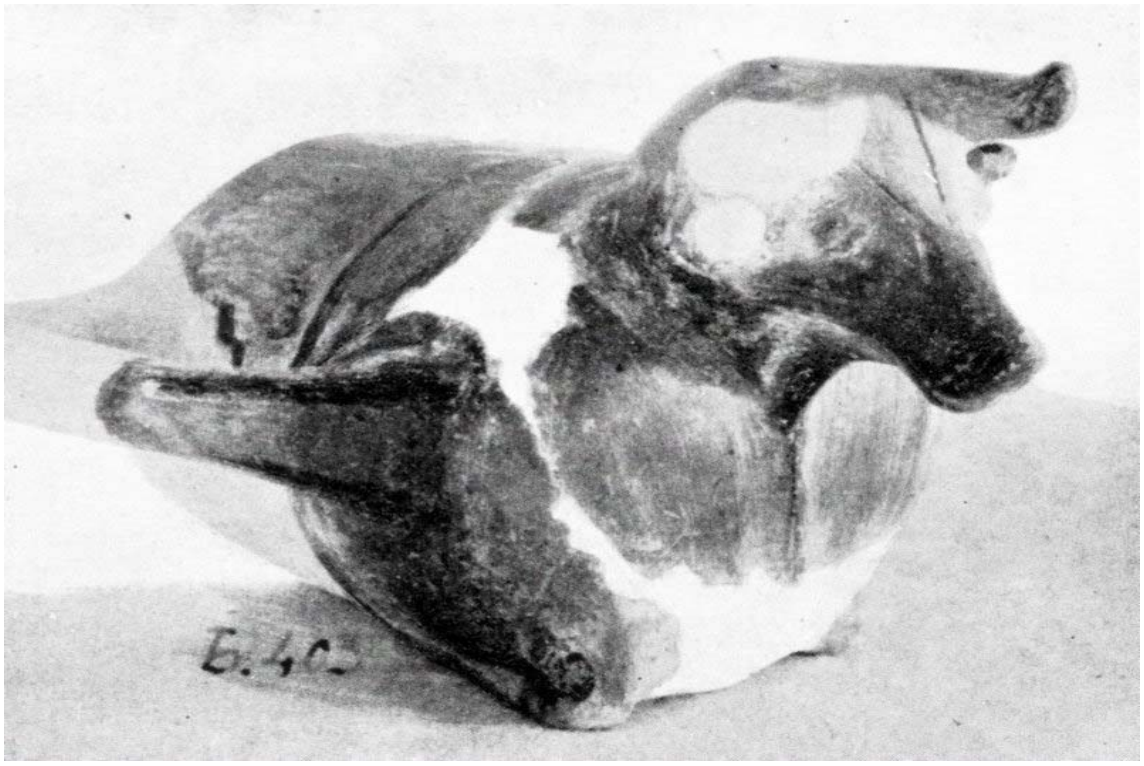
1a



1b



1



2



1



2



1



2



1



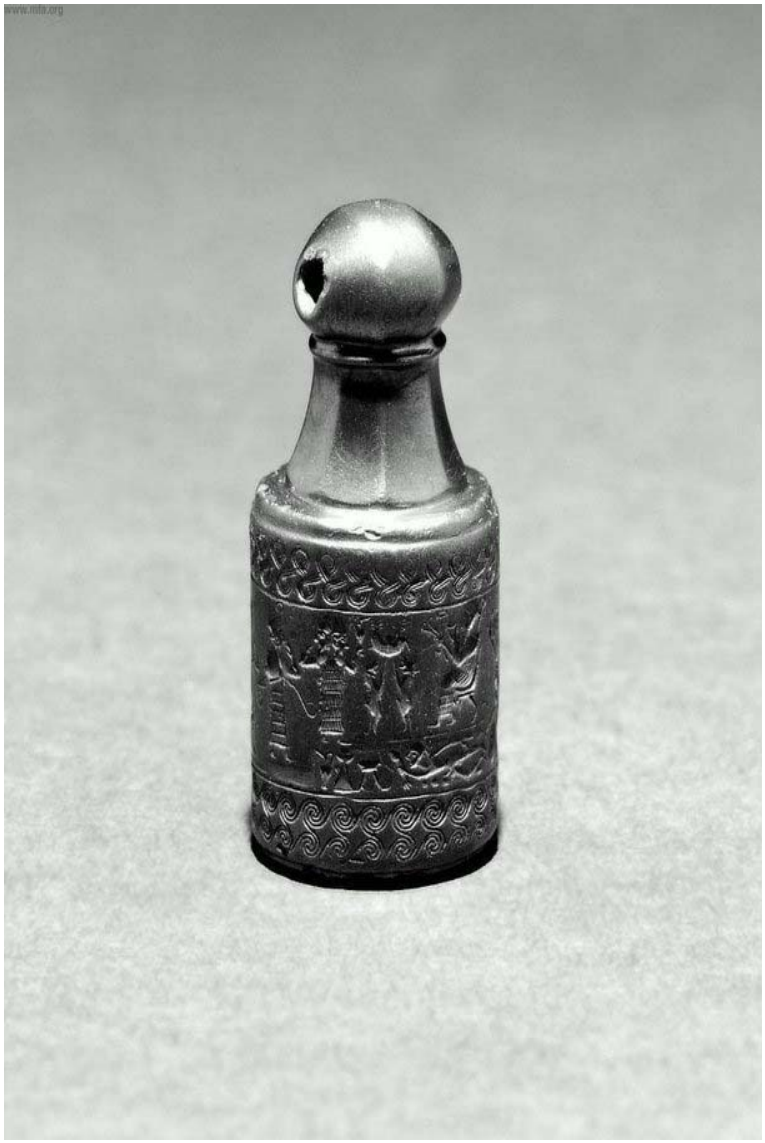
2



1



2



1



2



1



2



1

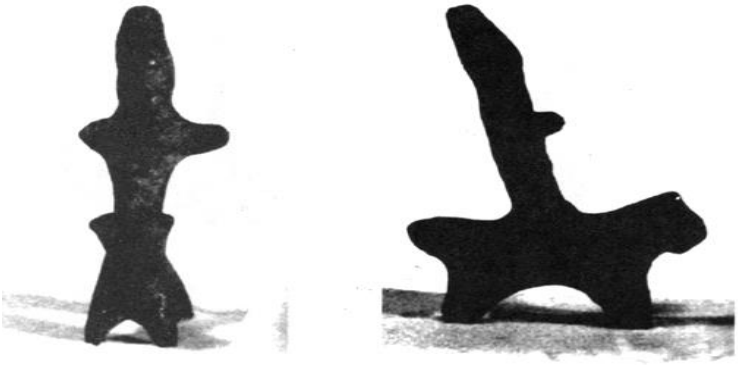


2





1





2



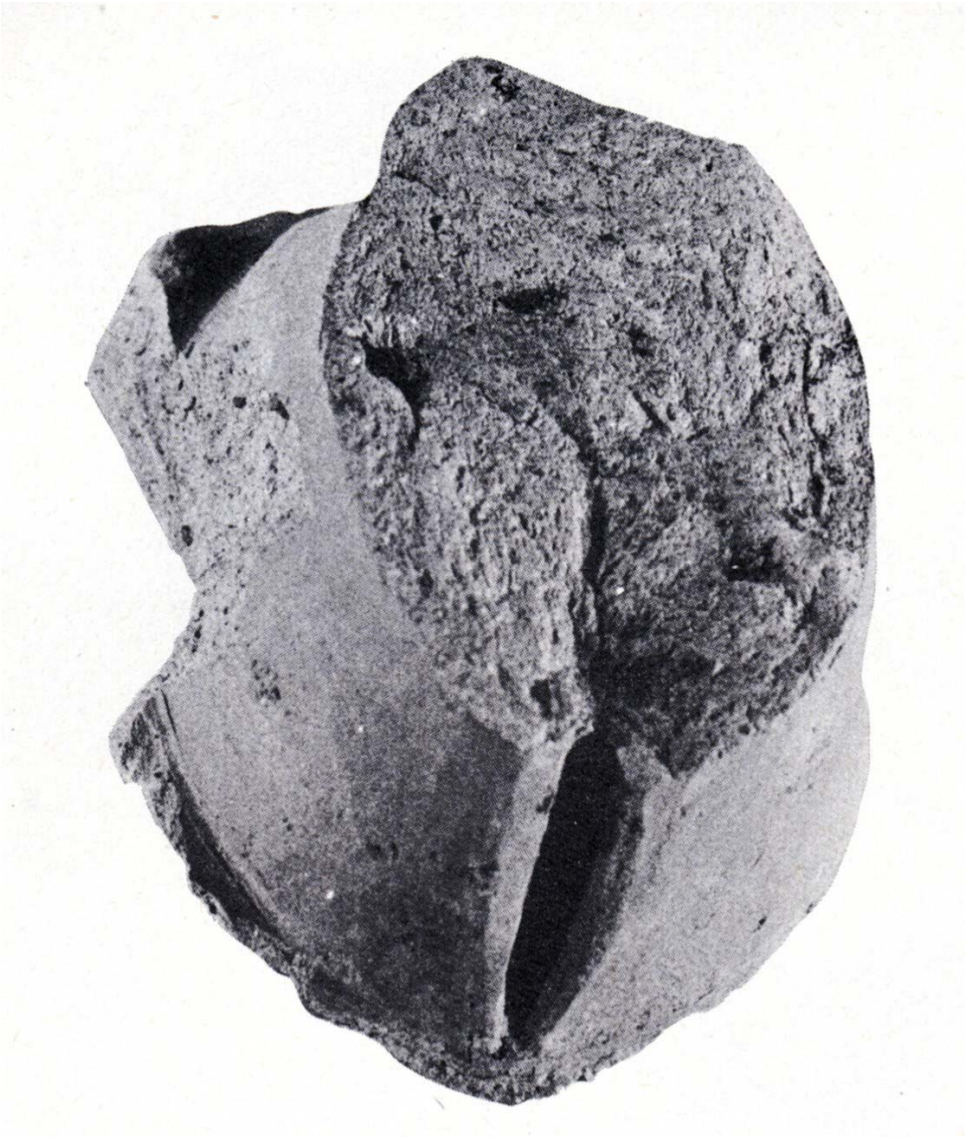
1



1a



1b



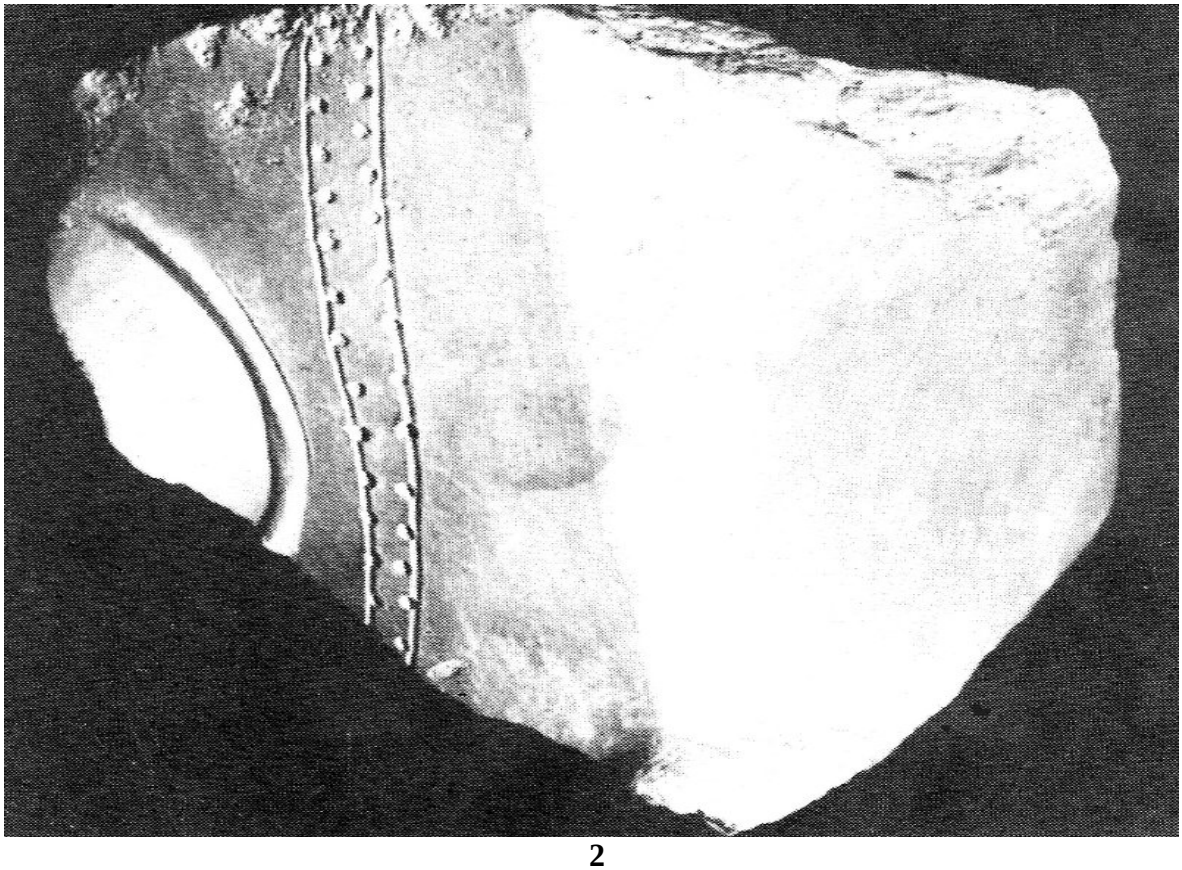
1a



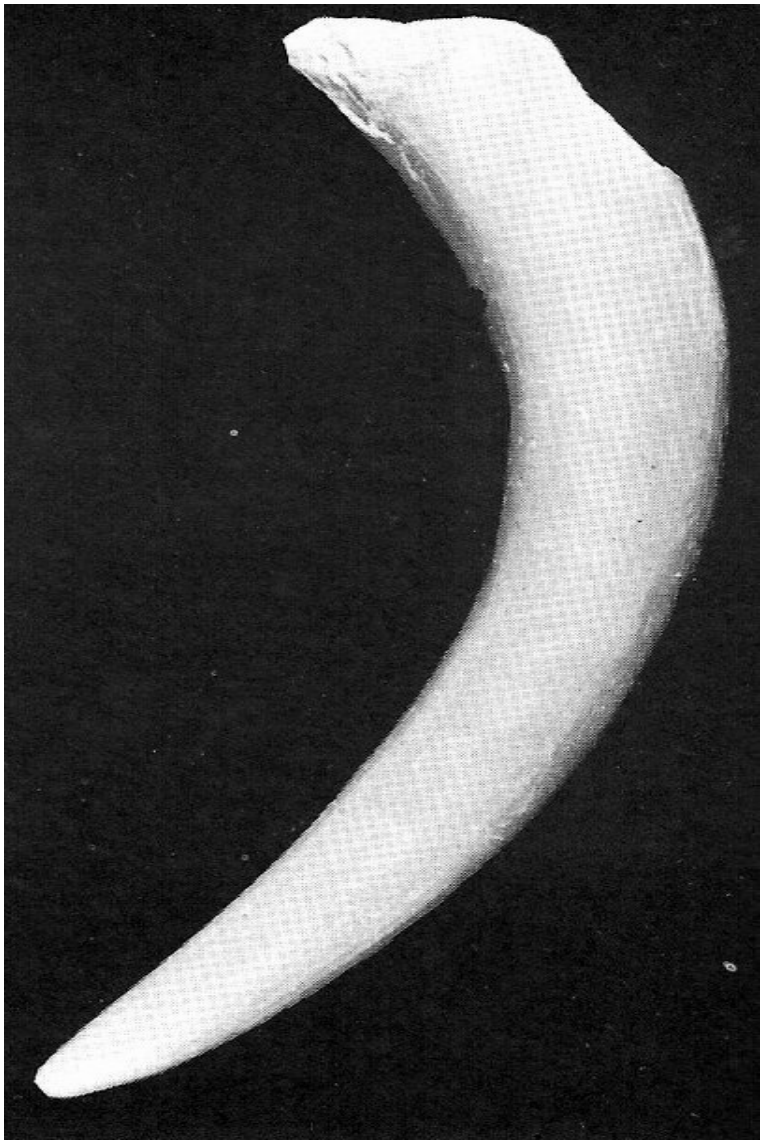
1b



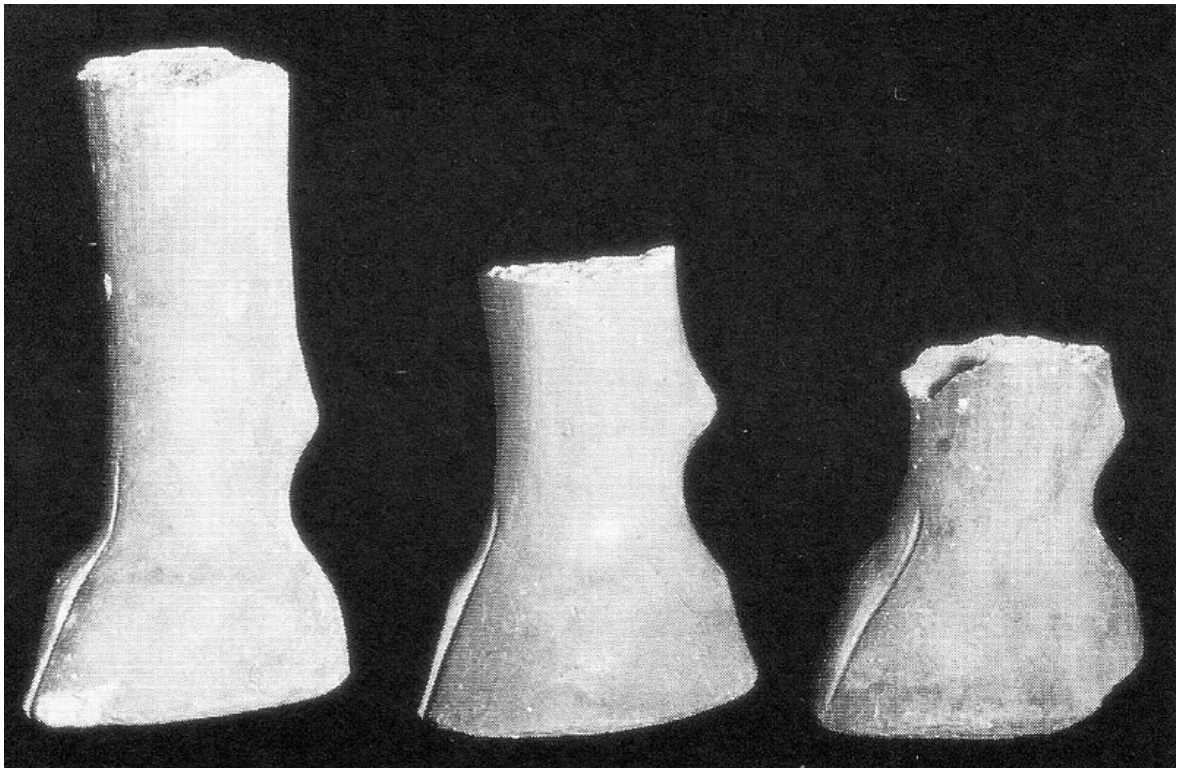
1



2



1



2



1



2



1



1



1



1a



1b



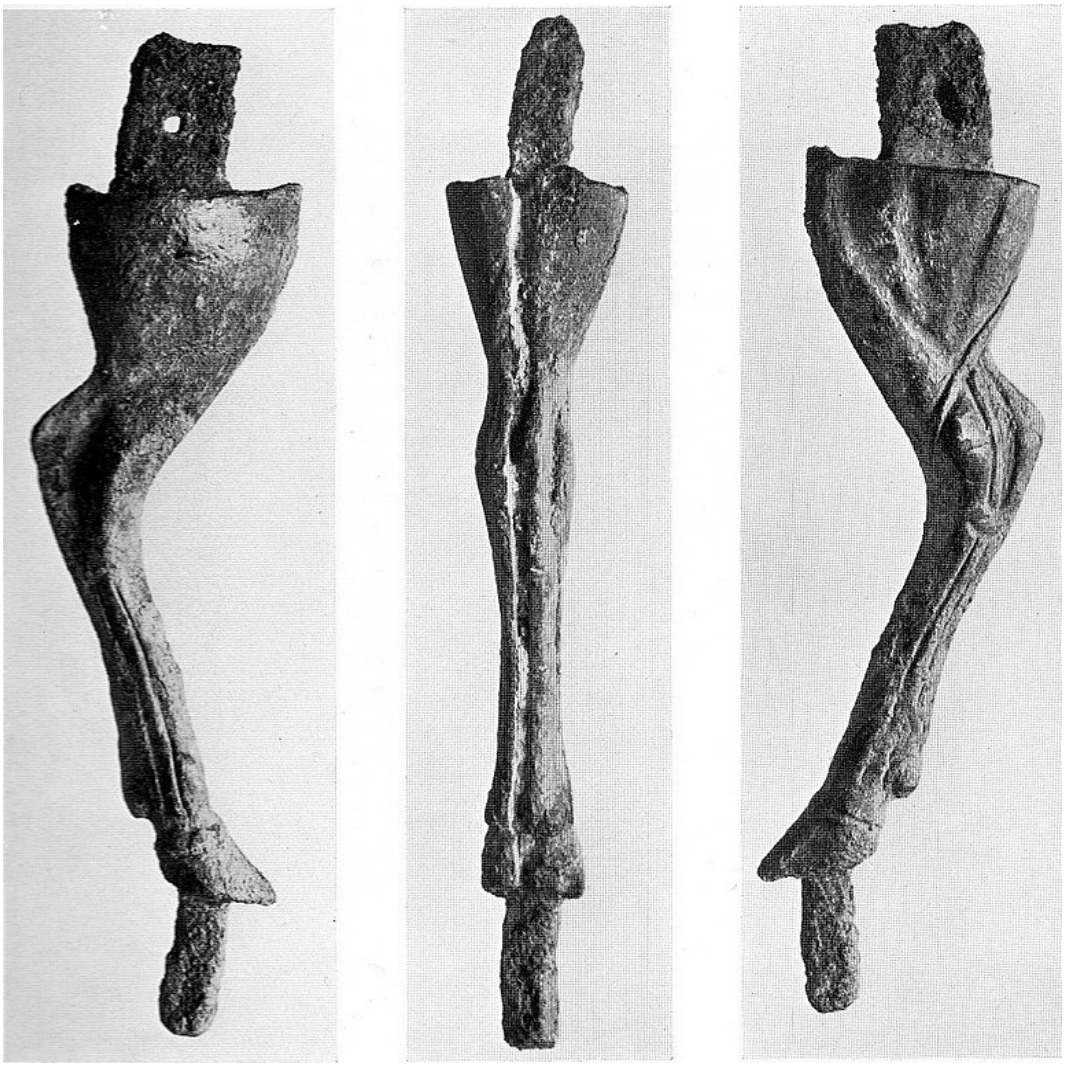
1



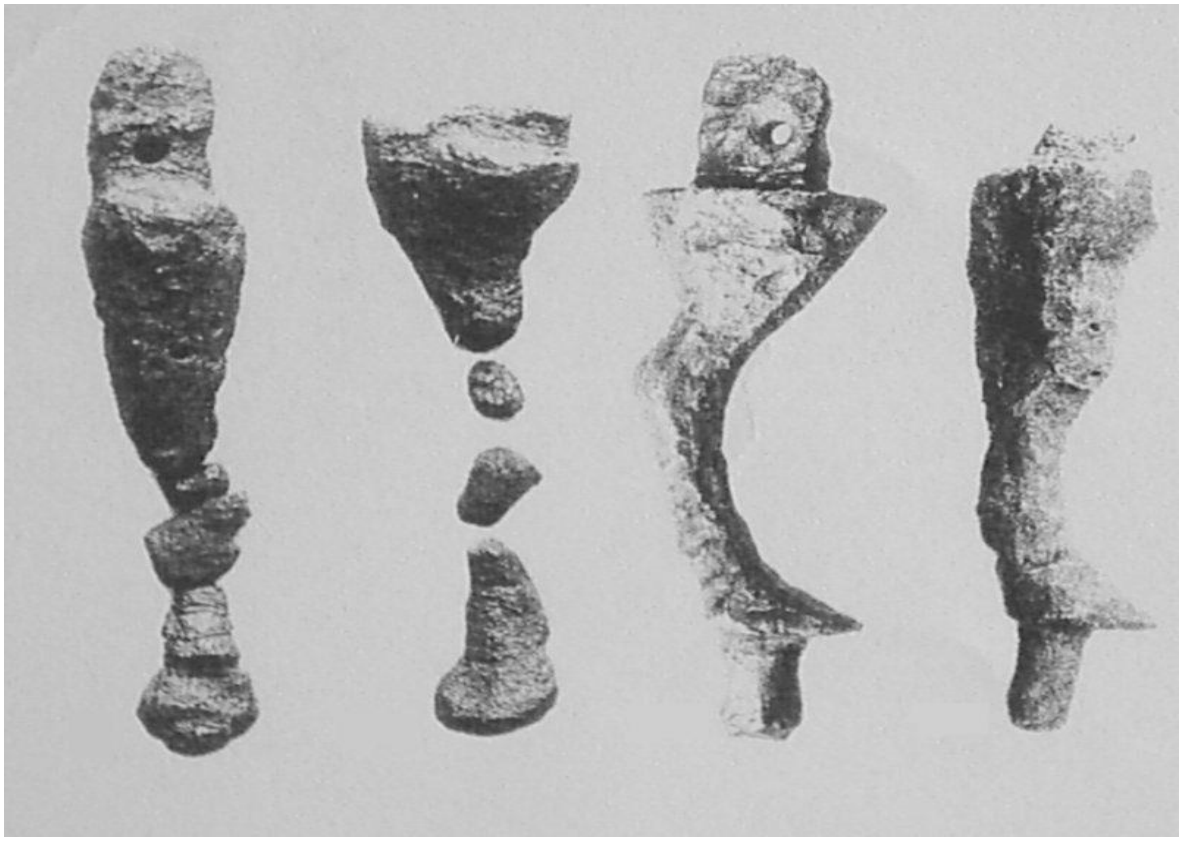
1



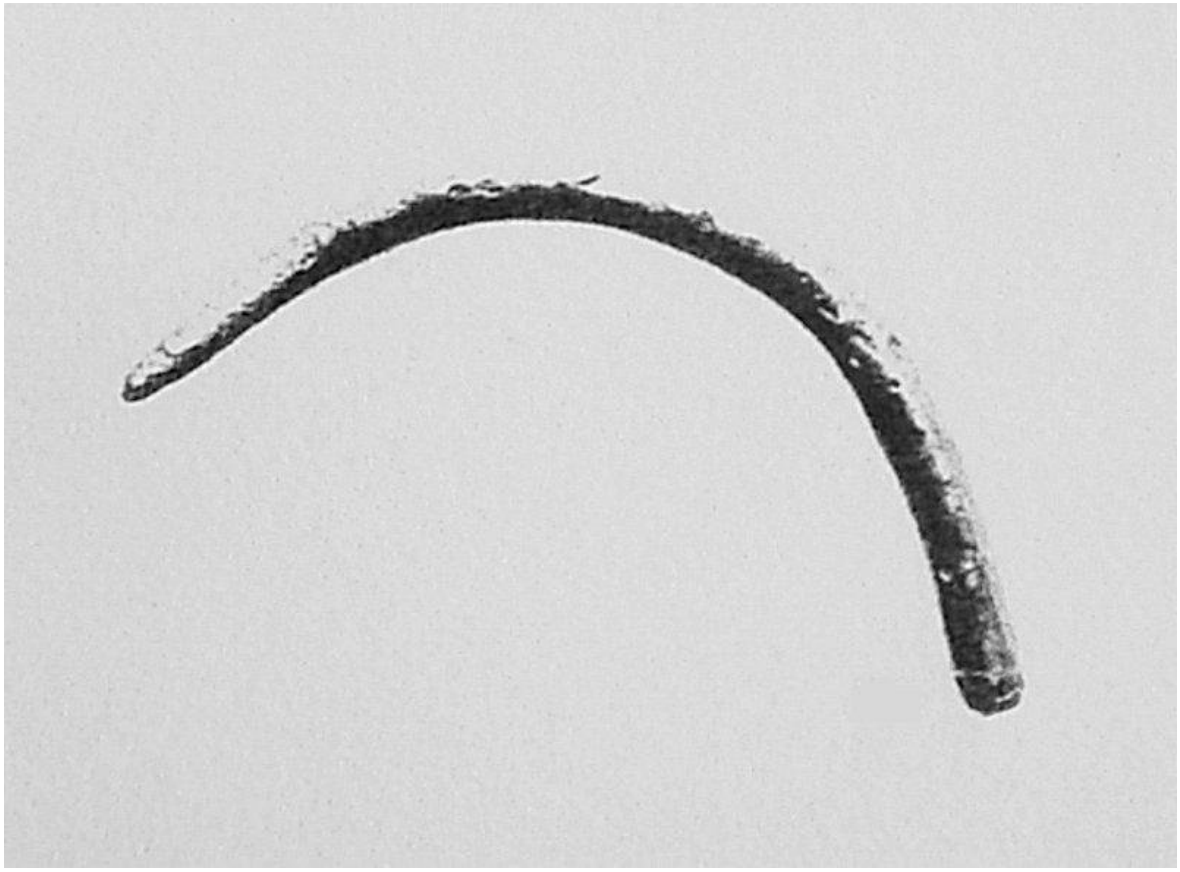
2



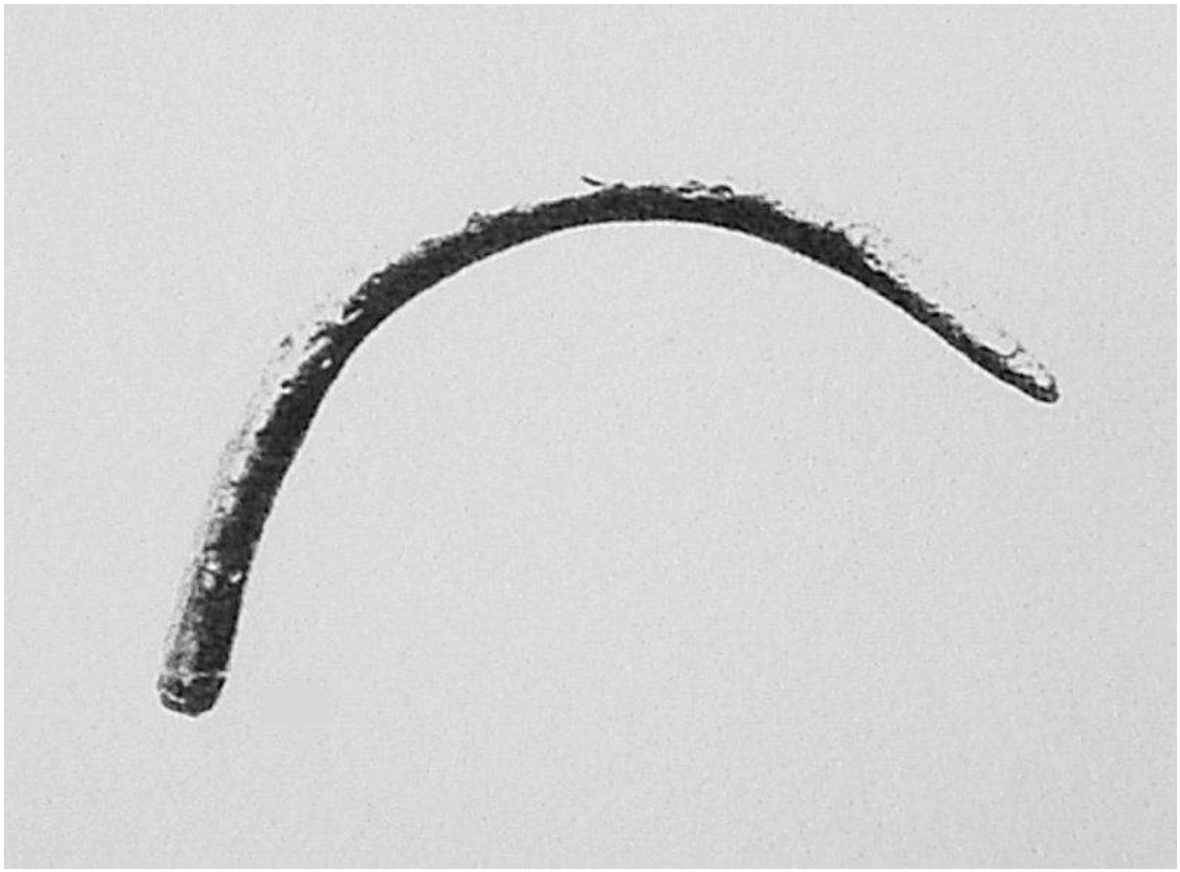
1



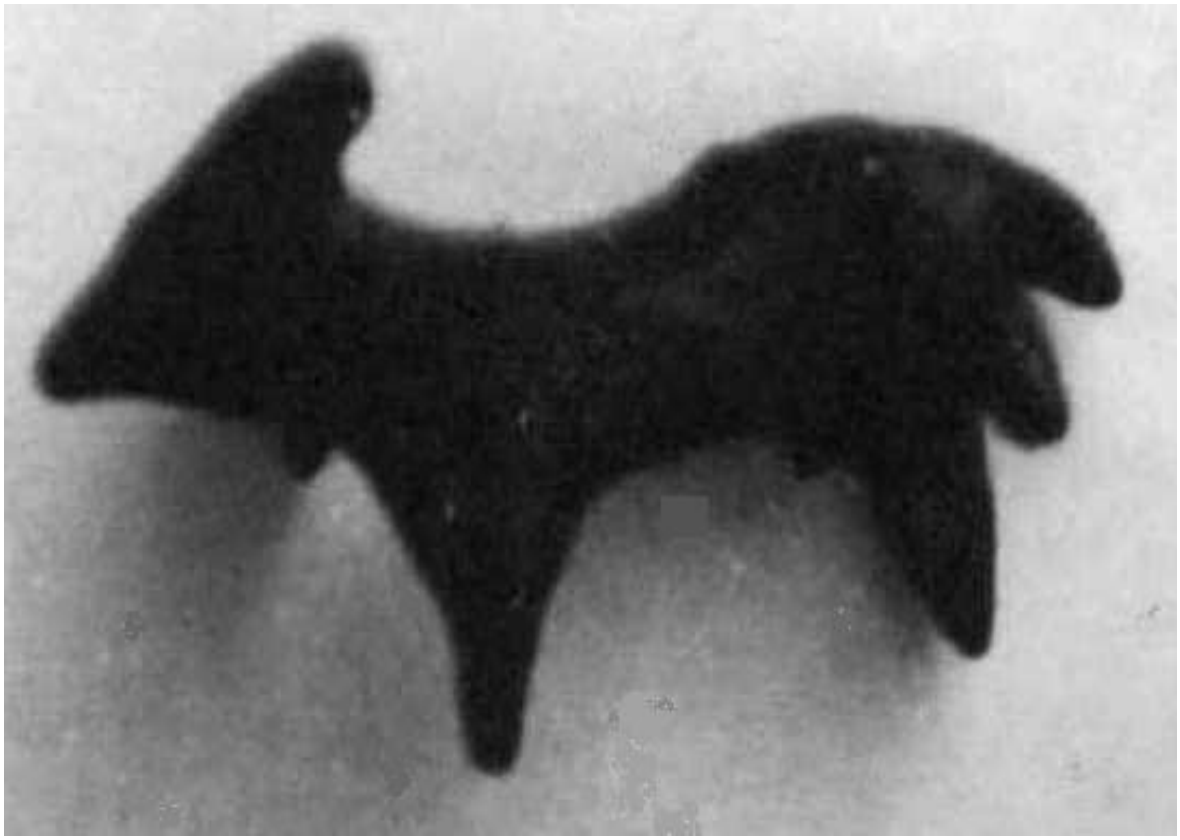
2



1



2



1



2



1a



1b



1



2



1



2



1



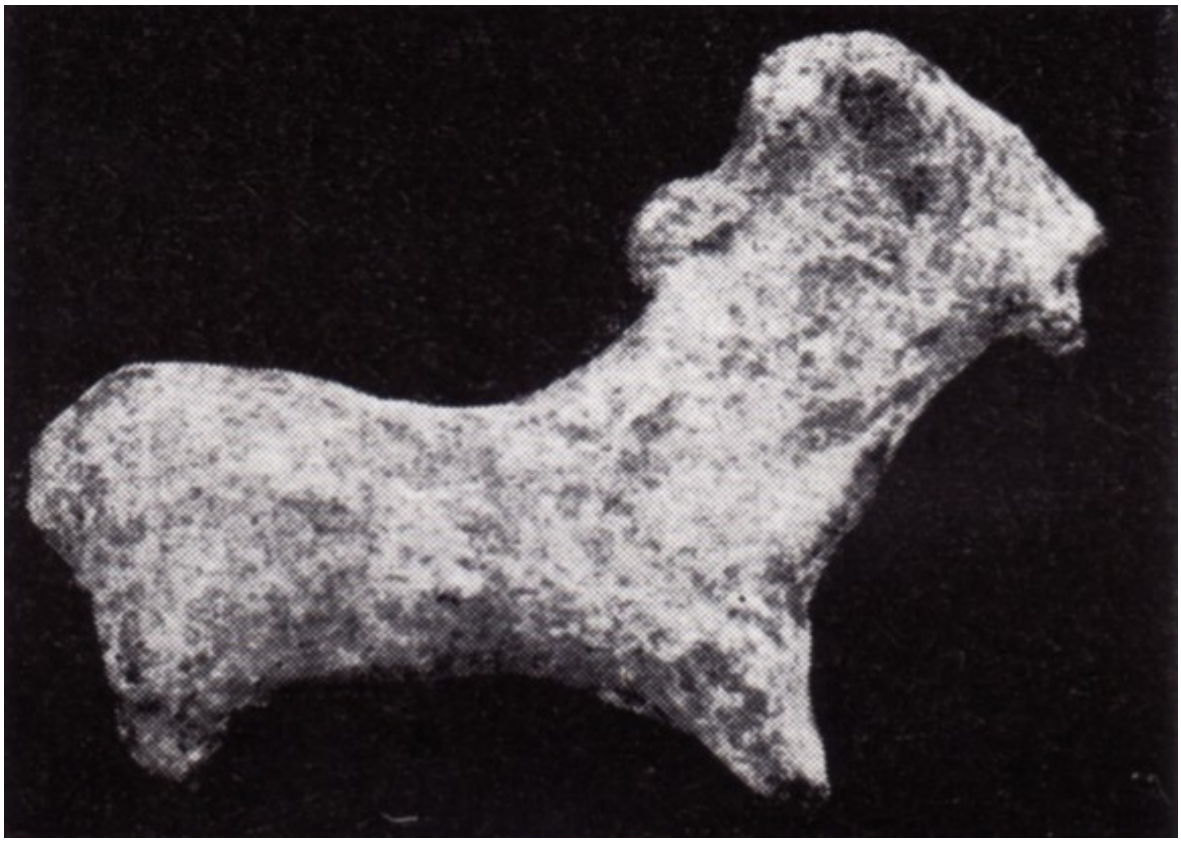
2



1



2



1



2



1a



1b



1



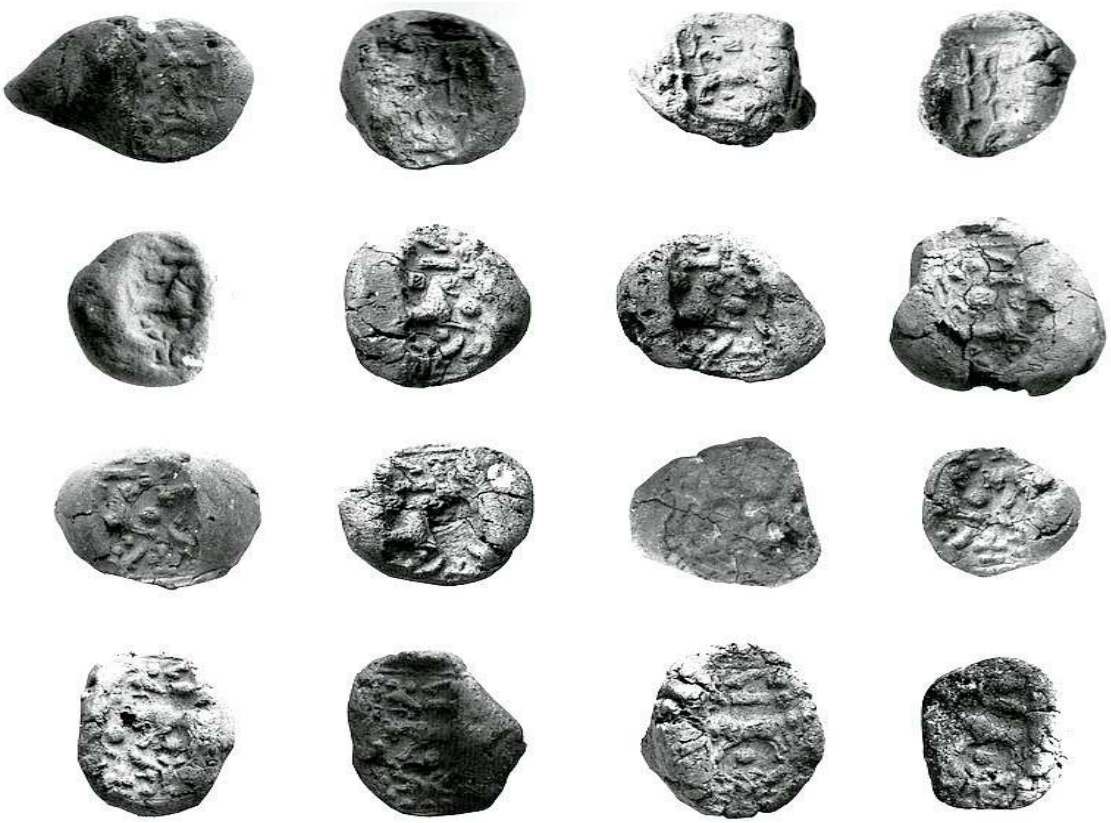
2



1



2



1a



1b



1a



1b



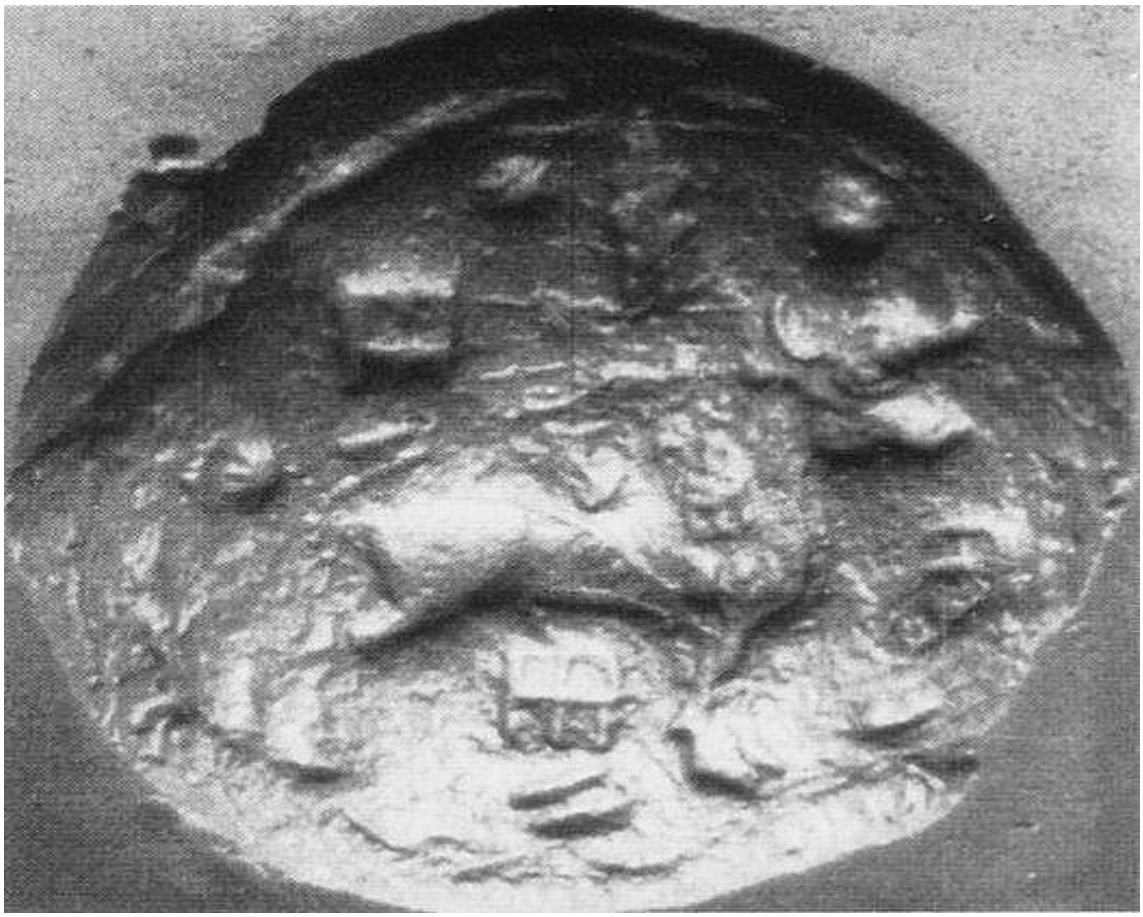
1



2



1a



1b



1



2



1a



1b



1



2



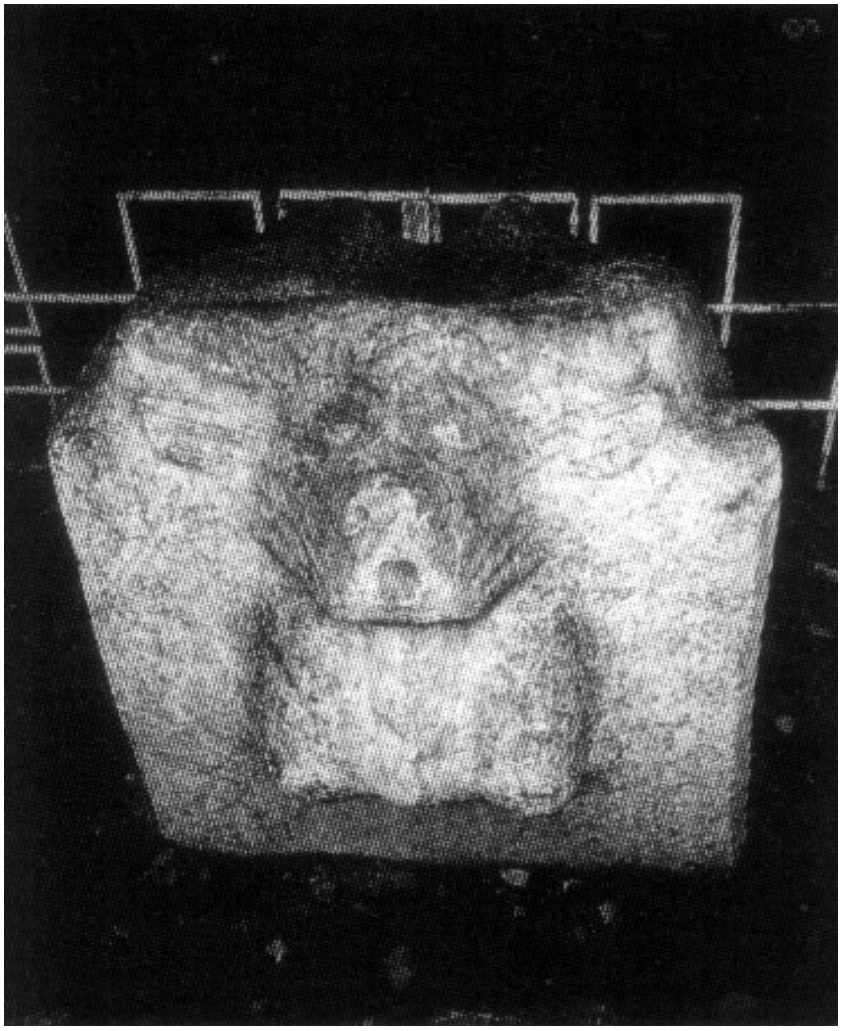
1



2



1



2



1



2



1a



1b



1a



1b



1a



1b



1a



1b



1a



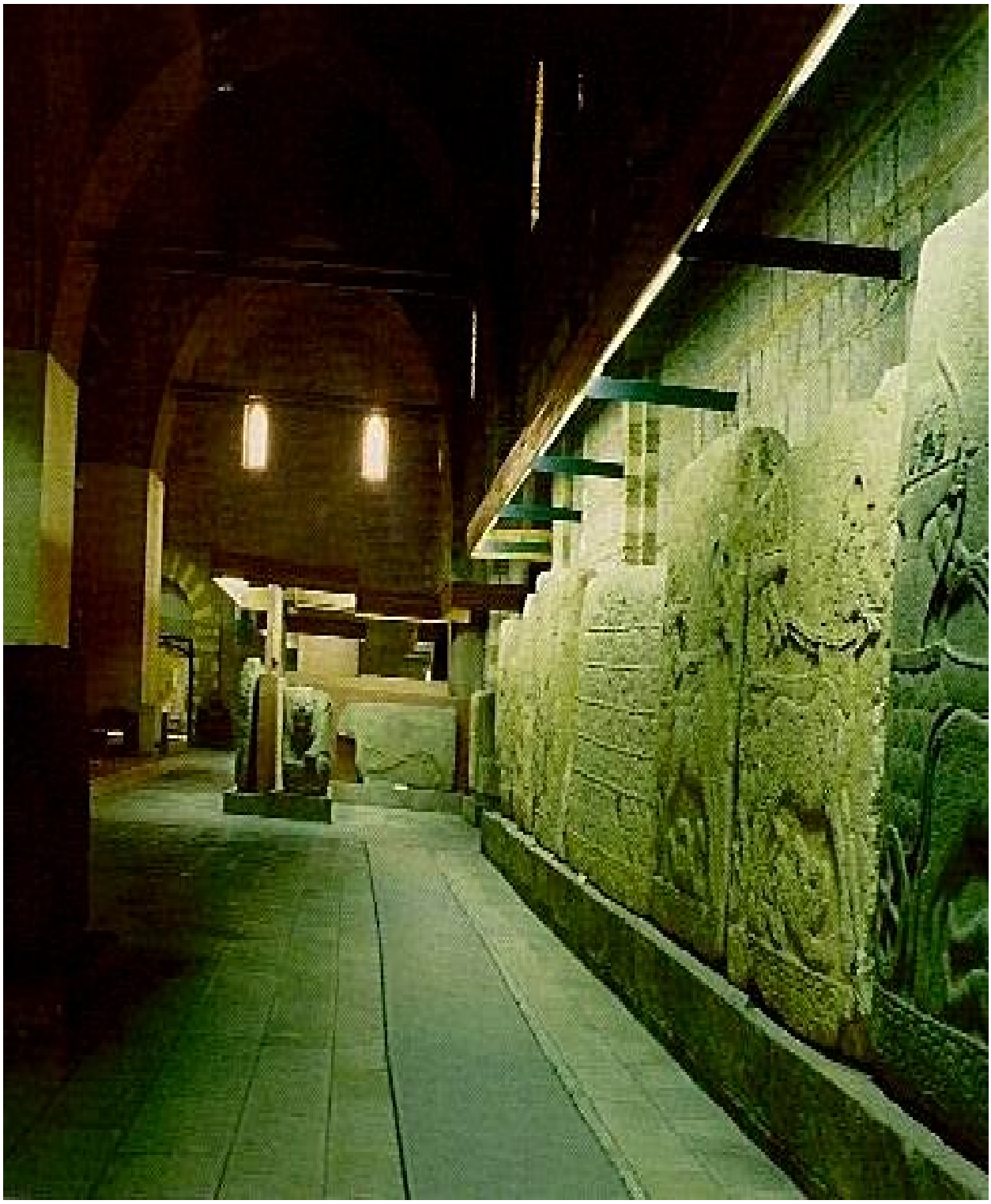
1b



1a



1b



1



1



2

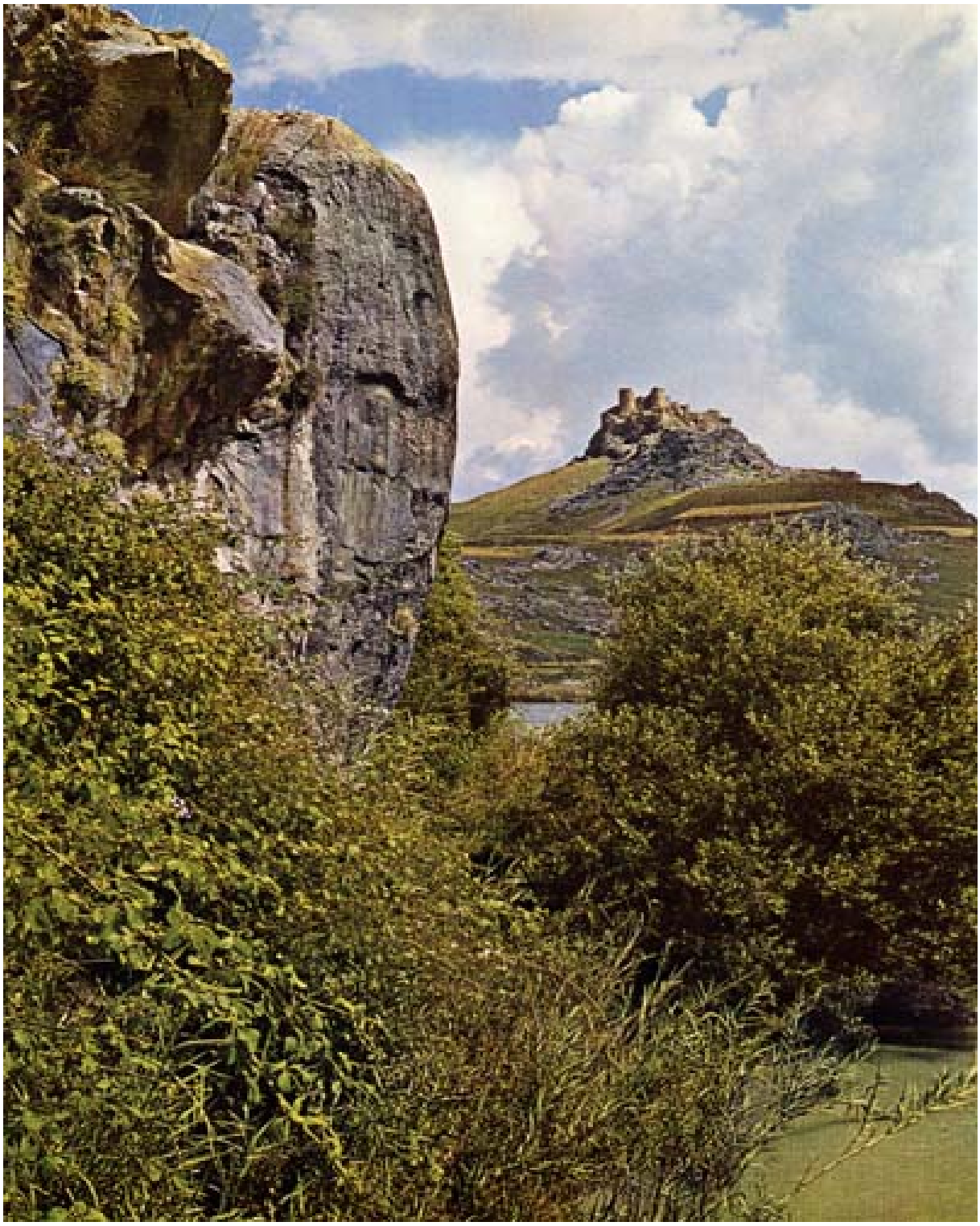
1



1a



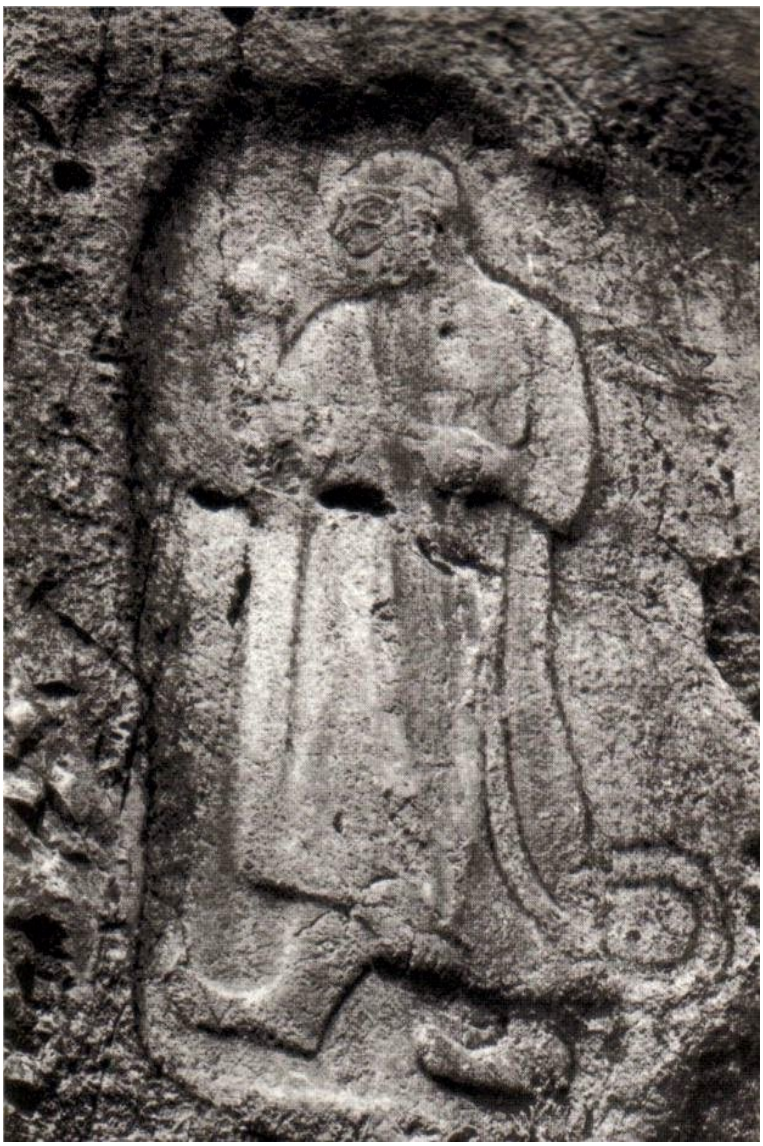
1b



1



1a



1b



1a





1



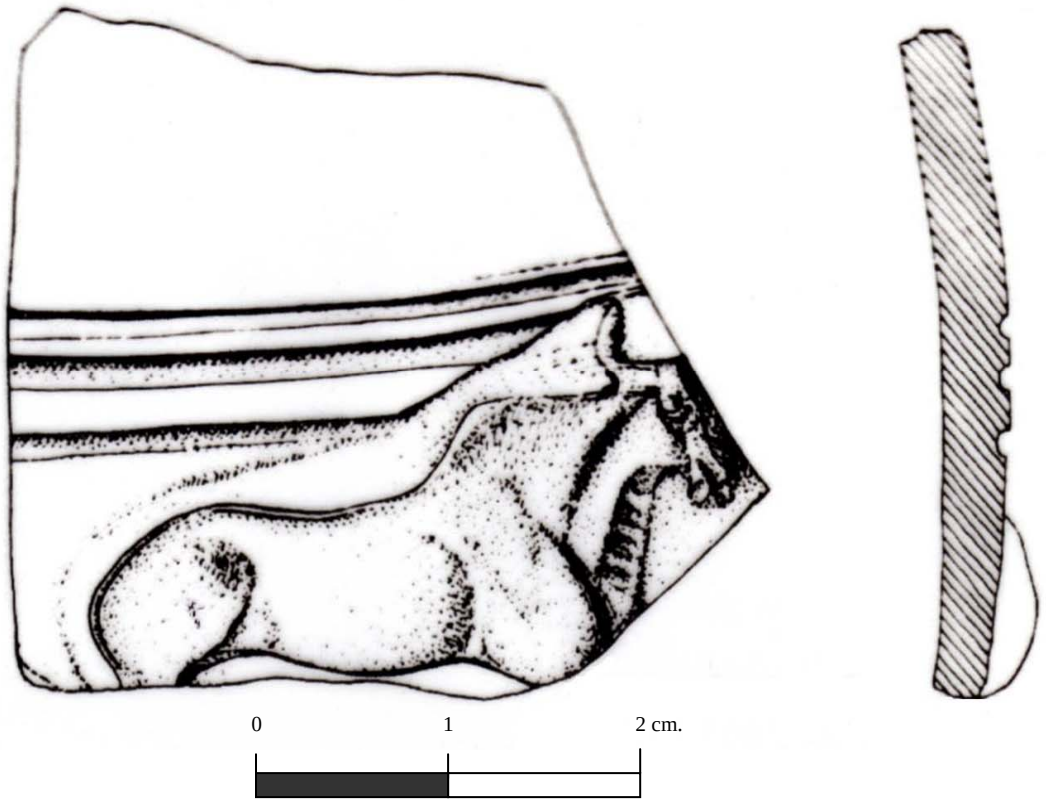
2



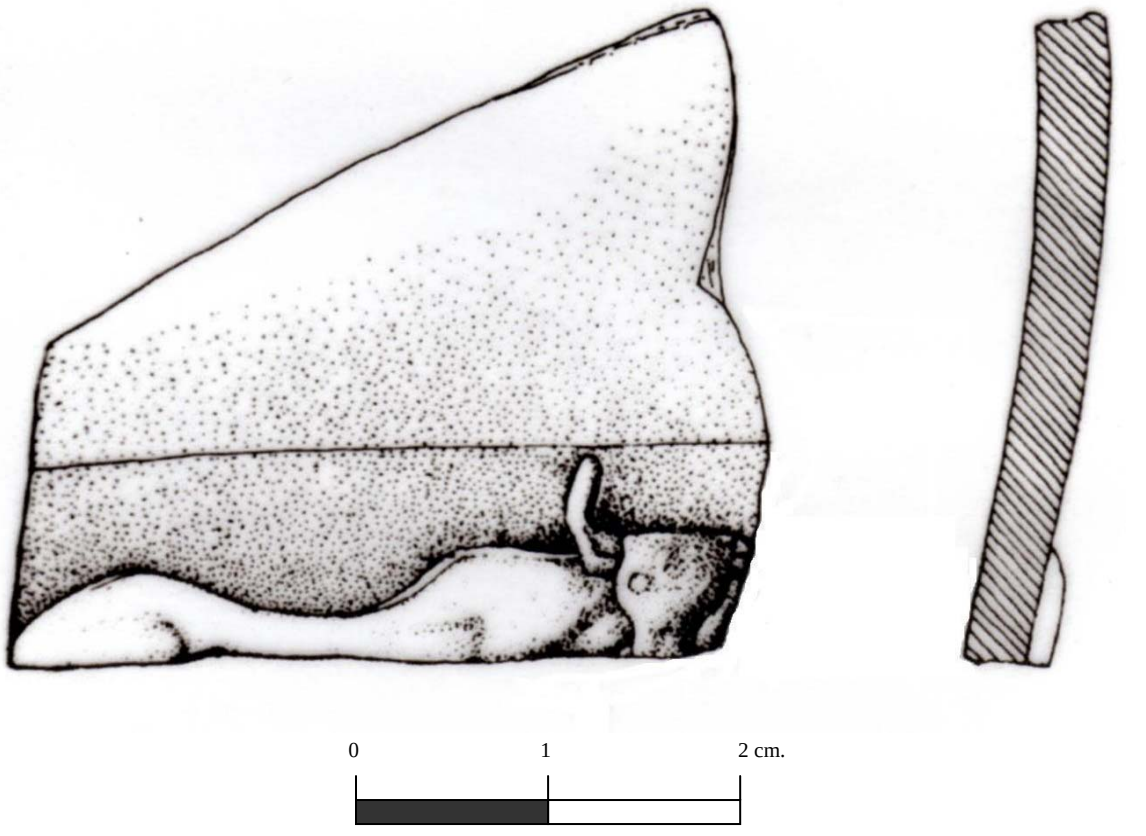
1a



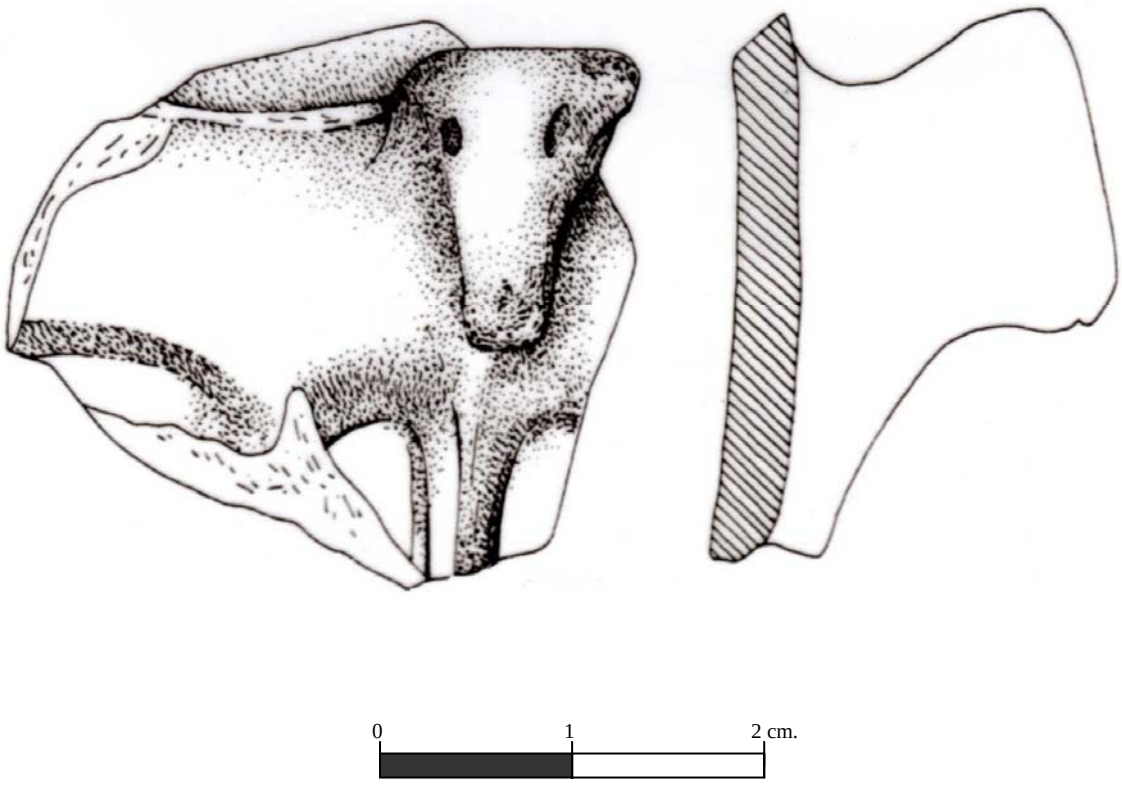
1b



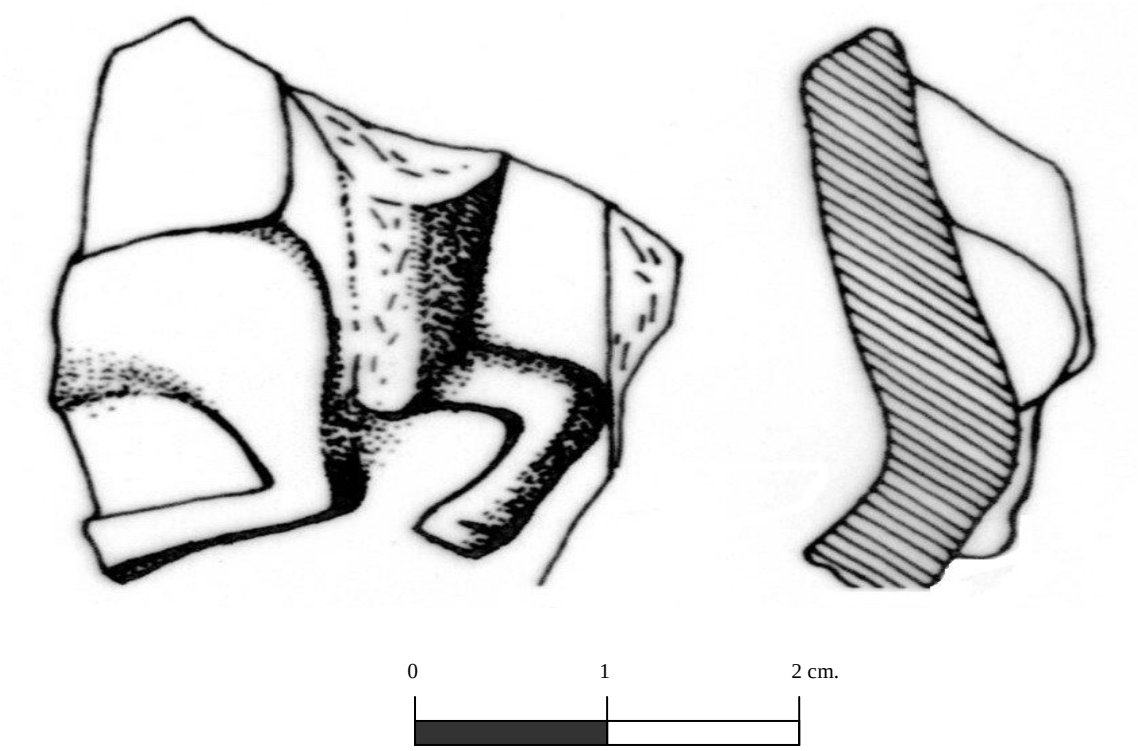
1



2

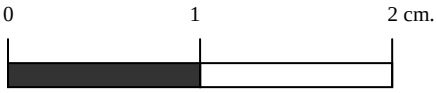


1

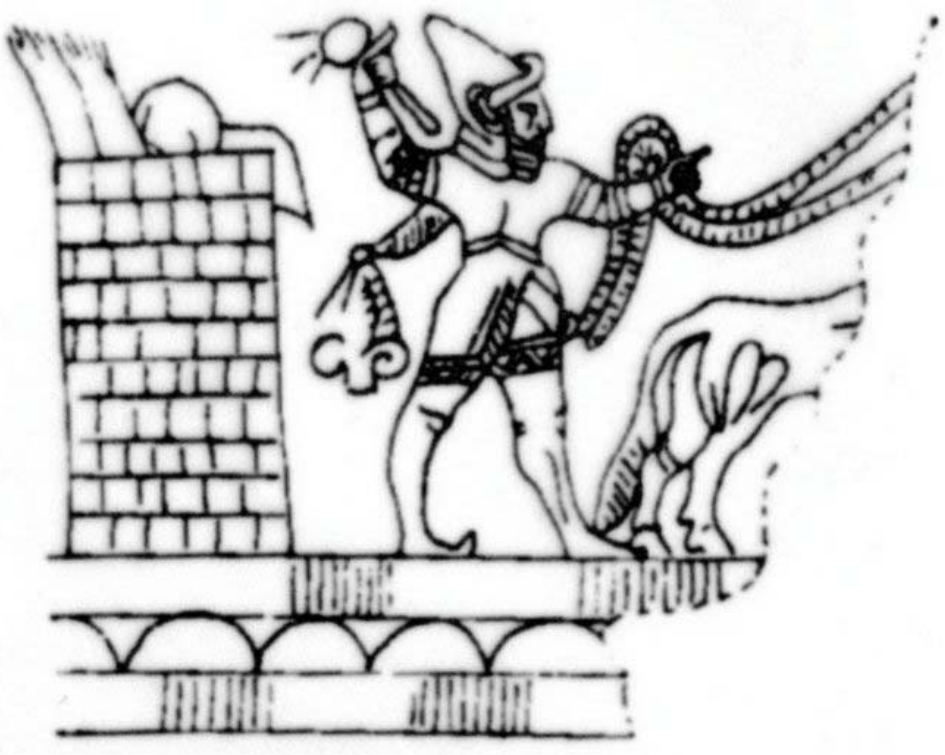


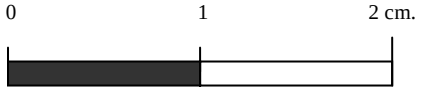
2



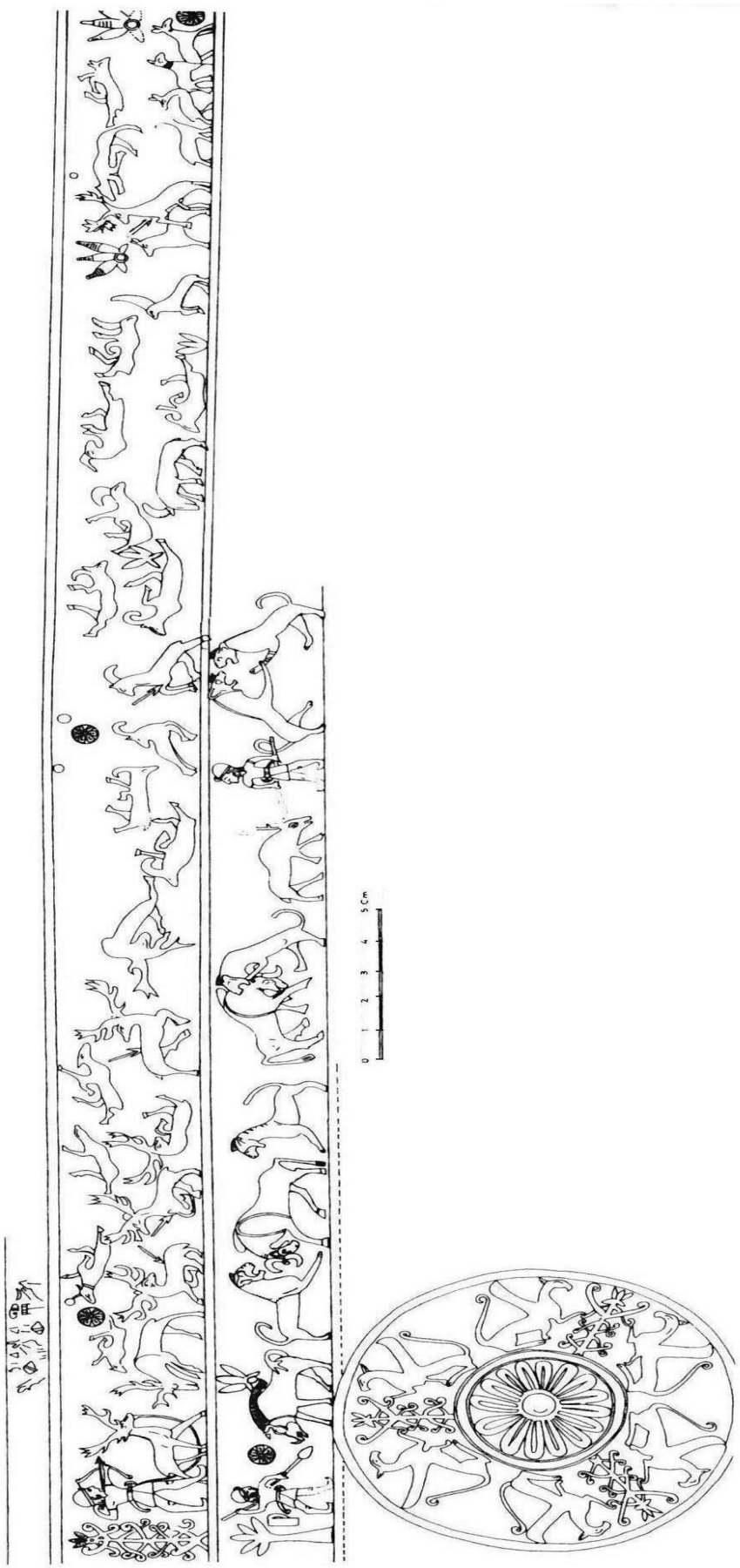


1



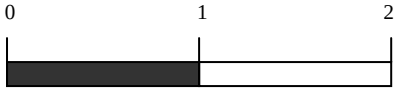


2

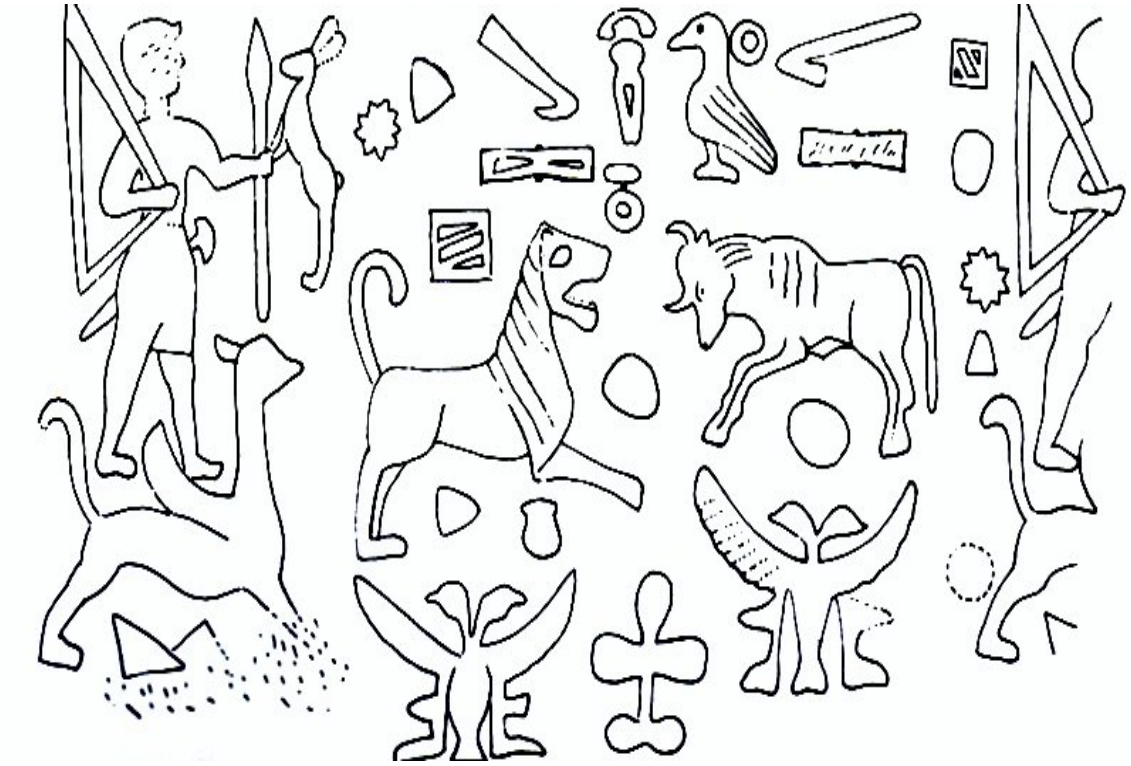


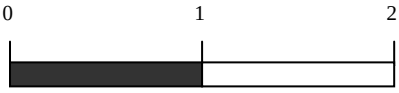
1





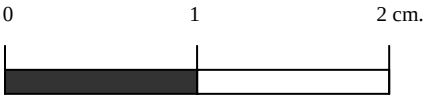
1





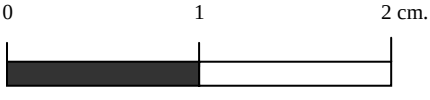
2



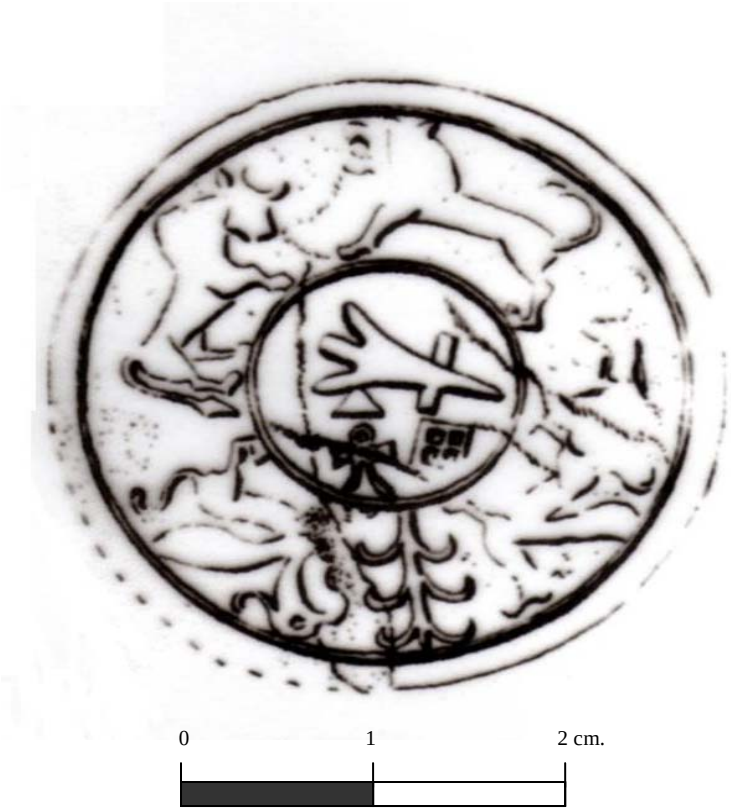


1

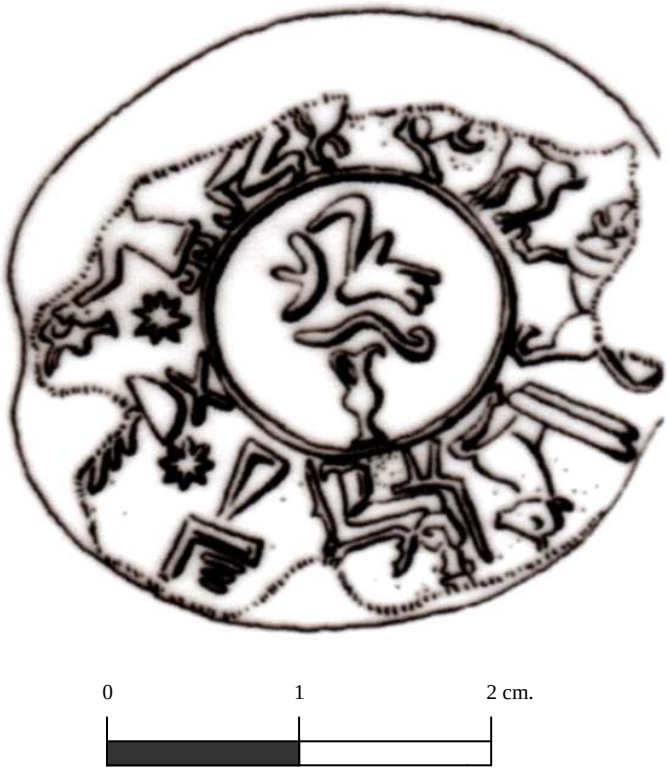




2

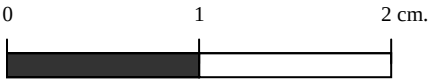


1



2

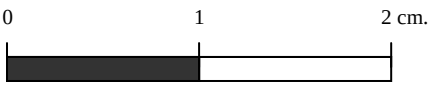




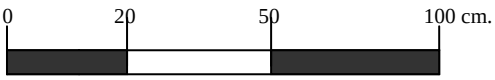
1



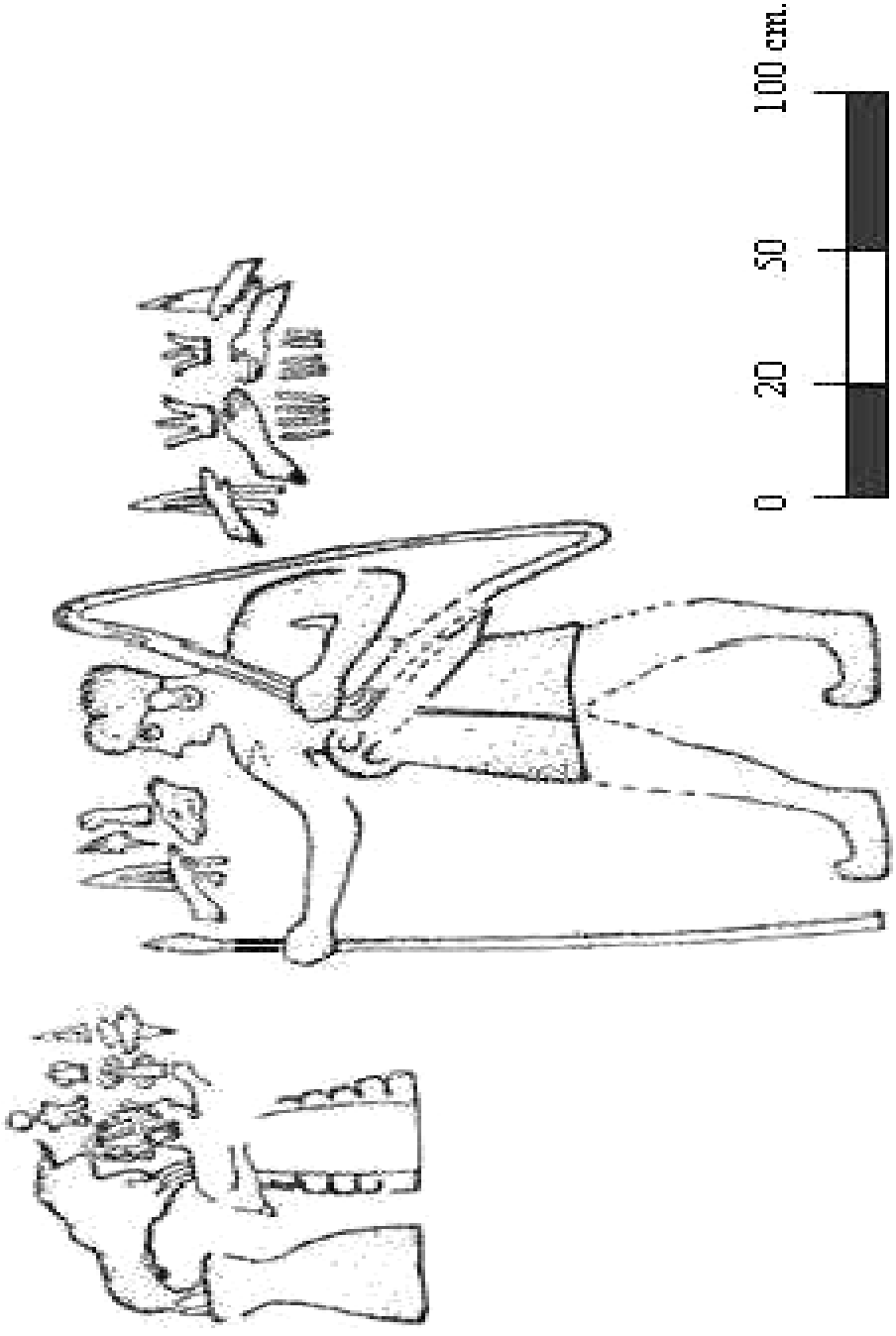
2



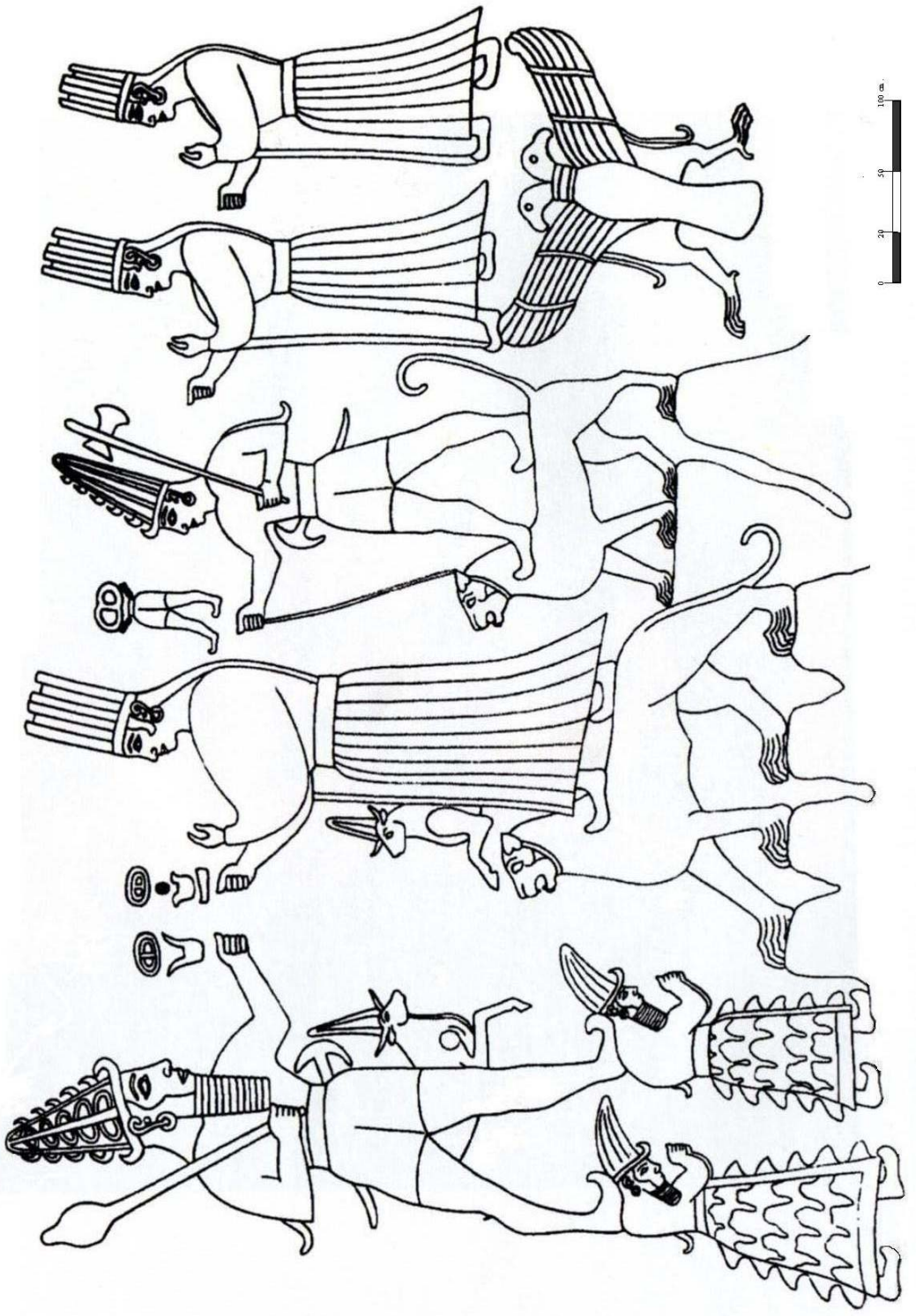




1



1

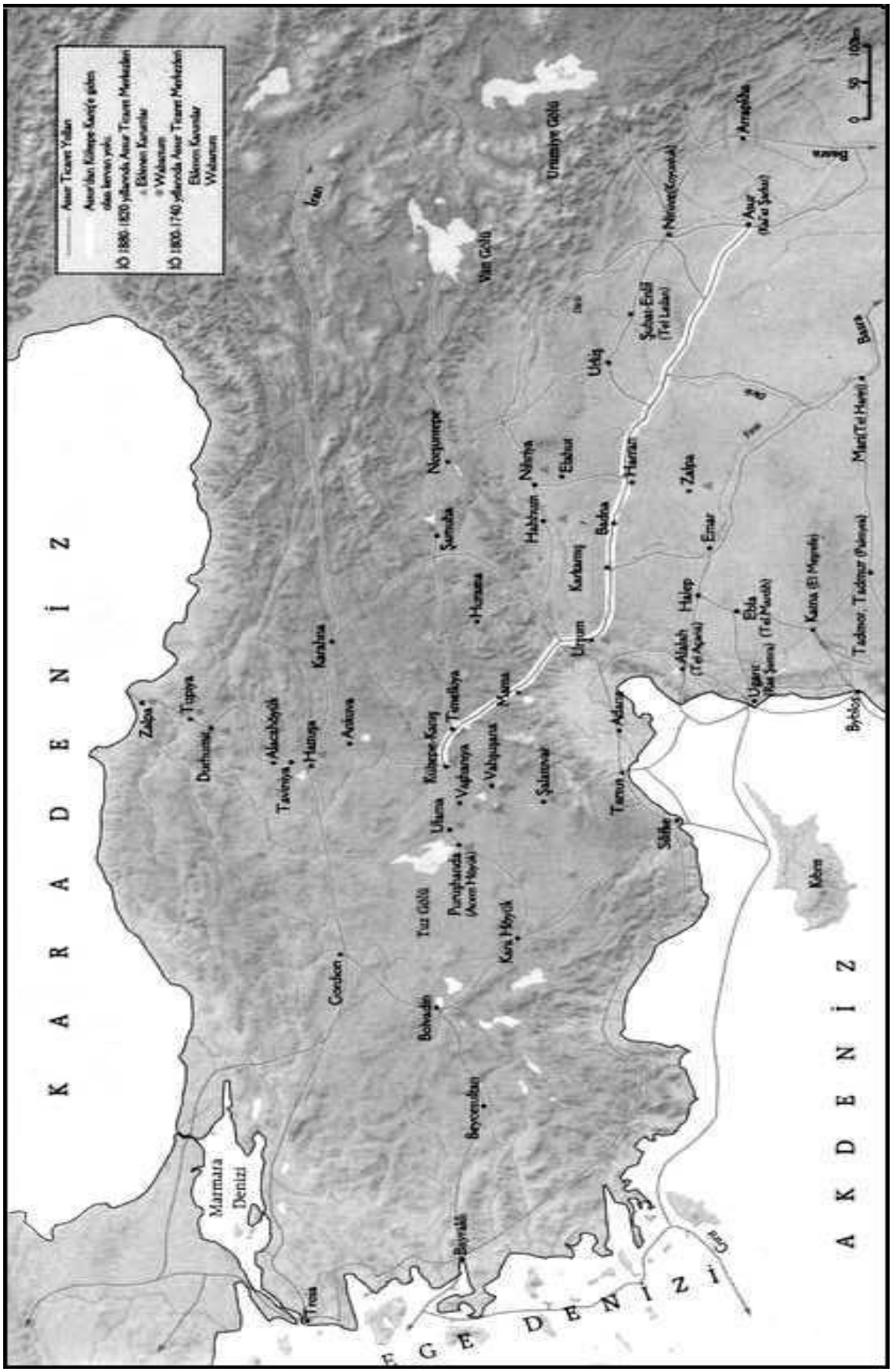


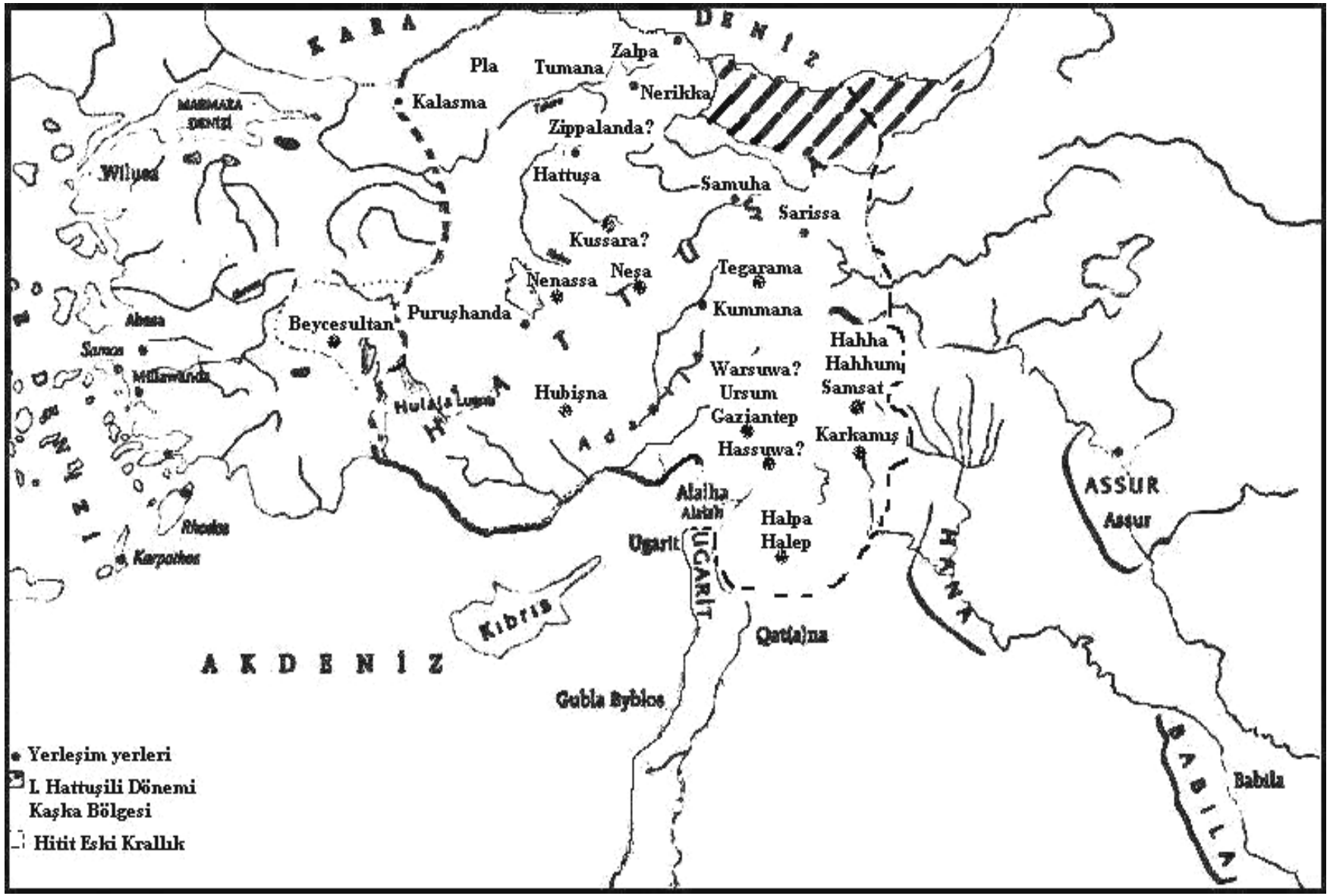
1


AŠAĞI
PITAŠŠA
WALMA
ÜLKE
ARZAWA
UŠŠA
KIZZUWATNA
TARḪUNTAŠŠA
ḪULAIA
LUKKA
NEHRİ
ÜLKESİ
AK DENİZ
ALAŠIIA
..... Tarhuntassa ve Hulaia Nehri Ülkesi Muhtemel Sınırları

HARİTA 1

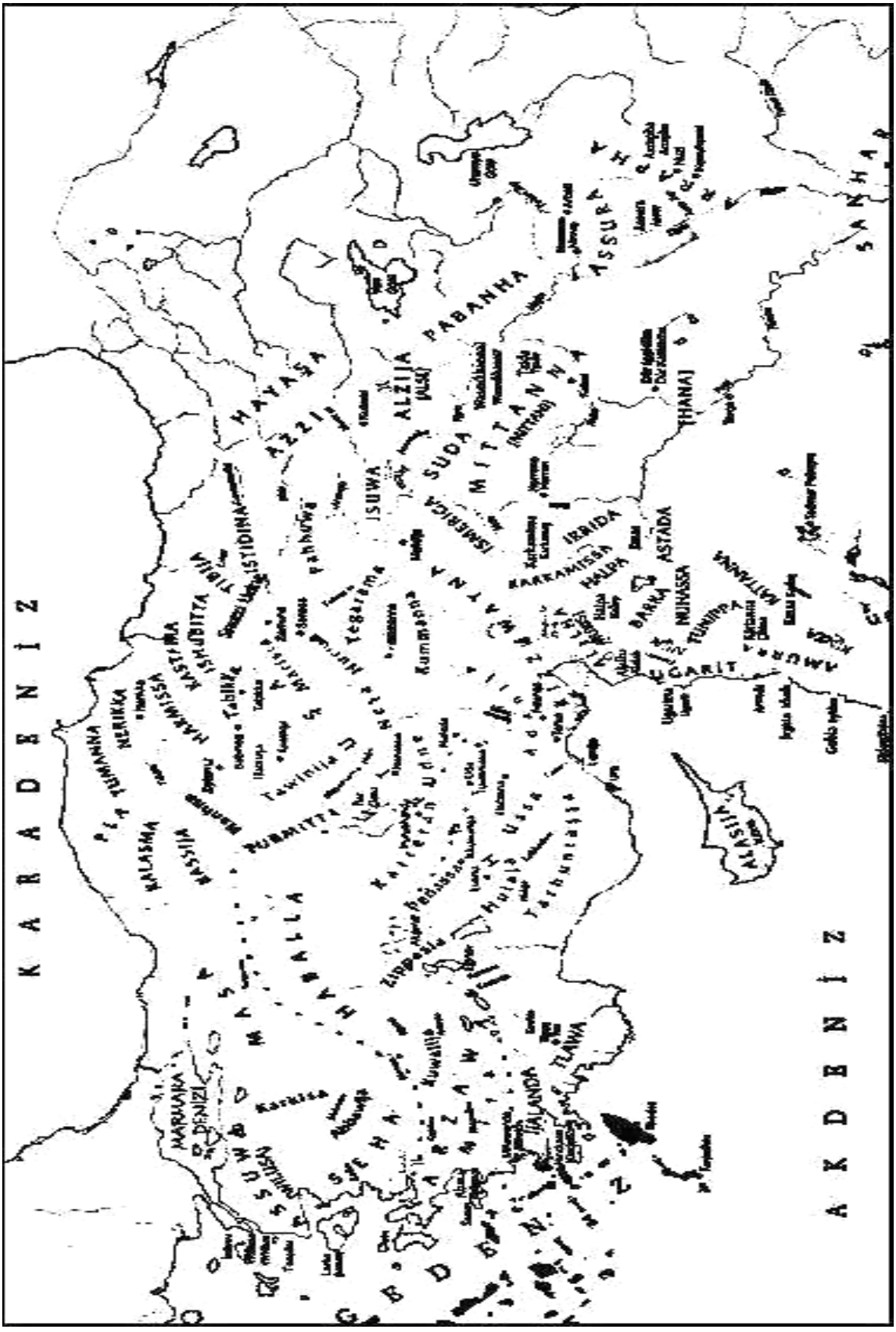
HARİTA 2


Asur Ticaret Yolları
Asurlular Kültepe-Kaniş'e giden olası kervan yolu
1880-1820 yıllarında Asur Ticaret Merkezleri
Ekonomi Kentleri
Wahsutum
1800-1740 yıllarında Asur Ticaret Merkezleri
Ekonomi Kentleri
Wahsutum
KARADENİZ
AKDENİZ
EGE DENİZİ
Marmara Denizi
Urmiye Gölü
Van Gölü
Tuz Gölü
İran
Zalpa
Tuppiya
Durhumit
Alacahöyük
Tavinıya
Hattuşa
Karahna
Andıva
Gordion
Boğazköy
Kültepe-Kaniş
Yapbaniya
Tenekhiya
Vahşuşana
Şalahuvar
Uhna
Purushanda (Acem Höyük)
Kara Höyük
Nenşumepe
Şamuha
Hanasa
Habhum
Nahiya
Elahut
Karkamış
Urşum
Adana
Tarsus
Silifke
Beycesultan
Beyindağı
Troia
Kıbrıs
Ugarit (Ras Şamra)
Alalah (Tel Açana)
Halep
Ebla (Tel Mardıh)
Katna (El Mişrifé)
Tadmor: Tadmur (Palmira)
Byblos
Ekallatum
Şehna-Erbil (Tel Leilan)
Ulmiş
Nineveh (Kuyunjik)
Arrapkha
Asur (Kal'at Şarkat)
Zalpa
Emar
Harran
Mari (Tel Hariri)
Basra
0
50
100km


KARA DENİZ
Pla
Tumana
Zalpa
Nerikka
Kalasma
Zippalanda?
Hattuşa
Samuha
Sarissa
Kussara?
Nenassa
Nesa
Tegarama
Kummana
Puruşhanda
Beycesultan
Hahha
Hahhum
Warsuwa?
Samsat
Ursum
Hubişna
Gaziantep
Karkamış
Hassuwa?
ASSUR
Assur
Alalha
Halpa
Halep
Ugarit
UGARİT
HANA
Qatna
Kıbrıs
AKDENİZ
Gubla Byblos
BABİLA
Babila
Yerleşim yerleri
I. Hattuşili Dönemi Kaşka Bölgesi
Hitit Eski Krallık

HARİTA 3

HARİTA 4


KARADENİZ
AKDENİZ
HAYASA
AZZI
ALZIJA
PABANHA
ASSURA
SANHAR
SUDA
MITTANNA
ISMERIKA
THANAI
JSUWA
ARRAPHA
KARKAMISSA
HALPA
ASTADA
NUHASSA
TUNIPPA
CARIT
KASKA
KALASMA
PALA
TUMANNA
NERIKKA
HAVALLA
ZIPPASLA
ALASIYA
CYPRUS
RHODES